

Αναπτυξιακή Σύμπραξη: E-QUALITY

Έργο: "Ανάπτυξη Συστήματος Ποιότητας των Υπηρεσιών Συμβουλευτικής Στήριξης και Απασχόλησης"
Μέτρο 1.1.: Διευκόλυνση της πρόσβασης και της επιστροφής στην αγορά εργασίας

**Συμβολή
στην ανάλυση της διαμόρφωσης
ενός Συστήματος Ποιότητας
των Υπηρεσιών Συμβουλευτικής Στήριξης
και Απασχόλησης**

Νίκος Παναγιωτόπουλος
Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Μαρία Βιδάλη, Κοινωνιολόγος

Έκδοση-Παραγωγή ΕΕΤΑΑ Α.Ε.

ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

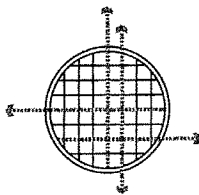

Έργο συγχρηματοδοτούμενο
από την Ευρωπαϊκή Ένωση

Συμβολή
στην ανάλυση της διαμόρφωσης
ενός Συστήματος Ποιότητας
των Υπηρεσιών Συμβουλευτικής Στήριξης
και Απασχόλησης

Νίκος Παναγιωτόπουλος,
Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Μαρία Βιδάλη, Κοινωνιολόγος

ΕΕΤΑΑ Α.Ε.

Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης & Αυτοδιοίκησης
Μυλλέρου 73 - 77, 104 36 Αθήνα
Τηλ. : 210 - 52.14.600
Ιστοσελίδα: www.eetaa.gr

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Λεπτομέρεια από χαρακτικό της Δήμητρας Σιάτερλη-Παντολφίني

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	5
Εισαγωγικό Σημείωμα	9
Εισαγωγή	11

A. ΜΕΡΟΣ

Συστήματα Ποιότητας: Προϋποθέσεις, όρια και επιδράσεις

1. Συστήματα Ποιότητας και Εργασία Κωδικοποίησης	25
2. Μερικές αρχές κατασκευής μιας ιστορίας του παρόντος	58
3. Για ένα αντιλεξικό των τεχνικών όρων του χώρου των οργανισμών στήριξης και επανένταξης των «αποκλεισμένων ομάδων»	84

B. ΜΕΡΟΣ

Σχεδιασμός μιας ανάλυσης του υπό διαμόρφωση νέου χώρου άσκησης

κοινωνικής πολιτικής

1. Ένα «γραφειοκρατικό-δυναστικό» κοινωνικό κράτος	102
2. Η επικυριαρχία της αγοράς	110
3. Ένας νέος υπό διαμόρφωση χώρος κοινωνικής πολιτικής	117
4. Οι «πρωτόγονες μορφές ταξινόμησης» της νέας κοινωνικής πολιτικής	168
5. Η ετερονομία του ελληνικού πεδίου της κοινωνικής επιστήμης	189

Αντί Επιλόγου	200
---------------------	-----

Πρόλογος

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε από την Ε.Ε.Τ.Α.Α. στο πλαίσιο του Έργου «Ανάπτυξη Συστήματος Ποιότητας των Υπηρεσιών Συμβουλευτικής Στήριξης και Απασχόλησης».

Το Έργο υλοποιήθηκε από την Αναπτυξιακή Σύμπραξη «E-QUALITY» κατά τον Α' Κύκλο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL.

Εταίροι της Αναπτυξιακής Σύμπραξης ήταν : το ΚΕΚ ΙΝΕ ΓΣΕΕ (συντονιστής), η ΕΕΤΑΑ, ο ΟΑΕΔ, το ΕΚΕΠΙΣ, το ΚΕΘΙ, το ΚΕΚ ΓΣΕΒΕΕ, ο ΟΕΕΚ, το Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών, το ΕΣΠ, το Δίκτυο ΡΟΜ, ο Δήμος Συκεών, ο ΔΕΟΒ και η ΑΔΕΠ.

Πολύ συνοπτικά θα ήθελα να επισημάνω ορισμένα σημεία για τη σημασία της συγκεκριμένης EQUAL και της συγκεκριμένης μελέτης.

Η ΕΕΤΑΑ επένδυσε σημαντικά στο Έργο αυτό, διότι θεωρούμε ότι επιχειρεί μια τομή στο χώρο των υπηρεσιών συμβουλευτικής στήριξης και απασχόλησης.

Το γεγονός ότι, σήμερα όλο και περισσότεροι φορείς θέτουν το ζήτημα της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας στη συζήτηση περί κοινωνικής πολιτικής και απασχόλησης, σηματοδοτεί την αλλαγή μιας στάσης, μετά από μια προγραμματική περίοδο πολλών χρηματοδοτήσεων, αντίστοιχων προγραμμάτων και ποικίλων δομών, που ανέπτυξαν σχετικές παρεμβάσεις.

Στο πλαίσιο της E-Quality έγιναν οι αναγκαίες επεξεργασίες για την αποτίμηση της υπάρχουσας πολυσχιδούς και πολύπλευρης εμπειρίας, μέσα από μια εκτεταμένη έρευνα πεδίου, κινητοποιήθηκε μια ευρεία δέσμη φορέων που δραστηριοποιούνται σε διάφορα επίπεδα (κοινωνικοί εταίροι, δημόσιος τομέας, Τοπική Αυτοδιοίκηση, μη κυβερνητικές οργανώσεις), οι οποίοι εκπροσωπήθηκαν στην ίδια τη σύνθεση της Αναπτυξιακής Σύμπραξης και καταλήξαμε στη σύνταξη μιας ενιαίας πρότασης ποιοτικών προδιαγραφών και δικτύωσης των υπηρεσιών συμβουλευτικής στήριξης και απασχόλησης.

Στο πεδίο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αναγνωρίζεται ευρέως πλέον ως ώριμη η ανάγκη αναβάθμισης των υπηρεσιών αυτών, βελτίωσης της αποτελεσματικότητάς τους, καθώς και η ανάγκη ανάπτυξης συνεργασιών με άλλους φορείς που παρέχουν συναφείς υπηρεσίες στο τοπικό επίπεδο. Έντονα επίσης τίθεται το ζήτημα της βιωσιμότητας των δομών και υπηρεσιών, που έχουν δημιουργηθεί στον τομέα αυτό, ζήτημα άμεσα συναρτώμενο με την αποτελεσματικότητά τους.

Οι φορείς και παράγοντες του τοπικού επιπέδου έχουν το πλεονέκτημα της εγγύτητας στον πολίτη, γι' αυτό και μπορούν να έχουν σημαντικότατο ρόλο στο δίκτυο καταπολέμησης του αποκλεισμού. Αυτό ωστόσο που δεν είναι προφανές είναι η διασφάλιση της σφαιρικότητας, δηλ. της συστηματικής και συντονισμένης παρέμβασής τους, της δικτύωσης και συμπληρωματικότητας με τους άλλους φορείς.

Η Τ.Α. μπορεί να αναπτύξει ένα κομβικό ρόλο στην κατεύθυνση αυτή, ενθαρρύνοντας την εταιρική προσέγγιση για μια πιο ορθολογική χρήση των

δημοσίων πόρων και πιο αποτελεσματική εξυπηρέτηση του πολίτη, ιδιαίτερα αυτών, που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες.

Η παρούσα μελέτη παρουσιάζει βασικές διαστάσεις του υπάρχοντος πλαισίου, μέσα στο οποίο πρόκειται να αναπτυχθεί το προτεινόμενο από την Α.Σ. "E-QUALITY" Σύστημα Ποιότητας.

Οι δύο μελετητές αξιοποιώντας τα στοιχεία που αναδύθηκαν από τις συναφείς δράσεις υλοποίησης του Έργου αλλά και την ευρύτερη επιστημονική, ερευνητική εμπειρία τους, βλέπουν, παρατηρούν, σχολιάζουν την πραγματικότητα των δομών, των προγραμμάτων, του ανθρώπινου δυναμικού και των υπολοίπων συντελεστών που συνθέτουν το πλέγμα των υπηρεσιών συμβουλευτικής στήριξης και απασχόλησης.

Η μελέτη, επιχειρώντας να καταδείξει τα όρια και τις αδυναμίες, αφήνει να διαφανούν οι δυνατότητες για πιο ρεαλιστικούς σχεδιασμούς στη συνέχεια άρα και αποτελεσματικότερες παρεμβάσεις.

Εύχομαι η συγκεκριμένη έκδοση και συνολικότερα τα αποτελέσματα και οι προτάσεις της Α.Σ. E-QUALITY να συμβάλλουν εποικοδομητικά στο διάλογο που αναπτύσσεται σήμερα για την αναβάθμιση των υπηρεσιών στον κρίσιμο τομέα της κοινωνικής πολιτικής και της απασχόλησης, καθώς και στον ανασχεδιασμό της παρέμβασής μας στο τοπικό επίπεδο στη βάση μιας αντίληψης εταιρικής σχέσης.

Ιωάννης Γκογκοζώτος

Διευθύνων Σύμβουλος της Ε.Ε.Τ.Α.Α.

Εισαγωγικό Σημείωμα

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες, στην κοινωνική πολιτική αλλά και σε άλλες πολιτικές όπως η απασχόληση, παρατηρείται μια εξέλιξη προς τρεις κατευθύνσεις: "προς την αγορά", με την προσφυγή στον ιδιωτικό τομέα, την "κοινωνικοποίηση", με την προσφυγή στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και την "αποκέντρωση", με την ανάθεση δηλαδή όλο και περισσότερων αρμοδιοτήτων στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Η τριπλή αυτή τάση συνδέεται με την αμφισβήτηση τους κράτους-πρόνοιας, τη διάχυση (νεο)φιλελεύθερων ιδεών και το σύγχρονο **αναπροσδιορισμό του ρόλου του κράτους** σε σχέση με την αγορά και την **κοινωνία των πολιτών**.

Έτσι, βλέπουμε στο σύγχρονο πλαίσιο οργάνωσης της κοινωνικής πολιτικής και της απασχόλησης να διασταυρώνονται επιταγές αποδοτικότητας, αποτελεσματικότητας, οικονομίας, ρητορικές περί "καταναλωτή" αλλά και "ενδυνάμωσης" όπως και επιταγές διατήρησης της κοινωνίας αλληλεγγύης σε εποχές που εντείνονται τα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι το ευρύτερο πλαίσιο αλλά και ειδικότερα ο κοινωνικός χώρος βρίσκεται σε μια κατάσταση δυναμικών μετασχηματισμών και ρευστότητας, με άμεσες συνέπειες στις ίδιες τις έννοιες, τους φορείς και το ανθρώπινο δυναμικό τους. Η κατάσταση αυτή αντικατοπτρίζεται και στο διοικητικό πεδίο της διάρθρωσης των υπηρεσιών κατάρτισης, απασχόλησης και κοινωνικής ένταξης.

Πράγματι, όπως παρατηρείται και στη σχετική με τους κοινωνικούς φορείς και υπηρεσίες μελέτη του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο **αναπροσδιορισμός** αυτός αντανακλάται στις οργανωτικές/διοικητικές

διευθετήσεις (δομές και διαδικασίες) άσκησης της κοινωνικής πολιτικής, διευθετήσεις που δεν φαίνεται να έχουν βρει ακόμη την αναγκαία ισορροπία άρα και θεσμική υπόσταση και διασύνδεση. Το ρευστό αυτό πεδίο επικαθορίζεται ούτως ή άλλως από το ευρύτερο περιβάλλον (ευρωπαϊκό και εθνικό) μιας κατ' εξοχήν μεταβατικής περιόδου.

Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα μελέτη αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς μπορεί να συμβάλλει στη θετική κατεύθυνση της βελτίωσης των παρεχόμενων υπηρεσιών συμβουλευτικής στήριξης και απασχόλησης.

Διαχωρίζοντας αυστηρά το "είναι" από το "ευκταίον" και τις συνεπαγόμενες παραμορφώσεις του, από τη λιγότερο ή περισσότερο "ασύνειδη" παρέκκλιση του επιθυμητού στο πραγματικό, στη μελέτη αναλύεται με οξυδέρκεια, η πραγματικότητα των σχετικών κοινοτικών πολιτικών και προγραμμάτων, όπως αυτά τυγχάνουν εφαρμογής στο ιδιάζον ελληνικό πλαίσιο.

Όσον αφορά το δέον, το τι θα πρέπει να γίνει, η συνολικότερη εμπειρία της συγκεκριμένης EQUAL, όπως αυτή αποτυπώνεται στα προϊόντα της, έχει σίγουρα πολλά να προσφέρει.

Πολλές από τις επισημάνσεις της μελέτης αποτέλεσαν κατά την πορεία υλοποίησης του Έργου, αντικείμενο πλούσιου διαλόγου στα αρμόδια όργανα της Αναπτυξιακής Σύμπραξης (Διοικητικό Συμβούλιο και Επιστημονική Επιτροπή).

Την εποπτεία και παρακολούθηση της μελέτης είχε η κα Χαρά Παρασκευοπούλου, Κοινωνιολόγος, αρμόδια για θέματα Κοινωνικής Πολιτικής της Ε.Ε.Τ.Α.Α.

Άννα Βαγιωνά

Υπεύθυνη του Έργου για την Ε.Ε.Τ.Α.Α.

Μέλος του Δ.Σ. της Α.Σ. "E-QUALITY"

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αποτελεί συντομευμένη εκδοχή της τελικής εργασίας¹ της συμμετοχής μας στο Έργο «Ανάπτυξη Συστήματος Ποιότητας των Υπηρεσιών Συμβουλευτικής Στήριξης και Απασχόλησης», που υλοποίησε η Αναπτυξιακή Σύμπραξη (Α.Σ.) E-Quality, στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL.

Η συμβατική μας υποχρέωση, όπως τελικά διαμορφώθηκε εκ των πραγμάτων στα πλαίσια του συγκεκριμένου προγράμματος, συνίστατο στο να συνεισφέρουμε μέσω μιας κριτικής των όρων και των ορίων του έργου της επεξεργασίας του συγκεκριμένου Συστήματος Ποιότητας.

Η πρόταση δημιουργίας και ανάπτυξης ενός Συστήματος Ποιότητας Υπηρεσιών Συμβουλευτικής Στήριξης και Απασχόλησης προϋπέθετε την κατά δυνατόν πληρέστερη γνώση του τρόπου λειτουργίας των οργανισμών, που αποσκοπούν, μέσω της ενεργοποίησης τεχνικών συμβουλευτικής στήριξης και συγκεκριμένων στρατηγικών προώθησης της απασχόλησης, να εντάξουν ή να επανεντάξουν στην αγορά εργασίας "κοινωνικά ευπαθείς ομάδες". Η "κωδικοποίηση" αυτής της γνώσης σε ένα τυποποιημένο Σύστημα Ποιότητας (στο εξής ΣΠ) του έργου τους, το οποίο θα ρυθμίζει κανονιστικά τις λειτουργικές διαδικασίες των οργανισμών αυτών, αποτελούσε τη βασική λειτουργία μιας " Ομάδας Έρευνας" μέσα στη οποία

¹ Για όποιον θέλει να συμβουλευτεί την πλήρη θεωρητική και εμπειρική έρευνα, η οποία αποτελεί τη βάση των μερικών, αποσπασματικών και πιθανώς αναθεωρήσιμων προτάσεων που δομούν τη συνοπτική εκδοχή της συνολικής εργασίας που δημοσιεύεται στο παρόν τομίδιο, μπορεί να απευθυνθεί στη βιβλιοθήκη της ΕΕΤΑΑ.

είχαμε ειδικότερα αναλάβει το ρόλο της επεξεργασίας μιας κριτικής προσέγγισης αυτής της εργασίας " κωδικοποίησης ".

Το αρχικό και κεφαλαιώδες ερώτημα από το οποίο εμφορείται η παρούσα εργασία και το οποίο αποτελούσε την αρχή της κριτικής μας προσέγγισης είναι το εξής: ακόμα και αν υποθέσουμε πως εφαρμόζουμε με αυστηρότητα τις αρχές ενός πρωτοκόλλου υλοποίησης του στόχου του συγκεκριμένου προγράμματος, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως το έργο του προγράμματος αυτού μετασχηματίζεται σε_ αυτοκινούμενη ενέργεια; Αρκεί να προτάξουμε με σαφήνεια την λογική της προσπάθειάς μας, λέγοντας πως συνίσταται στον εντοπισμό κρίσιμων σημείων που επηρεάζουν (θετικά ή αρνητικά) τη λειτουργία των οργανισμών αυτών, για να διαμορφωθεί με ορθολογικό και αποτελεσματικό τρόπο το προαναφερθέν ΣΠ; Με άλλα λόγια, αρκεί να επιμείνουμε στο γεγονός πως το ΣΠ θα εμφορείται από τις αρχές διαμόρφωσης και λειτουργίας της "Διαχείρισης Ολικής Ποιότητας" και θα αποσκοπεί στον εξορθολογισμό, αλλά και στη λειτουργική δικτύωση-συνέργεια των οργανισμών και των δράσεων τους, που εμπλέκονται στις διαδικασίες κοινωνικής και οικονομικής (επα)ένταξης των κοινωνικά "ευπαθών ομάδων", για να έχουμε ήσυχη την επιστημολογική, επιστημονική, μεθοδολογική και κοινωνική μας συνείδηση;

Ο στόχος της εργασίας συνίσταται στο να καταδείξει πως τίποτα δεν είναι λιγότερο σίγουρο.

Είναι απαραίτητο, εξ' αρχής, να ειπωθεί πως, καθώς πρόκειται για κανονιστικού τύπου πρόταση, η βασική στόχευση του προγράμματος αυτού,

και ακόμη περισσότερο το προϊόν του, δεν ενεργοποιείται στο κοινωνικό κενό. Η υλοποίηση της στόχευσης αυτής προϋποθέτει και συνεπάγεται την ανάλυση και αποσαφήνιση των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών και επιδράσεων. Αλλά και από την άλλη πλευρά, καθώς η εργασία διαμόρφωσης του συγκεκριμένου ΣΤΠ βασίζεται σε ερευνητικά αποτελέσματα, εμπλέκονται να επεξηγηθούν με σαφήνεια, οι επιστημολογικές, μεθοδολογικές και επιστημονικές επιλογές που θα εμπλέκονται στη διαδικασία παραγωγής της απαιτούμενης για το ΣΤΠ γνώσης. Οι επιλογές αυτές δεν είναι, επίσης, ποτέ κοινωνικά ουδέτερες.

Με αυτές τις δύο διαστάσεις προβληματισμού ασχοληθήκαμε και θα επιχειρήσουμε να συνοψίσουμε μέσα στα όρια της παρούσας δημοσιευμένης εργασίας. Ο προβληματισμός αυτός, ομολογίες του οποίου βρίσκει κανείς σε όλο το χώρο υλοποίησης αντίστοιχων προγραμμάτων, ενώ αποτελεί συστατικό στοιχείο των απαραίτητων για την ορθή και αποτελεσματική υλοποίηση όλων των αντίστοιχων προγραμμάτων, τις περισσότερες φορές, είτε αγνοείται, είτε απωθείται, είτε, ακόμα, καταγγέλλεται ως περιττό και παρελκυστικό ζήτημα μιας "θεωρητικίστικης" απαίτησης.

Ο προβληματισμός αυτός θα αποτελέσει αντικείμενο μιας κριτικής ανάλυσης -αναγκαστικά, υπό μορφή ενδεικτικών παρατηρήσεων, κυρίως εξ' αιτίας των τεράστιων διαστάσεων του θέματος και των πρακτικών όρων εντός των οποίων λειτουργήσαμε -σε δύο επίπεδα τα οποία θα συγκροτήσουν και τα δύο μέρη της ανάπτυξης της παρούσας εργασίας μας.

Κατ' αρχάς, θα επιχειρήσουμε τη σκιαγράφηση μιας κριτικής ανάλυσης στο κοινωνικό, καθαρά τεχνικό, αλλά και επιστημονικό επίπεδο

των όρων διαμόρφωσης και των προϋποθέσεων ανάπτυξης του ίδιου του ΣΠ. Την ανάλυση αυτή θα μπορούσαμε να ονομάσουμε *ενδογενή*, καθώς αφορά μια κριτική της ίδιας της θεμελίωσης της λογικής της εργασίας κωδικοποίησης και τυποποίησης, που επιχειρεί κάθε ΣΠ σε σχέση με τις υπηρεσίες, που μας ενδιαφέρουν εδώ, και όχι μόνο. Το ΣΠ, αφ' ενός χρησιμοποιεί μορφικές και τεχνικές διαδικασίες, που προωθούν μια ολόκληρη θέαση του κόσμου, που οφείλει να αντικειμενοποιηθεί, προκειμένου να αποσαφηνισθεί ο αντικειμενικός στόχος του, και, αφ' ετέρου, διενεργεί μια ορισμένη χρήση επιστημονικών και επιστημολογικών εννοιών και προαπαιτούμενων, που πρέπει να εξετασθεί, προκειμένου να ελεγχθεί η αυστηρότητα του εγχειρήματος μορφοποίησης των πρακτικών, που επιχειρεί. Τέλος, το ΣΠ, όπως κάθε εργασία κωδικοποίησης και μορφοποίησης της οποίας το προϊόν αποσκοπεί να ενεργοποιηθεί ως κανόνας, προϋποθέτει ειδικές κοινωνικές συνθήκες αναγνώρισής του και άρα αποτελεσματικής εφαρμογής του, οι οποίες οφείλουν επίσης να αναλυθούν.

Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε τόσο τη σκιαγράφηση μιας κριτικής της απαραίτητης επιστημονικής προσέγγισης του αντικειμένου, που προϋποθέτει το ΣΠ, όσο και μια ενεργοποίηση μέρους των αρχών αυτής της επιστημονικής προσέγγισης, με σκοπό να προτείνουμε ένα τρόπο ανάλυσης του ίδιου του υπό μελέτη αντικειμένου του ΣΠ. Μέσα στη προοπτική αυτή στοχεύουμε α. να συμβάλλουμε στη διατύπωση βασικών διαστάσεων και αρχών ενός τρόπου κατασκευής, ως επιστημονικού αντικειμένου του (εμπειρικού ζητήματος αντικειμένου), που μας απασχολεί, ικανού να επιτρέψει μια καταλληλότερη, πιο κοντά στα ίδια τα

πράγματα, προσέγγισή του και β. να προτείνουμε, μέσα από ένα σχεδίασμα πρακτικής εφαρμογής αυτού του τρόπου σκέψης, ένα συγκεκριμένο τρόπο προσέγγισης του υπό μελέτη αντικειμένου μας, δηλαδή του τρόπου λειτουργίας και των λειτουργιών των Υπηρεσιών Συμβουλευτικής Στήριξης και Απασχόλησης. Μέσω αυτών των αναλύσεων στοχεύουμε να συμβάλλουμε στη συνειδητοποίηση τόσο των προσπατούμενων δημιουργίας και ανάπτυξης του ΣΤΠ όσο και των δομικών επιδράσεων που συνεπάγεται η εφαρμογή του.

Μερικές επισημάνσεις είναι αναγκαίες, προκειμένου η ανά χείρας εργασία να αποτελέσει αντικείμενο κατάλληλης ανάγνωσης.

Κατ' αρχάς, είναι απαραίτητο να σημειώσουμε, πως μέσω αυτών των επιπέδων ανάλυσης, θα προσπαθήσουμε να προτείνουμε μια θεωρία του αντικειμένου μας και μια θεωρία της θεωρίας του αντικειμένου μας, που αρνείται να αντιμετωπισθεί σαν θεωρία., που ακυρώνει τη δυνατότητα διαχωρισμού του νοήματος μιας θεωρίας από τις συγκεκριμένες χρήσεις της μέσα στην γνωστική δραστηριότητα. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια ανάλυση που εμπεριέχει μια θεωρητικοποίηση, η οποία, όμως, έχει την ιδιότητα τού να μην παραπέμπει σε τίποτα άλλο παρά σε ένα σύνολο επιστημονικών διαθέσεων και σχημάτων.

Θα πρέπει επίσης εξ' αρχής να σημειώσουμε, πως το περιεχόμενο της παρούσας εργασίας, δομείται στη βάση μιας σειράς παρατηρήσεων χωρίς αξίωση συστηματικότητας και αυστηρής εσωτερικής συνοχής. Τι μας νομιμοποίησε τότε να προχωρήσουμε στη μορφοποίηση αυτών των παρατηρήσεων, που όσο κατάλληλες και αν υποθέσει κάποιος πως είναι,

διακινδυνεύουν να εμφανιστούν άοπλες σε μια αυστηρή κριτική; Τι μας έκανε να υπερβούμε τους βασικούς δισταγμούς μας στη δημοσιοποίηση αυτών των παρατηρήσεων, καθώς δεν κατέστη δυνατόν να παραχθεί η απαραίτητη σύζευξη των επιμέρους ερευνητικών ενεργειών και να μας δοθεί η προσδοκώμενη από το ίδιο το πρόγραμμα αναγκαία για την αυστηρή δόμηση των υποθέσεων και των παρατηρήσεων μας "γνώση";

Ένας πρώτος βασικός λόγος ήταν ο ίδιος ο στόχος του προγράμματος. Αντιμετωπίζοντας το πρόγραμμα αυτό, ως εξαιρετικά καινοτομικό ως προς τη στοχοθεσία του, καθώς επρόκειτο τελικά για ένα πρόγραμμα το οποίο εμπεριείχε μέσα στην ίδια τη λογική του την προοπτική της αναστοχαστικότητας, δηλαδή αποσκοπούσε να μετατραπεί σ' ένα είδος μετα-προγράμματος των προγραμμάτων, θεωρήσαμε πως οι όποιες δυσλειτουργίες του συγκεκριμένου προγράμματος αντί να αποτελέσουν τροχοπέδη στη στόχευσή του και ειδικότερα στο ειδικό έργο, που μας αντιστοιχούσε, θα μπορούσαν να αποτελέσουν, θεωρούμενες ως δομικές παραλλαγές, υλικό των χαρακτηριστικών ενός συνόλου προγραμμάτων των οποίων την ανάλυση απαιτούσε και προϋπόθετε κατά ένα μέρος το ίδιο το συγκεκριμένο πρόγραμμα. Έτσι, κατά κάποιο τρόπο προσπαθήσαμε να μετατρέψουμε, μέσω μιας οργανικής αναστοχαστικής ανάλυσης, τη μη πλήρωση των όρων παραγωγής της σύζευξης των επιμέρους ερευνητικών ενεργειών, στα πλαίσια του συγκεκριμένου προγράμματος, και κατά συνέπεια τις ελλείψεις των παρατηρήσεων μας, σε δείκτες επιβεβαίωσης των υποθέσεων μας.

Από την άλλη πλευρά, αν προχωρήσαμε στη μερική μορφοποίηση αυτών των παρατηρήσεων, αυτό οφείλεται επίσης στο γεγονός πως

πιστεύουμε, ότι αν και ενίοτε παρουσιάζονται μερικές και υπερβολικά αποσπασματικές, οι παρατηρήσεις αυτές κατορθώνουν να δημιουργήσουν ένα γεωμετρικό τόπο από τον οποίο μπορούμε να αποκτήσουμε μια επαρκή θέαση αρκετών αναγκαίων πραγμάτων, που πλαισιώνουν το αντικείμενο μας, πραγμάτων που σπανίως διατυπώνονται και ακόμη λιγότερο με πρόθεση συστηματοποίησης.

Τέλος, η συστολή στη δημοσίευση αυτών των παρατηρήσεων κάμφθηκε από την συλλογική απόφαση να απευθυνθεί η εργασία αυτή όχι στην ακαδημαϊκή κοινότητα, αλλά κυρίως στους εν δυνάμει πρακτικούς χρήστες των αναλύσεων που εμπεριέχονται σ' αυτή. Αυτό εξηγεί εξ' άλλου το ειδικό ύφος και τρόπο γραφής και παρουσίασης, βάσει των οποίων επιλέχθηκε να δομηθεί η εργασία μας: χωρίς βιβλιογραφικές αναφορές, παρά μόνο τις απολύτως αναγκαίες, χωρίς την απαραίτητη, για κάθε καθαρά επιστημονική αξιολόγηση, επεξήγηση των πηγών και των δεδομένων που χρησιμοποιήσαμε (τα οποία προέρχονται τόσο από ένα ευρύ φάσμα ερευνών - κυρίως παραγομένων εκτός, αλλά και εν μέρει εντός του πλαισίου του συγκεκριμένου προγράμματος - που διενεργήσαμε σε διάφορα αντίστοιχα αντικείμενα όσο και από ένα πλήθος ερευνητικών αποτελεσμάτων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο).

Η συλλογική αυτή επιλογή, δηλαδή αυτή του να παρουσιάσουμε μία εργασία όσο το δυνατόν πιο απλά χωρίς να υποπέσουμε στις ευκολίες της απλοποίησης, διέπεται και από την προσωπική μας πρόθεση να ανταποκριθούμε με τις δυνάμεις, που παρείχε το υλικό μας στο ευρύτερο αίτημα πρακτικής λύσης, στο μείζον πρόβλημα που τίθεται σήμερα σε όσους στηρίζουν και εμπλέκονται στην παραγωγή της αλήθειας του

κοινωνικού κόσμου, δηλαδή στο ζήτημα της αντεπιστροφής των κεκτημένων της επιστήμης στους χώρους, που θα μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν με θετικό τρόπο στην επίλυση μιας σειράς προβλημάτων, που αντιμετωπίζει η δημόσια συνείδηση. Βέβαια, μια τέτοια επιλογή δεν είναι καθόλου εύκολη, καθώς συμφωνούμε και εμείς πως η αναγκαιότητα της χρησιμοποίησης ενός τεχνικού λόγου επιβάλλεται έντονα στην κοινωνιολογία, πολύ περισσότερο απ' ό,τι σε άλλη επιστήμη και πως η προσπάθεια να υποστηριχθεί η διαύγεια στη γραφή δεν σημαίνει και απλοποίηση της διατύπωσης των μηνυμάτων. Θεωρώντας πως ο κοινωνιολογικός λόγος δεν μπορεί να είναι ούτε "απλός" ούτε "ουδέτερος", προσπαθήσαμε όσο ήταν δυνατό να επιτύχουμε μια σχετικά αυστηρή και ελεγχόμενη χρήση της γλώσσας και ταυτόχρονα αυτό που ονομάζουμε "πρακτική σαφήνεια".

Έτσι, με βάση τις προϋποθέσεις αυτές αποφασίσαμε, έστω και στη βάση μιας σχετικά αποσπασματικής γνώσης, να απευθυνθούμε σ' ένα όσο το δυνατό μεγαλύτερο κοινό ενδιαφερομένων και εμπλεκομένων στον ευρύτερο χώρο που καλύπτει το αντικείμενο ανάλυσής μας, με στόχο να συμβάλλουμε, στα πλαίσια των δυνατοτήτων, που μας παρείχε αυτή η γνώση στην εξάλειψη μιας σειράς πλαστών και κακώς διατυπωμένων προβλημάτων ή, όπως το σημειώνει κάπου ο Πιερ Μπουρντιέ, πράγμα που είναι το ίδιο, να συμβάλλουμε στην ανέλκυση και προβολή μιας σειράς προβλημάτων που δεν είχαν, κατά τη γνώμη μας, πρόσβαση στη διατύπωση και, ακόμη λιγότερο, στο δημόσιο χώρο και λόγο.

Πράγματι, θεωρήσαμε αναγκαίο να υιοθετήσουμε αυτόν το στόχο με την ευκαιρία που μας προσέφεραν οι όροι του προγράμματος, καθώς στο

επίπεδο του αντικειμένου μας, όπως και αλλού, η παραγωγή των προβλημάτων ανήκει σχεδόν αποκλειστικά στους "ειδικούς", δηλαδή σ' αυτούς που μας κάνουν να πιστεύουμε πως ο «κόσμος» μιλά, πως ο «κόσμος» δε σταματά να μιλά και να ενδιαφέρεται για όλα αυτά τα σοβαρά ζητήματα, που οι ίδιοι εκφωνούν δημοσίως και επισήμως υπό μορφή ειδικών λόγων, ικανών να μπορούν να ειπωθούν και να ξαναειπωθούν μ' έναν ειδικό αόριστο τρόπο, αφού, στην πραγματικότητα, σπανίως λέγεται κάτι. Σήμερα όλο και περισσότερο γίνεται σαφές στους ανθρώπους, που μετέχουν ως δρώντες στην ίδια τη συγκρότηση του αντικειμένου, που αναλάβαμε να μελετήσουμε, πως η συνεχιζόμενη λήθη, η οποία διευκολύνει μέσα σ' ένα πλαίσιο θορυβώδους σιωπής, την παραγνώριση της εξαιρετικής κοινοτοπίας, τελικά, αποκρύπτει το γεγονός ότι αυτό το οποίο δεν τίθεται ποτέ ως ερώτημα είναι η παραγωγή των προβλημάτων που τίθενται στο «κόσμο». Με άλλα λόγια, όλο και περισσότερο ξεχνούμε, όπως σημειώνει ο Pierre Bourdieu, ότι υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι δε μιλούν και οι οποίοι εξουσιοδοτούν άλλους να μιλούν γι' αυτούς στο όνομά τους, άνθρωποι για τους οποίους παράγονται προβλήματα, που οι ίδιοι δεν παράγουν, οι οποίοι μάλιστα ωθούνται να παράγουν απαντήσεις, οι οποίες αγνοούν ότι δε διαθέτουν τις ερωτήσεις. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, πιστεύουμε πως κάθε προσπάθεια προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης χώρων, που θα επιτρέπουν την ανάδυση του ανέκφραστου, αποτελεί, όπως σημείωνε ακόμη ο Pierre Bourdieu, σημαντική συμβολή στην επίλυση του προβλήματος της ανισότητας στην πρόσβαση στην παραγωγή προσωπικής γνώμης, δηλαδή, του προβλήματος της άνισα κατανεμημένης εξουσίας, που διαθέτει κάποιος για να παράγει μια σαφώς εκπεφρασμένη γνώμη, πράγμα που αποτελεί προϋπόθεση sine

μα νοη για την πρόσβαση στην ουσιαστική άσκηση των δικαιωμάτων του πολίτη σε μια δημοκρατική κοινωνία².

Προσπαθήσαμε, λοιπόν, να ανταποκριθούμε σε αυτό τον ευρύτερο κοινωνικό στόχο, ισορροπώντας μεταξύ της σχετικής αυστηρότητας στη διατύπωση υποδείξεων και παρατηρήσεων και της αναγκαιότητας της διάχυσής τους, με τρόπο ώστε να μη διευκολύνουμε όσο ήταν δυνατό, μέσω της διαδικασίας ιδιοποίησης των μηνυμάτων που προϋπέθετε η εργασία μας, την αναπαραγωγή της αντίθεσης μεταξύ του μύστη και του αμύητου. Μέσα σ' αυτή τη λογική, χωρίς σχολαστικιστική θεωρητική αποσαφήνιση και μεταθεωρητική θεμελίωση του *modus operandi* της θεωρητικής κατασκευής που εμπεριέχει η παρούσα προσπάθεια μας, επιχειρήσαμε, όσο ήταν και όπου δυνατόν, ένα πήγαινε-έλα μεταξύ του γενικού και του ειδικού-παραδειγματικού στοιχείου. Το ύφος, που προέκυψε σε πολλά σημεία, διευκολύνει, μέσω των συνειρμών και των παραδειγματικών αναφορών που παράγει, τις προσεγγίσεις εννοιών, τις παραβολές, τους παραλληλισμούς, τις συνθέσεις αντιθέσεων ή την ανάδυση κοινών αντικειμένων διαφορετικών επιστημονικών χώρων και μεθοδολογικών διεργασιών.

Αναγνωρίζουμε, όμως, πως αποφεύγοντας όσο ήταν δυνατό τις κατασκευασμένες έννοιες, που αν και δημιουργούν ένα βαρύ ύφος στην ανάλυση, την οπλίζουν με την δυνατότητα της ακρίβειας, της αυστηρότητας και του αυτοελέγχου, θα βρεθούμε εκτεθειμένοι σε πολλές παρανοήσεις και νοηματικές παραμορφώσεις. Καθώς όμως το αντικείμενο, που απασχολεί εδώ, αποτελεί ένα από τα μείζονα κοινωνικά διακυβεύματα

² Pierre Bourdieu, *Les usages sociaux de la science*, IFA, 1997

του σημερινού ελληνικού κράτους, θεωρήσαμε πως άξιζε να πάρουμε το ρίσκο: ακόμη και αν είμαστε σίγουροι πως οι αναλύσεις που ακολουθούν, δεν μπορούν να υποστηρίξουν πλήρως την αυστηρή εγκυρότητά τους ούτε να διασφαλίσουν από μόνες τους τη χρήση των μηνυμάτων που παράγουν, δεν μπορεί να παραβλεφθεί η επιρροή που τα μηνύματα αυτά μπορούν να ασκήσουν μέσα από την ελάχιστη συμβολή τους που εξασφαλίζεται μέσα από την ίδια τη δημοσιοποίησή τους

Γι' αυτό θα θέλαμε, κλείνοντας αυτή την εισαγωγή, να ευχαριστήσουμε θερμά την Ε.Ε.Τ.Α.Α. τόσο για την ευκαιρία, που μας έδωσε να συμμετάσχουμε σ' αυτό το καινοτομικό πρόγραμμα όσο και για τους όρους μέσα στους οποίους υλοποιήθηκε η εμπλοκή μας στο συγκεκριμένο πρόγραμμα. Θα θέλαμε ειδικότερα να εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας στα στελέχη της Ε.Ε.Τ.Α.Α., Άννα Βαγιωνά και Χαρά Παρασκευοπούλου για την αμέριστη συμπαράσταση και την απόλυτη διαθεσιμότητα τους, καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος, καθώς και για τις γόνιμες παρατηρήσεις, τις κριτικές επισημάνσεις και την πλούσια εμπειρία τους, που μας προσέφεραν κατά τη διάρκεια υλοποίησης του έργου μας.

Α' ΜΕΡΟΣ

Συστήματα Ποιότητας :
προϋποθέσεις, όρια και επιδράσεις

1. Συστήματα Ποιότητας και Εργασία Κωδικοποίησης

Κάθε προσπάθεια διαμόρφωσης ενός ΣΠ δεν μπορεί να αγνοεί πως ως εργασία κωδικοποίησης, δηλαδή ως εργασία δημιουργίας μιας σειράς κωδίκων αναγκαίων για τη διαμόρφωση ενός ΣΠ, διενεργεί αντικειμενικά ένα είδος αντικειμενικοποίησης, η οποία εισάγει τη δυνατότητα ενός λογικού ελέγχου της συνοχής των υπό εξέταση πρακτικών και δράσεων. Αυτή η εργασία αντικειμενικοποίησης, μέσω της τυποποίησης που επιδιώκει, καθιστά δυνατή την εγκαθίδρυση μιας ρητής κανονικότητας, ενός κώδικα, ενός είδους γραμματικής κατά κάποιο τρόπο. Κάθε κωδικοποίηση όμως, δεν πρέπει να το ξεχνάμε, αποτελεί και μια διαδικασία μετασχηματισμού καταστάσεων, η οποία διενεργείται, καθώς προωθούμε ένα πέρασμα από αυτό που είναι σε αυτό που ο κώδικας υποδεικνύει ως "δέον". Γι' αυτό είμαστε υποχρεωμένοι κάθε φορά που επεξεργαζόμαστε ένα κώδικα να γνωρίζουμε και τι ακριβώς κάνουμε και τι ακριβώς γίνεται στην ίδια την πραγματικότητα.

Αναμφίβολα, η κωδικοποίηση που επιδιώκει ένα ΣΠ έχει πολλές ιδιότητες και αρετές³. Ποιες είναι οι πιο βασικές και οι πιο ενδιαφέρουσες στην περίπτωση μας;

³ Όλες οι επισημάνσεις και οι αναλύσεις που ακολουθούν σχετικά με την εργασία κωδικοποίησης και μορφοποίησης αποτελούν δάνειο από τις σχετικές εργασίες του Pierre Bourdieu, βλ. Pierre Bourdieu, *Choses dites*, Minut, 1987, σ. 94-105

Κατ' αρχάς, η κωδικοποίηση συνδέεται με την πειθαρχία και με την κανονικοποίηση των πρακτικών, γεγονός που μετασχηματίζει κάθε εργασία κωδικοποίησης σε μια διεργασία διατήρησης μιας συμβολικής τάξης πραγμάτων. Με ποιο τρόπο; Εξ' αιτίας, όπως σημειώνει ο Πιερ Μπουρντιέ, του γεγονότος πως ελαχιστοποιεί το αμφίσημο και το ασαφές μέσα στις διαδράσεις, επιβάλλει την αποσαφήνιση και την ομογενοποίηση των πρακτικών με αποτέλεσμα να μειώνονται οι κίνδυνοι συγκρούσεων, αρρυθμιών, ετεροχρονισμών. Κατανοούμε όμως ταυτόχρονα εύκολα πως όλη αυτή η εργασία ομογενοποίησης των πρακτικών απαιτεί χρόνο και κατά συνέπεια, ο χρόνος που απαιτείται προκειμένου να ολοκληρωθεί η εργασία αυτής της ειδικής εγχάραξης, που προϋποθέτει η ενεργοποίηση της εφαρμογής της κωδικοποίησης, αποτελεί διάστημα πιθανών "ατυχημάτων" και συγκρούσεων μεταξύ της πρακτικής λογικής των υπό μετασχηματισμό πρακτικών και της υποδειγματικής λογικής των πρακτικών που προωθεί ο κώδικας.

Άλλη βασική ιδιότητα της εργασίας κωδικοποίησης αποτελεί η δημοσιοποίηση ή η επισημοποίηση. Από την εργασία κωδικοποίησης των πρακτικών ζητείται συνήθως επίσης να προβλέπει τη δημοσιοποίηση και την επισημοποίηση των αποτελεσμάτων αυτών των πρακτικών, ώστε τα αποτελέσματα αυτά να καθίστανται γνωστά και δημόσια, και ως εκ τούτου το κοινό να έχει τη δυνατότητα να τα εκτιμά και να τα ελέγχει. Με αυτό όμως τον τρόπο, δηλαδή καθώς σταδιακά οι πρακτικές γίνονται επίσημες, γνωστές, και ως τυποποιημένες και μορφοποιημένες, κοινές και κοινότοπες, οι πρακτικές καθίστανται και δυνάμει ομόλογες, δηλαδή αποτελούν αντικείμενο συναίνεσης όλων των ενδιαφερομένων πάνω στο

αντικείμενο των πρακτικών. Έτσι, τα πράγματα γίνονται απλά, καθαρά, επικοινωνιότητα, και αποτελούν αντικείμενο μιας ελεγχόμενης (και σε βάθος χρόνου λογικής και ηθικής) συναίνεσης πάνω στο νόημα τους.

Με άλλα λόγια, η εργασία κωδικοποίησης, όπως πάντα σημειώνει ο Μπουρντιέ, δημιουργεί τομές, οριοθετεί και τείνει να απαλείψει ό,τι δεν συστηματοποιείται, ότι δεν εντάσσεται στα όρια της λογικής του κώδικα και στους όρους της εφαρμογής του. Με τον τρόπο αυτό, η εργασία κωδικοποίησης μας επιτρέπει να περάσουμε από μια λογική, που καθορίζεται από μια ειδική περίπτωση, σε μια λογική ανεξάρτητη της ειδικής περίπτωσης, και κατά συνέπεια εξασφαλίζει τον υπολογισμό και την προβλεψιμότητα. Κατά συνέπεια, στη βάση της μεσολάβησης και της χρήσης της έννοιας και του κανόνα, συστατικά στοιχεία της εργασίας μορφοποίησης, η εργασία κωδικοποίησης, όπως κάθε διαδικασία εξορθολογισμού, επιτρέπει μια οικονομία της εφεύρεσης, του αυτοσχεδιασμού και της δημιουργίας.

Τέλος, θα πρέπει ακόμη να προστεθεί, πως η κωδικοποίηση δεν δρα μόνο εξ' αιτίας της καθαρά τεχνικής της αποτελεσματικότητας, εξ' αιτίας, δηλαδή, της αποσαφήνισης και του εξορθολογισμού που επιφέρει. Οι ίδιες οι υλικές και συμβολικές μορφές των διαδικασιών, που χρησιμοποιεί και προϋποθέτει η κωδικοποίηση, ασκούν συμβολική βία. Η συμβολική αυτή βία, δηλαδή αυτός ο ειδικός τρόπος επιβολής νοημάτων, ο οποίος εξ' αιτίας της επίφασης καθολικότητας, που τον χαρακτηρίζει, δεν γίνεται αντιληπτός ως τέτοιος και προϋποθέτει την ασύνειδη αποδοχή όσων την

υφίστανται, επιτρέπει, με τη σειρά της, στην ίδια τη δύναμη που εμπεριέχει η κωδικοποίηση να ασκηθεί πλήρως.

Από ό,τι προηγείται γίνεται εύκολα κατανοητό, πως ακόμα και αν υποθέσουμε, πως όλες οι πρακτικές που παρατηρούνται στο χώρο που επιχειρεί να τυποποιήσει ένα ΣΠ, μπορούν να κωδικοποιηθούν, αυτό δεν σημαίνει πως αυτή η εργασία μορφοποίησης θα θέσει τέλος στη συζήτηση, στη διαπραγμάτευση ακόμη και στην αμφισβήτηση του νοήματος των πρακτικών. Δεν είναι δεδομένο πως τα οφέλη που απορρέουν από υπολογισιμότητα, προβλεψιμότητα, που συνδέονται με την κωδικοποίηση, θα είναι πάντα μεγαλύτερα από τα συμφέροντα που θα συνδέονται με αυτή ή την άλλη λογική μιας πρακτικής ή επιλογής. Συχνά η εργασία κωδικοποίησης βρίσκεται σε σχέση αντινομίας με τη λογική της δυνατής εφαρμογής του κώδικα, που προτείνει και συχνότερα αγνοεί την ίδια τη σχέση αυτή. Για αυτό, για να θέσουμε με γενικούς όρους αυτό το καίριο ζήτημα, δηλαδή με τρόπο, ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στα προβλήματα που θέτει το ΣΠ που μας απασχολεί εδώ, θα μπορούσαμε να πούμε πως οφείλουμε κάθε φορά που είμαστε αντιμέτωποι με μια εργασία κωδικοποίησης να αναλύουμε τους κοινωνικούς όρους της ίδιας της δραστηριότητας της κωδικοποίησης, καθώς και τις κοινωνικές επιδράσεις αυτής της θεωρητικής επεξεργασίας.

Αν θελήσουμε λοιπόν να προσανατολίσουμε το προβληματισμό μας πιο αναλυτικά προς αυτή την κατεύθυνση, τότε είμαστε, κατ' αρχάς, υποχρεωμένοι να δεχθούμε πως η επιλογή κατασκευής ενός Συστήματος Ποιότητας των υπό θεώρηση, από το πρόγραμμα μας, υπηρεσιών εμπλέκει

αναγκαστικά, είτε το γνωρίζουμε είτε όχι, είτε το θέλουμε είτε όχι, μία συνολική αντίληψη, κανονιστικής προοπτικής, για τον τρόπο λειτουργίας των υπηρεσιών που εντάσσονται στο χώρο άσκησης Κοινωνικής Πολιτικής στη χώρα μας.

Κατά συνέπεια, παρ' όλο που η ίδια η ιδέα κάθε τέτοιου συστήματος εμφανίζεται να διαπνέεται από τις αρχές της καθολικής απαίτησης του εκσυγχρονισμού των υπηρεσιών αυτών, οι αρχές που εμπλέκονται στην πρακτική διαμόρφωση αυτού του Συστήματος, εμφορούνται αναγκαστικά από ιδεολογικά συστήματα, τα οποία οφείλουν να αποσαφηνιστούν, προκειμένου να συνειδητοποιηθεί το μοντέλο των υπηρεσιών, που το αντίστοιχο σύστημα θέλει να δημιουργήσει. Γεγονός που γίνεται εύκολα κατανοητό, αν σκεφτεί κανείς, πως κάθε Σύστημα Ποιότητας μέσα από την πρακτική του εφαρμογή, συμβάλλει στη νομιμοποίηση ή στην απονομιμοποίηση όλων αυτών των πρακτικών που μπορούν ή δε μπορούν να ενταχθούν στο κανονιστικό πλαίσιο που συνεπάγεται.

Πιο συγκεκριμένα, οι αρχές που διέπουν τα περισσότερα αν όχι όλα τα σημερινά διαθέσιμα Συστήματα Ποιότητας προέρχονται κυρίως από το εννοιολογικό οπλοστάσιο των θεωριών της Διαχείρισης, που εφαρμόζονται σε χώρους όπου κυριαρχεί η λογική των μηχανισμών της αγοράς. Ακόμα και οι αναγκαίες προσαρμογές, που επιχειρήθηκαν για να εφαρμοσθεί στον ειδικό χώρο της Κοινωνικής Πολιτικής, δεν επαρκούν για να εντάξουν στη λογική του τον ειδικό χαρακτήρα των φαινομένων, που αποσκοπούν να υπολογίσουν, καθώς η θεμελίωση και η άρρητη στόχευση τους

οροθετείται, όπως το επιβάλλει η New Public management, περισσότερο από κριτήρια καθαρής αποδοτικότητας και κέρδους.

Και αυτό είναι κατανοητό εξ' αιτίας μιας σειράς προαπαιτούμενων που ενσωματώνουν τα ΣΠ. Ποια είναι αυτά και πως εξειδικεύονται στην εφαρμογή τους στο χώρο των υπηρεσιών που μας ενδιαφέρει;

Κατ' αρχάς, τα συγκεκριμένα Συστήματα Ποιότητας, μέσα από τον τρόπο που αντιλαμβάνονται την αποτελεσματική λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών, θέτουν μ' ένα άρρητο τρόπο, συχνά το ζήτημα των εμποδίων τόσο στην κατάλληλη και αποτελεσματική χρήση των κοινωνικών πολιτικών, που ενεργοποιούνται εντός των υπηρεσιών αυτών, όσο και των μέτρων διαχείρισης των κοινωνικών προβλημάτων, που αυτές οι πολιτικές προωθούν. Με άλλα λόγια, ενδιαφέρονται αποκλειστικά, δηλαδή αφαιρετικά, για τον εξορθολογισμό της διαχείρισης από την πλευρά των "χρηστών", των δυνατοτήτων που παρέχονται από τα διάφορα κοινωνικά προγράμματα που οι πολιτικές αυτές ενεργοποιούν.

Έτσι, το μείζον πρόβλημα, που ανακύπτει, είναι το εξής: με ποιο τρόπο τα συγκεκριμένα Συστήματα Ποιότητας θα αποφύγουν να αντιληφθούν κάθε μη αποτελεσματική και ορθολογική χρήση των προτεινόμενων δυνατοτήτων, που παρέχονται από τις "Δομές", ως δύσληπτη, στη καλύτερη περίπτωση - αν όχι σκανδαλώδη και απευκταία, παρέκκλιση; Πράγμα δύσκολο, καθώς η φιλοσοφία της ανθρώπινης δράσης που θεμελιώνει τις στοχοθεσίες τους, δεν είναι άλλη από αυτήν που οδηγεί στην άγνοια των οικονομικών και κοινωνικών όρων υιοθέτησης μιας ορθολογικής πρακτικής. Με άλλα λόγια, η ανθρωπολογική φιλοσοφία των

Συστημάτων αυτών τα οδηγεί στο να παραγνωρίζουν, πως οι άνισοι ρυθμοί, ανάλογα με τα άτομα και τις ομάδες, του μετασχηματισμού των στάσεων των χρηστών σε σχέση με την θεσμική διαχείριση των προβλημάτων τους, αποτελεί πάνω από όλα έκφραση της θέσης τους στη δομή καταμερισμού των θεμελιωδών κεφαλαίων, που δομούν τον κοινωνικό χώρο. Ο χρήστης των υπό θεώρηση υπηρεσιών, ο "ευάλωτος", που βρίσκεται μπροστά σε «ορθολογικά», θεωρητικά και πρακτικά, πλαίσια διαχείρισής του δεν είναι ο homo economicus, που προϋποθέτουν οι πολιτικές και τα ΣΠ των υπηρεσιών, που αυτές οι πολιτικές προωθούν, αλλά ο άνθρωπος της οικονομίας, που κάνει οικονομία «για να τα φέρει βόλτα», για «να κάνει το κουμάντο του».

Πιο συγκεκριμένα, δεδομένου ότι οι οικονομικές και πολιτικές διαθέσεις και πρακτικές ενός κοινωνικού υποκειμένου δεν μπορούν να κατανοηθούν χωρίς αναφορά στην οικονομική και κοινωνική κατάσταση, που δομεί κάθε εμπειρία του, μέσω της μεσολάβησης της υποκειμενικής αντίληψης του ατομικού και συλλογικού του μέλλοντος, οι διαφοροποιήσεις στο επίπεδο χρήσης των δυνατοτήτων, που παρέχονται από την «ορθολογική», «εκσυγχρονισμένη» διαχείριση των προβλημάτων και οι άνισοι ρυθμοί της αλλαγής των οικονομικών και κοινωνικών στάσεων των χρηστών, που κάθε θεσμική διαχείριση εκ των πραγμάτων αναγκαστικά αντιμετωπίζει και κάθε ΣΠ επιδιώκει να συστηματοποιήσει, είναι κυρίαρχα οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες.

Πιο αναλυτικά, η λογική της διαχείρισης από την οποία τα Συστήματα Ποιότητας διαπνέονται, κυρίαρχη σήμερα στο πεδίο των δυνατών τρόπων

αντιμετώπισης των πληθυσμών, προϋποθέτει και συνεπάγεται μια σχέση με τον κόσμο, την αρχή της οποίας μπορεί κάποιος να συλλάβει, κατ' αρχάς, μέσα από τη σχέση με το χρόνο, που προωθεί (υπολογισμός, πρόβλεψη, προγραμματισμός, κ.ά.). Η σχέση όμως αυτή είναι άνισα κατανεμημένη και η λογική διαμόρφωσης των Συστημάτων αυτών φαίνεται να το παραγνωρίζει.

Όλα τείνουν, πράγματι, να δείξουν πως τα ΣΠ, θεωρώντας αυτή τη σχέση καθολικά αναγνωρισμένη, παραγνωρίζουν πως οι πρακτικές «δυσπροσαρμογής» που καταγράφουν (αυτές οι πρακτικές, δηλαδή, που αναδεικνύουν, με μια έννοια, πως ορισμένα κοινωνικά υποκείμενα δεν αναγνωρίζουν πως τα προγράμματα και οι υπηρεσίες διαχείρισης των προβλημάτων τους «εκφράζουν φυσικές σχέσεις πραγμάτων»), αναδίδουν την ένταση της διάστασης μεταξύ των λιγότερο ή περισσότερο «παραδοσιακών», σε σχέση με το κυρίαρχο οικονομικό και κοινωνικό πρότυπο, σχέσεων με τον κόσμο που διατηρούν οι διάφορες κατηγορίες χρηστών (διαστάσεις που αναδίδονται μέσα από τη σχέση με την ανεργία, την εργασία, το κράτος, τις κοινωνικές του υπηρεσίες, κ.ά.) και των απαιτήσεων της «εκσυγχρονισμένης» και «εκσυγχρονιστικής» διαχείρισης των προβλημάτων τους, που οι διάφορες πολιτικές προωθούν και οι διάφορες υπηρεσίες τους εφαρμόζουν.

Ας πάρουμε το παράδειγμα της ανεργίας και τους ανέργους όχι μόνο γιατί το γνωρίζουμε καλύτερα⁴, αλλά και γιατί οι άνεργοι αποτελούν βασική

⁴ Τα παραδείγματα που ακολουθούν τα δανειζόμαστε από την εργασία μας Ν. Παναγιωτόπουλος, *Η οδύνη των ανέργων*, Πολύτροπο, 2005, όπου και αναπτύσσονται, αναλύονται και επεξηγούνται πλήρως.

κατηγορία μεταξύ των υπό διαχείριση από τις υπηρεσίες, που μας απασχολούν εδώ, πληθυσμών.

Όπως η κυρίαρχη σημερινή οικονομική πολιτική απαξιώνει και υποβαθμίζει την κοινωνική λειτουργία της εργασίας, έτσι και η σημερινή κυρίαρχη θεσμική διαχείριση της ανεργίας τείνει να τονίσει αντικειμενικά μόνο την καθαρά οικονομιστική διάσταση των στοχεύσεών της. Με αυτό τον τρόπο αδυνατεί, λ.χ., να κατανοήσει πώς οι αποδιοργανωμένες και απρόβλεπτες ζωές, που συχνά η αναγκαστική ανεργία συνεπάγεται, έχουν την ειδική τους οικονομική λογική, μια λογική η οποία, αν και δεν ανταποκρίνεται σε μια καθαρή οικονομιστική λογική δεν είναι, πρακτικά, λιγότερο οικονομική και λειτουργική. Οι συμπεριφορές για παράδειγμα ενός ανέργου, που μπορούν να φανούν αδιανόητες ή/και ακατανόητες στα πλαίσια της λογικής ενός προγράμματος διαχείρισης της ανεργίας, αποτελούν πολλές φορές στην πραγματικότητα, στρατηγικές επίλυσης πρακτικών και πραγματικών εμποδίων, δηλαδή ζωτικών προβλημάτων, στην προοπτική, συχνά, της άρνησης ενός «αδύνατου», που η διαχειριστική λογική απαγορεύει στον εαυτό της να εγγράψει στον τρόπο υλοποίησης των μέτρων που προωθεί. Η τυπική φορμαλιστική ορθολογικότητα, που διέπει τα διάφορα προγράμματα επανένταξης και την οποία προωθούν στη διαδικασία κανονικοποίησης, που επεξεργάζονται τα συγκεκριμένα ΣΠ, βρίσκεται σε μεγαλύτερη η μικρότερη αντιδιαστολή, ανάλογα με τις κοινωνικές ομάδες, με την πρακτική ορθολογικότητα διαφόρων ομάδων χρηστών της ελληνικής κοινωνίας.

Αν ό,τι προηγείται ισχύει, τότε είμαστε υποχρεωμένοι να δεχθούμε, πως τα ΣΠ οφείλουν να εντάξουν στη λογική του τρόπου λειτουργίας τους, τη διαφοροποιημένη, ανάλογα με τις κοινωνικές ομάδες, αναντιστοιχία μεταξύ νοητικών δομών των χρηστών και θεσμικών δομών διαχείρισης των προβλημάτων τους και να συμπεριλάβουν στη λογική τους τη δράση των παραγόντων, που καθορίζουν και τη φύση και το βαθμό διαφοροποίησης αυτής της αναντιστοιχίας. Μια τέτοια αναδιαμόρφωση της λογικής τους θα πρέπει να λάβει υπόψη, μέσα στους πρακτικούς τρόπους επεξεργασίας των κωδίκων τους, πως κάθε "δομή" υπηρεσιών παρουσιάζεται ως ένα πεδίο αντικειμενικών προσδοκιών, που μπορεί να «κατοικηθεί» μόνο από άτομα τα οποία διαθέτουν έναν ορισμένο τύπο οικονομικών και κοινωνικών ιδιοτήτων και μια ορισμένη σχέση με τον κόσμο, που απορρέει από αυτές, ειδικότερα, με το χρόνο, και όχι από άτομα που υποτίθεται πως διαθέτουν τις ανεξάρτητα από οικονομικούς και κοινωνικούς όρους-καθολικές κατηγορίες, που τα διάφορα προγράμματα στήριξής τους, προϋποθέτουν και συνεπάγονται.

Κοντολογίς, η δραματική συνάντηση μεταξύ ενός οικονομικού κόσμου, που επιβάλλεται, του συστήματος διαχείρισης των επιδράσεών του, και κοινωνικών υποκειμένων, που είναι άνισα προδιατεθειμένα να υιοθετήσουν τη θεσμική του πρόθεση, υποχρεώνει κάθε προσπάθεια διαμόρφωσης ενός ΣΠ να στοχαστεί πάνω στους όρους δυνατότητας και στον τρόπο λειτουργίας του συστήματος αυτού και κατά συνέπεια πάνω στις κοινωνικές και οικονομικές διαθέσεις που ταυτόχρονα προϋποθέτει, προωθεί και επιβάλλει. Έτσι, μόνο θα μπορέσει να δράσει πάνω στη *σχέση*

που διατηρεί ένας χρήστης με τις υπηρεσίες και τις πολιτικές διαχείρισης των προβλημάτων του.

Για να μην παραμείνουν αφαιρετικές και θεωρητικές αυτές οι παρατηρήσεις θα δώσουμε ένα παράδειγμα. Παράδειγμα πάλι από το χώρο των ανέργων και που αφορά βασικές στιγμές και δράσεις στην αλυσίδα των ενεργειών των περισσότερων "υπηρεσιών", αυτό της *καταγραφής* των υπό μελέτη πληθυσμών από την πλευρά των υπηρεσιών επανένταξης.

Κατ' αρχάς, οι υπηρεσίες στήριξης και προώθησης απασχόλησης, οι "Δομές", όπως συνηθίζεται στη πράξη να ονομάζονται και τα ΣΠ που επιχειρούν να τις εξορθολογικοποιήσουν, αγνοούν τις περισσότερες φορές, πως η πρακτική σχέση που διατηρεί ένας άνεργος με την χρήση των δυνατοτήτων, που παρέχει κάθε οργανισμός υπηρεσιών για ανέργους και αντικειμενικοποιείται, εν μέρει, με την πρόθεση καταγραφής του στις λίστες ανεργίας που οι ίδιες αυτές οι υπηρεσίες συχνά συγκροτούν αποτελεί κατ' αρχάς, μια προνομιούχα πρόσβαση για τη σύλληψη των παραστάσεων του ανέργου, και των μετασχηματισμών τους, για το Κράτος. Αποτελεί, κατ' επέκταση, μια προνομιούχα πρόσβαση για τη σύλληψη των δομικών εμποδίων στη συγκρότηση μιας «δημόσιας τάξης» θεμελιωμένης σε μια ορισμένη αμοιβαιότητα μέσα στις ιεραρχικές σχέσεις, οι οποίες προϋποθέτουν και συνεπάγονται το διαχωρισμό της δημόσιας λειτουργίας από το άτομο που την κατέχει, του δημόσιου συμφέροντος από το ιδιωτικό συμφέρον, και, κατά συνέπεια, τη συγκρότηση και τη συσσώρευση, άρα και την αναγνώριση, του «δημόσιου κεφαλαίου», που συνεπάγεται και προϋποθέτει αυτή η δημόσια τάξη. Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί πάντα

διακύβευμα στο εσωτερικό των αγώνων, που διέπουν το πεδίο της εξουσίας για τον έλεγχο αυτού του κεφαλαίου. Γι' αυτό και όταν οι υπεύθυνοι των "Δομών" αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της καταγραφής των υπό διαχείριση πληθυσμών τους (και συνεπαγωγικά της διάχυσης των μηνυμάτων τους), δεν τους προβληματίζει, στο βαθμό που θα όφειλαν, ο τρόπος με τον οποίο θα συλλάβουν ορισμένα δομικά εμπόδια (όπως τις κοινωνικά θεμελιωμένες παραστάσεις των ατόμων για τον ανταγωνισμό μεταξύ του κεντρικού και τοπικού, κοινωνικού «κληρονομισμού», που διέπει το εθνικό μας γραφειοκρατικό πεδίο, για το ασθενές συμβολικό κεφάλαιο του Κράτους κ.ά.), στη διαδικασία συγκρότησης παραστάσεων σχετικά με το Κράτος, ως κατεξοχήν τόπου του οικουμενικού και της εξυπηρέτησης του γενικού συμφέροντος. Με πιο απλά λόγια, οι υπεύθυνοι των "Δομών" δεν αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της καταγραφής των υπό διαχείριση πληθυσμών τους, ως ένα εξαιρετικά κατάλληλο δείκτη, που θα τους επιτρέψει να κατανοήσουν καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται οι υπό θεώρηση πληθυσμοί, το ρόλο των υπηρεσιών αυτών, καθώς και τη σχέση τους με το Κράτος με το οποίο συνδέονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αντικειμενικά, και κατά συνέπεια να εξετάσουν με μεγαλύτερη αυστηρότητα τον τρόπο "αναζήτησης" των εν δυνάμει χρηστών των υπηρεσιών τους και άρα τον τρόπο της αποτελεσματικότερης δράσης τους.

Ας δανεισθούμε μαρτυρίες, οι οποίες αν και γνωστές παραμένουν ταυτόχρονα αποκαλυπτικές και παραγνωρισμένες, αναφορικά με τη σχέση ανέργων με τις υπηρεσίες του Κράτους. Οι αρχές, που παράγουν τις

μαρτυρίες αυτές, μπορούμε να υποθέσουμε πως ισχύουν α fortiori για πολλές από τις υπηρεσίες, που μας απασχολούν εδώ. «Δεν ξέρω, γιατί δεν έχω ασχοληθεί λεπτομερώς με τον ΟΑΕΔ, να γνωρίζω τις λειτουργίες του, τι κάνει κτλ. Πάντως δε νομίζω. Αν ήταν καλά οργανωμένος ο ΟΑΕΔ, ίσως να μην είχαμε τόσο μεγάλο πρόβλημα ανεργίας. Αφού ο ΟΑΕΔ είναι ένας οργανισμός για την εξασθένηση της ανεργίας θα έπρεπε να φέρνει και αποτελέσματα. Δεν υπάρχει κατά τη γνώμη μου σωστή οργάνωση» (25 χρονών, άνεργος, απόφοιτος ΑΕΙ, γιος εργάτη). «Άσχημα! Ακόμη και τώρα! Δε μου αρέσει καθόλου να πηγαίνω εκεί! Σφραγίδες, ιστορίες... συνήθως όσοι είναι εκεί είναι οικοδόμοι, παρακατιανοί! Είναι ρατσιστικό αυτό, το ξέρω! Δε μου αρέσει η ιδέα, αλλά από ολότελα... και είναι καλά λεφτά! 82.000 είναι πολύ καλά λεφτά!» (24 χρονών, απόφοιτος ΤΕΙ, γιος αγρότη). «Στην αρχή ένιωθα λίγο "κάπως"! Όχι ακριβώς υποτιμητικά! Τώρα όχι πάντως. Δεν ένιωθα έτσι επειδή ήμουν άνεργη. Ένιωθα άσχημα όταν έφυγα από τη δουλειά και είχα δικαίωμα να πάρω επίδομα ανεργίας και έπρεπε να πάω από τον ΟΑΕΔ να μου σφραγίσουν το βιβλιάριο και να πάω στην τράπεζα να πάρω λεφτά. Είναι η διαδικασία τέτοια! Δεν είναι ότι νιώθεις άσχημα, που είσαι άνεργος. Είναι το πώς σε αντιμετωπίζουν οι υπάλληλοι. Αυτό είναι το τρομερό» (27 χρονών, άνεργη, απόφοιτη ΑΕΙ, κόρη μικρέμπορου). «Πηγαίνεις και παίρνεις μια κάρτα ανεργίας, απ' ό,τι ξέρω τουλάχιστον, και παίρνεις ένα ποσό, κάνεις διάφορα

σεμινάρια... Μέσα στον ΟΑΕΔ μας είχαν πει ότι θα παίρνανε, αλλά θα ήτανε αυτοί που θα παίρνανε..., αφού και στον ΟΑΕΔ με μέσο μπαίνεις να σπουδάσεις» (28, χρονών, απόφοιτος ΑΕΙ, άνεργος, γιος αυτοκινητιστή). «Όχι, η αλήθεια είναι ότι προσπάθησα μόνη μου, μέσα από τους γνωστούς της οικογένειάς μου να βρω μια εργασία. Και... αυτό είναι που με πικραίνει. Επειδή ακριβώς δεν ανήκω σε ψηλά κοινωνικά στρώματα, είναι φυσικό ο κύκλος των γονιών μου να είναι περιορισμένος» (άνεργη, 25 χρονών, κόρη αγρότη). «Πιστεύω ότι οι πελατειακές σχέσεις εξακολουθούν να είναι ισχυρές στην Ελλάδα, απλά οι τρόποι είναι πολύ πιο εκλεπτυσμένοι. Η διαπλοκή υπάρχει σε όλους τους χώρους της ζωής μας, από την εργασία μέχρι το πανεπιστήμιο. Τις πελατειακές σχέσεις δε θα πρέπει πάντα να τις συνδέουμε με πολιτικά πρόσωπα, γιατί αν και οι πολιτικοί μπορεί να έχουν πάψει να ελέγχουν κάποιους τομείς, ωστόσο τους ελέγχουν κάποιοι άλλοι· γι' αυτό είναι σημαντικό να διαθέτει κανείς ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων ή και πολιτικών σε επίπεδο τοπικό. Για μένα οι πελατειακές σχέσεις αποκεντρώθηκαν μαζί με κάποιους θεσμούς» (26 χρονών, απόφοιτος ΑΕΙ, γιος χαμηλόβαθμου δημοσίου υπαλλήλου). «Όταν πάω στον ΟΑΕΔ, γιατί πάω κάθε μήνα και ανανεώνω την κάρτα ανεργίας, όταν ρωτάω και δε μου απαντάνε... κανένας... μιλάμε μία... μία αναισθησία, μπορώ να πω. Είσαι δημόσιος υπάλληλος, αλλά... αν ήμουν δημόσιος υπάλληλος δε νομίζω ότι θα καθόμουνα έτσι όπως κάθονται αυτοί εκεί πέρα...

δηλαδή ζητάς ένα χαρτί και... όταν μπαίνεις μέσα, βλέπεις ένα χάος με κιβώτια με χαρτιά, μιλάμε... ακαταστασία... αδιαφορία... μπορεί οι άνθρωποι έτσι να βλέπουν τους μεγάλους και να συνεχίζουν τη δουλειά τους, έτσι; Όταν ο μεγάλος, ο διευθυντής είναι αδιάφορος, κανονίζουν και οι υπαλληλάκοι, οι υπάλληλοι από πίσω να είναι αδιάφοροι... Να μπει μία τάξη! (δυνατά)... Το κράτος; (ειρωνικά), δεν του καίγεται καρφί!... όλα αυξάνονται... όλα παίρνουν τις αυξήσεις τους. Η ζωή είναι για τους δημόσιους υπάλληλους... η ζωή... το λέω και ντρέπομαι, αλλά μεγάλη αδιαφορία! Τεράστια αδιαφορία! Δε βοηθάει το κράτος σε τίποτα! Σε τίποτα! Ξέρει μόνο να τα παίρνει, με τον τρόπο του, και δεν ξέρει να προσφέρει... (με αγανάκτηση) (έγγαμη μητέρα, 25 χρονών, απόφοιτη Λυκείου, Ηγουμενίτσα). «Να έχουν πιο υπεύθυνους υπαλλήλους... γιατί να μπαίνω εγώ στο εργοστάσιο ή στο δήμο ή οπουδήποτε, στη ΔΕΗ, με οκτάμηνη σύμβαση και να μη γίνεται κι αυτό στον ΟΑΕΔ; Αυτοί γίνονται μόνιμοι και μιλάνε εκ του ασφαλούς... μπαίνει ο πολίτης μέσα και δεν εξυπηρετείται... δεν είναι γενικό, υπάρχουν και εξαιρέσεις... Θα πρέπει να ρίξω τα χαρτιά για να δω ποιος άνθρωπος έχει φιλότιμο για να με εξυπηρετήσει;» (άνεργη μητέρα 3 παιδιών, απόφοιτη Λυκείου, 35 χρονών, ευρύτερη περιοχή Λάρισας). «Αλλά βλέπω ότι μια κοπέλα, μια γνωστή μου, τέλος πάντων, βγάζει ο πατέρας της 1½ εκατομμύριο το μήνα, και βλέπεις να είναι μέσω του ΟΑΕΔ, στον "Ξένο" ή στον "Ξυνό" (σουπερμάρκετ). Εγώ γιατί, ας πούμε; Δεν είπα εγώ να μη

δουλέψουνε. Αλλά, απλώς να μπει κάποια σειρά. Να πουν "αυτή είναι χωρισμένη, πώς ζει, πώς τα βγάζει πέρα, μέχρι πόσο θα επιβαρύνει τους δικούς της;" (χτυπώντας το χέρι στο τραπέζι). Να μπει μια σειρά! Να πουν "ναι, θα μπει η κοπέλα πρώτα και μετά θα βάλουμε και την άλλη κοπέλα". Να μπουν με κάποια προτεραιότητα, με κάποια σειρά» (22 χρονών, διαζευγμένη, μητέρα ενός παιδιού, απόφοιτη Λυκείου, χωριό Ν. Θεσπρωτίας). «Προχτές είχε συγκεκριμένα, κάποιες θέσεις εργασίας, λέει, στο Νομό Θεσπρωτίας στο νοσοκομείο, Κέντρα Υγείας. Και μετά, έχουν γίνει οι προσλήψεις, λέει, και τώρα δώσαν την ανακοίνωση. Αυτό γίνεται πάντα. Αφού καλυφθούν οι θέσεις, βγαίνει και η ανακοίνωση!» (άνεργη, 45 χρονών, μητέρα 2 παιδιών φοιτητών, απόφοιτη Γυμνασίου, χωριό Ν. Θεσπρωτίας). «Τι θα άλλαζα... Ο τρόπος λειτουργίας του ΟΑΕΔ γενικά, απλούστατα επειδή έχω ακούσει ότι πρέπει να έχεις κάποια γνωριμία προκειμένου να πας να φοιτήσεις στον ΟΑΕΔ σε κάποια τμήματα» (27 χρονών, άνεργη, απόφοιτη Λυκείου, χωριό Ν. Φθιώτιδος).

Θα μπορούσαμε όμως στην ίδια προοπτική να διευρύνουμε περισσότερο την ανάλυσή μας και κυρίως στο χώρο της καταγραφής των ευάλωτων πληθυσμών, που συχνά τα διάφορα προγράμματα προώθησης στην απασχόληση συνεπάγονται.

Πράγματι, παρατηρούμε συχνά ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των καταγραφών, που υλοποιούνται στα πλαίσια των προγραμμάτων και των απογραφών που διενεργούνται - όταν οι καταγραφές αφορούν το ίδιο αντικείμενο μέτρησης - στα πλαίσια των εθνικών στατιστικών υπηρεσιών. Για παράδειγμα στη περίπτωση της καταγραφής των ανέργων παρατηρούμε συχνά συστηματικές ομοιότητες μεταξύ απογραφής και καταγραφής από τα προγράμματα, στους αποφοίτους Γυμνασίου, Λυκείου, ΑΕΙ και ΤΕΙ, καθώς και διαφορές τόσο στους αποφοίτους Δημοτικού (οι οποίοι πάντα υποεκπροσωπούνται στην καταγραφή των προγραμμάτων) όσο και στους αποφοίτους ΤΕΕ/ΤΕΛ, ΙΕΚ (οι οποίοι πάντα υπερεκπροσωπούνται στην ίδια καταγραφή σε σχέση με αυτή της εθνικής απογραφής). Εξάλλου και από ειδικές μελέτες πάνω σε ειδικά δείγματα ανέργων έχει καταδειχθεί, πως όσοι έχουν τύχει άμεσης και πλήρους πληροφόρησης της λειτουργίας, αλλά και της οργάνωσης των προγραμμάτων και εμφανίζονται κατά συνέπεια αρκετά εξοικειωμένοι με την ορολογία των προγραμμάτων και με τις δομές στήριξης, είναι άτομα μεταξύ 25-29 ετών ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης, ερωτώμενοι μεταξύ 35-39 ετών, που απασχολούνται εποχικά και γνώρισαν περιοδικές μεταπτώσεις στην ανεργία από μικρή ηλικία.

Όλα τείνουν να δείξουν πως μπορούμε να αναλύσουμε αυτές τις ομοιότητες και διαφορές, εν μέρει, ως επιδράσεις της γενικευμένης διείσδυσης και διάχυσης των προγραμμάτων κοινωνικής και επαγγελματικής επανένταξης, και της διαφορικής χρήσης των δυνατοτήτων και των αποτελεσμάτων τους, ανάλογα με την κάθε κοινωνική ομάδα (και περιοχή όπου ενεργοποιούνται). Οι επιδράσεις αυτές

εμπλέκονται αναμφίβολα στην ίδια τη διαδικασία απογραφής, που κάθε αντίστοιχο πρόγραμμα συχνά συνεπάγεται⁵. Δεν είναι, ίσως, για παράδειγμα, η ίδια κοινωνική λογική, που αφενός δημιουργεί μια κοινωνική απόσταση στους εξαιρετικά ενδεείς σε πληροφοριακό κεφάλαιο, διάσταση του πολιτισμικού κεφαλαίου, και σε οικονομικό κεφάλαιο σε σχέση με τις θεσμικές διεργασίες του προγράμματος και αφετέρου μια κοινωνική οικειότητα στους αποφοίτους των ΤΕΕ/ΤΕΛ, ΙΕΚ, που αποτελούν μια από τις προνομιακές ομάδες των καταρτίσεων των κατά καιρούς προγραμμάτων επανένταξης; Δεν έχουμε να κάνουμε εδώ με μια πολύ γενικότερη κοινωνική λογική η οποία εξαρτά, και εδώ, αυτή την ειδική σχέση με ένα θεσμό υπηρεσιών από την κοινωνική ικανότητα των κοινωνικών δρώντων να χρησιμοποιούν τις λειτουργίες αυτού του θεσμού και από το συνακόλουθο συναίσθημα ότι καταστατικά δικαιούνται να ασκήσουν αυτήν την ικανότητα, άρα να την κατέχουν, και τούτο με τη διαμεσολάβηση της ροπής προς απόκτησή της, που είναι συνάρτηση της κοινωνικά αναγνωρισμένης ικανότητας και αναγκαιότητας προς απόκτησή της; Στην περίπτωση των πιο στερημένων ανέργων, η αποστέρηση της κατοχής αυτής της ικανότητας δεν είναι ποτέ τόσο ολοκληρωτικά παραγνωρισμένη, άρα σιωπηρά αναγνωρισμένη, όσο μπροστά στις (νέες) μορφές θεσμικής διαχείρισης της ανεργίας, καταδεικνύοντας πως η κοινωνική περιθωριοποίησή τους, που παράγει η οικονομική αποστέρηση, επιτείνεται από την αποστασιοποίησή τους από τους θεσμούς διαχείρισης των προβλημάτων τους, που παράγει η πολιτισμική αποστέρηση, η οποία

⁵ Ενδεικτικά να αναφέρουμε, όπως σημειώνει ένας άνεργος απόφοιτος ΤΕΙ: «Υπάρχουν άνθρωποι που δεν απογράφηκαν, γνωρίζω εγώ προσωπικά, έχω γνωστούς. Σου λένε ακόμη ένα πρόγραμμα και που θα οδηγήσει στα ίδια».

παρέχει στην οικονομική αποστέρηση την καλύτερη φαινομενική της αιτιολόγηση.

Για να εκτιμήσει κάποιος την αξία των υπηρεσιών στήριξης των ανέργων, οι οποίες έχουν πάντα και ένα συμβολικό χαρακτήρα, πρέπει να αισθάνεται νόμιμος αποδέκτης αυτών των υπηρεσιών και των γραφειοκρατικά προσωποποιημένων φροντίδων και να έχει απέναντι σε όσους πληρώνονται, για να του τις προσφέρουν, ένα αίσθημα δικαιωματικής παρουσίας και μια στάση, ταυτόχρονα, απαίτησης και ελευθερίας που οι παντός τύπου εκπρόσωποί του προϋποθέτουν, όταν διαμορφώνουν και συγκροτούν τη λογική και τον τρόπο λειτουργίας των υπηρεσιών αυτών: να διαθέτει, δηλαδή, τις ενσωματωμένες αυτές ιδιότητες που πλέον μόνο, υποτίθεται, ότι εγχαράσσει το εκπαιδευτικό σύστημα, καθιστώντας τις ιδιότητες αυτές διαστάσεις εκείνου που διαμορφώνει το συνειδητοποιημένο πολίτη στον κυρίαρχο ορισμό του. Δεν είναι προφανές, πως η αποστέρησή τους αποτελεί ένα είδος κοινωνικής αναπηρίας που πλήττει σ' ένα βαθμό τον άνεργο στην ταυτότητά του και στην ανθρώπινη αξιοπρέπειά του, καταδικάζοντάς τον, όταν τη γνωρίζει, σ' αυτή την καρτερική αναγνώριση της καταστασιακής ανικανότητας, που αποτελεί η αποχή (με μια έννοια ολοκληρωτική εναπόθεση του εαυτού και ανάθεση, σιωπηλής και επιφυλακτικής, εντολής προς εκπροσώπηση) από τη θεσμική διαδικασία διαχείρισης του προβλήματός του, όπου πρέπει να «εμφανιστεί δημόσια», να εκτεθεί μπροστά σε άλλους, με το σώμα του, τη

γλώσσα του και τους, λιγότερο ή περισσότερο αδέξιους, τρόπους του, άρα να εκθέσει «τον τρόπο του»⁶;

Στη σημερινή τους ακόμη μορφή, που παίρνουν στη χώρα μας, οι εμπειρίες άμεσης επαφής με τα προγράμματα επαγγελματικής και κοινωνικής επανένταξης, με τις υπηρεσίες συμβουλευτικής στήριξης και απασχόλησης, που υλοποιούν διαστάσεις των διαφόρων πολιτικών απασχόλησης, υποτάσσονται στο νόμο που γνωρίζουν καλά οι ειδικοί του φαινομένου της πολιτιστικής διάχυσης: πώς δηλαδή μια τεχνική μπορεί να διδαχθεί και να κατανοηθεί πλήρως και μετά να λησμονηθεί, επειδή, από τη μια μεριά, οι συνθήκες ενεργοποίησης αυτής της τεχνικής δεν είναι δεδομένες και, από την άλλη, επειδή η τεχνική αυτή δεν εγγράφεται μέσα σ' ένα σύστημα στάσεων και διαθέσεων, που μόνο αυτές μπορούν να της δώσουν ένα θεμέλιο και μια σημασία. Οι νόμοι που διέπουν την υποδοχή των πολιτικών μέτρων στήριξης των ανέργων στην παρούσα φάσή τους δεν είναι στην πραγματικότητα παρά μια ιδιαίτερη περίπτωση *των πιο γενικών νόμων*, που διέπουν τη διάχυση των συμβολικών μηνυμάτων. Επειδή η κατάλληλη υποδοχή του πολιτικοοικονομικού μηνύματος, που διαχέουν αυτά τα προγράμματα και οι πολιτικές, που τα θεμελιώνουν, προϋποθέτει ανάλογα σχήματα αντίληψης, σκέψης και εκτίμησης των αποδεκτών, σε μια διαφοροποιημένη κοινωνία εγκαθιδρύεται μια στενή σχέση μεταξύ της φύσης και της ποιότητας των πληροφοριών, που εκπέμπονται και της δομής του κοινού τους. Αν τα μέτρα που

⁶ Περιοριζόμαστε εδώ μόνο να αναφέρουμε, ως δείκτη, τις γνωστές συζητήσεις, που συχνά προηγούνται στο εσωτερικό των κλιμακίων επεξεργασίας παρόμοιων μέτρων και πολιτικών, αναφορικά με την επιλογή του χώρου και του τόπου, όπου θα λειτουργήσουν τα κατά τόπους γραφεία των «δομών κοινωνικής επανένταξης».

ενεργοποιούν οι διάφορες αντίστοιχες πολιτικές είναι θεωρητικά προσβάσιμα σε όλους, τουλάχιστον σε όσους πληρούν τις προϋποθέσεις τους, ο τρόπος ενεργοποίησής τους τείνει να επιλέξει κοινωνικά το κοινό τους στο μέτρο που οι σιωπηλές συνθήκες πρόσβασης σ' αυτά είναι άνισα κατανεμημένες μεταξύ των κοινωνικών ομάδων.

Με άλλα λόγια, επειδή το μήνυμα αυτό, όπως όλα τα συμβολικά μηνύματα, διαμορφώνεται μέσω ενός κώδικα, ο οποίος οφείλει να αποκτηθεί μέσω μιας θεσμικά οργανωμένης εκμάθησης, και ειδικότερα, στην περίπτωσή μας, του τρόπου χρήσης του δημόσιου χώρου και του "δημόσιου κεφαλαίου", η υποδοχή του μηνύματος αυτού, εξαρτάται από το βαθμό ελέγχου του κώδικα, που διαθέτει ο αποδέκτης, ή με άλλα λόγια, είναι συνάρτηση της διάστασης μεταξύ του επιπέδου προσφερόμενης πληροφόρησης και του επιπέδου «αρμοδιότητας» (ικανότητας) του αποδέκτη.

Στην παρούσα φάση της κοινωνικής αναγνώρισης των πολιτικών κοινωνικής ένταξης και των μέτρων, που προωθούν στη χώρα μας, καθώς και των υπηρεσιών, που τις υλοποιούν, είναι εξαιρετικά αναγκαίο, να θυμόμαστε πως οι αφελώς θεωρούμενες ως καθολικές κατηγορίες της αντίληψης, που οι τεχνοκράτες πολιτικο-οικονομικοί επιστήμονες εφαρμόζουν στις πολιτικές αυτών των προγραμμάτων, είναι κατηγορίες ιστορικές των οποίων πρέπει πάντα να ανακατασκευάζουμε τη *φυλογένεση*, μέσω της κοινωνικής ιστορίας της κατασκευής της «οικονομικής» διάθεσης και της κοινωνικοπολιτικής αρμοδιότητας, και την *οντογένεση*, μέσω της ανάλυσης της απόκτησης αυτής της διαφορικής διάθεσης και αυτής της ικανότητας - αρμοδιότητας. Με αυτόν τον τρόπο,

κυρίως, δηλαδή, μέσα από μια ιστορία των ειδικών Θεσμών κοινωνικής και οικονομικής επανένταξης, που καθίστανται εκ των πραγμάτων απαραίτητοι σήμερα στην παραγωγή αντίστοιχων μέτρων και σε συνδυασμό με μια ιστορία των Θεσμών και των υπηρεσιών, που είναι απαραίτητοι στην παραγωγή των «πελατών» και «χρηστών» τους, θα μπορούσαμε να αποκτήσουμε συνείδηση του γεγονότος, πως η άσκηση της ικανότητας διαχείρισης των Θεσμικών δυνατοτήτων, υποθέτει ειδικές κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες. Σε κάθε περίπτωση, η γνώση που θα απέρρεε από μια τέτοια ανάλυση θα ήταν απαραίτητη για κάθε προσπάθεια διαμόρφωσης ενός ΣΠ, που θα είχε στόχο να είναι ταυτόχρονα αποτελεσματικό και κοινωνικά δίκαιο.

Αν ό,τι, έστω και παραδειγματικά, προηγείται, ισχύει, τότε δεν είναι δυνατό τόσο οι φορείς των υπηρεσιών στήριξης όσο και αυτοί, που επιδιώκουν να συστηματοποιήσουν τη δράσή τους και μάλιστα στην ποιοτική τους διάσταση, μέσα από την ανάπτυξη ΣΠ, να συνεχίζουν να πιστεύουν πως μια κοινωνία αλλάζει μόνο με διατάξεις και εγκυκλίους, και, συνεπαγωγικά, να πιστεύουν πως αυτές οι διατάξεις μπορούν να έχουν πρακτικά αποτελέσματα γιατί εμπεριέχουν οι ίδιες την αρχή της αποτελεσματικότητάς τους.

Οι ενδεικτικές και αποσπασματικές παρατηρήσεις, που προηγούνται, δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν κατάλληλα, άρα και αποδοτικά, από τους ειδικούς της διαμόρφωσης ΣΠ, παρά μόνο αν αποφασίσουν να εντάξουν στη λογική της κατασκευής των ΣΠ τους, την πρόθεση να αντικειμενοποιήσουν τις αρχές ελέγχου των άρρητων κανόνων, στους οποίους η συμμόρφωση είναι ο όρος μιας θεωρούμενης ως «λογικής», μέσα

σε μια δεδομένη κοινωνική ομάδα και θετικά επικυρωμένης από τους νόμους της οικονομικής και πολιτικής αγοράς, οικονομικής πρακτικής.

Μια τέτοια όμως διευρυμένη προοπτική οδηγεί αναγκαστικά σε μια εξέταση των οικονομικών και κοινωνικών όρων παραγωγής αυτών των αρχών, και κατ' επέκταση της αναντιστοιχίας μεταξύ αντικειμενικών οικονομικών δομών και συστήματος οικονομικών διαθέσεων και προδιαθέσεων, της ικανότητας, που προϋποθέτει η εκπλήρωση των λιγότερο ή περισσότερο άμεσων και στοιχειωδών οικονομικών ενεργημάτων. Η ικανότητα αυτή είναι πολύ άνισα προσβάσιμη στις διάφορες κοινωνικές ομάδες και τάξεις, ανάλογα με την παρούσα ή/και παρελθούσα θέση τους μέσα στον κοινωνικό χώρο και ανάλογα με το βαθμό στον οποίο διαθέτουν τους οικονομικούς και κοινωνικούς όρους της απόκτησης των αντικειμενικά απαιτούμενων, από το ισχύον οικονομικό σύστημα οικονομικών και κοινωνικών διαθέσεων για αυτές τις οικονομικές πράξεις.

Αν συμφωνήσουμε με ό,τι προηγείται, τότε αρκεί για να υποστηρίξουμε συνεπαγωγικά την πρόταση, πως τα ΣΠ οφείλουν τόσο να κατανοήσουν την ειδική λογική των πρακτικών, που σκοπεύουν κάθε φορά να κωδικοποιήσουν και τις ειδικές κοινωνικές συνθήκες, που τις γεννούν όσο και να αντικειμενικοποιήσουν την ειδική φιλοσοφία της ιστορικής δράσης, που αναγκαστικά ενεργοποιούν. Και για να παραμείνουμε στο πλαίσιο των παραδειγμάτων, που αναφέραμε, αντιλαμβανόμαστε ήδη πόσο αναγκαία είναι αυτή η κατανόηση στην κωδικοποίηση των πρακτικών διεργασιών της "υποδοχής", της "ενημέρωσης", της "διάχυσης" των αποτελεσμάτων" των οργανισμών στήριξης, καθώς και στη μορφοποίηση

των διαδικασιών "καταγραφής" των "χαρακτηριστικών" των πληθυσμών, που διαχειρίζονται και συνεπαγωγικά της "αξιολόγησης" των δράσεων τους, που μεταξύ άλλων, ένα ΣΠ θα επιδιώξει να κανονικοποιήσει. Πόσο αναγκαία είναι επίσης, στο επίπεδο του προσανατολισμού της εργασίας επεξεργασίας ενός ΣΠ, η φιλοσοφία της ανθρώπινης δράσης που θα υιοθετηθεί, αν θα είναι π.χ. μια φιλοσοφία, που θα αντιλαμβάνεται την ανθρώπινη πρακτική περισσότερο, ως το προϊόν κοινωνικών καταναγκασμών παρά ως το αποτέλεσμα μιας ελεύθερης βούλησης, όπως τη αντιμετωπίζουν σχεδόν πάντα, ρητά ή άρητα, όλα τα διαθέσιμα ΣΠ. Η επιλογή αυτή έχει σοβαρά αποτελέσματα σε όλες τις διαδικασίες υλοποίησης των ενεργειών μιας "Δομής", από την καταγραφή του πληθυσμού μέχρι την αξιολόγηση, περνώντας από την διεργασία αντιμετώπισης του υπό διαχείριση πληθυσμού. Λ.χ. και για να γίνουμε ακόμα πιο σαφείς, πόσο αναγκαία καθίσταται η ένταξη της σύνθετης πληροφορίας σχετικά με την κοινωνική καταγωγή των υπό διαχείριση πληθυσμών στα επεξηγηματικά και κατανοητικά σχήματα των υπευθύνων διαχείρισης των προβλημάτων αυτών των πληθυσμών, όταν υιοθετηθεί η μια ή άλλη φιλοσοφία της ανθρώπινης δράσης:

Αυτές όμως οι επιλογές είναι καθοριστικής σημασίας γιατί επικαθορίζουν επίσης και τον τρόπο με τον οποίο τα ΣΠ ενσωματώνουν τις επιστημονικές προσεγγίσεις του αντικειμένου τους. Ενδεικτικά πάλι, θα αναφερθούμε στο παράδειγμα των οργανώσεων και στον επιστημονικό τρόπο προσέγγισής τους, που υιοθετούν και κατά συνέπεια στην οργανωτική προοπτική, μέσα από την οποία, επιδιώκουν να αντιμετωπίσουν τις "Δομές" τα διάφορα ΣΠ.

Γνωρίζουμε⁷, πως οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων - που αποκρυσταλλώνονται, καταρχάς, σε θεσμούς οι οποίοι στη συνέχεια τις δομούν, και κατά δεύτερο λόγο σε συνενώσεις, οι δεσμοί των οποίων δομούν τη δραστηριότητα των θεσμών και διαμεσολαβούν τις σχέσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων - παράγουν οργανώσεις, δηλαδή οργανωμένα συστήματα κοινωνικών πρακτικών, που έχουν έναν ή περισσότερους στόχους και που είναι εντοπισμένα σε συγκεκριμένα και διευθετημένα αναλόγως τμήματα του φυσικού και κοινωνικού χώρου.

Ο ορισμός αυτός επιτρέπει να κατηγοριοποιηθούν τα διαφορετικά ερωτήματα, που απασχολούν την κοινωνική επιστήμη των οργανώσεων : με ποιο τρόπο οργανώνονται τα συστήματα κανόνων και σε συνάρτηση με ποιες αρχές, ποιες είναι οι σχέσεις που εγκαθιδρύονται μεταξύ των κανόνων και των πραγματικών πρακτικών των ατομικών κοινωνικών υποκειμένων, ποιος είναι ο βαθμός προσχώρησης στους στόχους και ποιοι τύποι και οι μορφές συγκρούσεων μπορούν να αναπτυχθούν όσον αφορά τους επιδιωκόμενους στόχους, πώς εκδηλώνεται η επικυριαρχία των οργανώσεων σε ένα κοινωνικό χώρο Αντιλαμβανόμαστε πως οι απαντήσεις, που θα δοθούν σε αυτά τα ερωτήματα, καθορίζουν και τη λογική της δόμησης των ΣΠ.

Τα παραπάνω ερωτήματα έχουν προσεγγιστεί, όπως σημειώνει ο C. de Montlibert, βασικά από δύο οπτικές γωνίες, μέσα στην ιστορία της κοινωνικής επιστήμης και ειδικότερα της κοινωνιολογίας : είτε με

⁷ Οι παρακάτω παρατηρήσεις δανείζονται τις αναλύσεις του C. de Montlibert περί οργανώσεων, όπως παρουσιάζονται στο έργο του *Εισαγωγή στη κοινωνιολογική συλλογιστική*, εις: Νίκος Παναγιωτόπουλος, μετ. Κ. Διαμαντάκου, Καρδαμίτσα, 2^η εκ. 1999

αφετηρία μια αναλυτική στάση, η οποία άλλοτε επιχειρεί να περιγράψει τις κοινωνικές συνθήκες, που προκάλεσαν την ανάπτυξη των γραφειοκρατικών διαδικασιών και άλλοτε απομονώνει τις διαφορετικές κοινωνικές τεχνικές, που χρησιμοποιούν οι ατομικοί φορείς των οργανώσεων, προκειμένου να ελέγξουν τα κοινωνικά υποκείμενα, που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα τους· είτε με αφετηρία ορισμένες μελέτες, που άλλοτε διεξάγονται με στόχο τη βελτίωση της παραγωγικότητας, όπως είναι οι μηχανιστικού τύπου μελέτες, που προσπαθούν να εκλογικεύσουν τα συστήματα παραγωγής, άλλοτε επιδιώκουν να βελτιώσουν την αποδοτικότητα των δικτύων πληροφόρησης, προκειμένου να μεγιστοποιήσουν την απόδοση των επικοινωνιών, άλλοτε έχουν ως στόχο να μετριάσουν τις εντάσεις, παρεμβαίνοντας στη «διάσταση του ηθικού» των υπαλλήλων, όπως το επιχειρούν οι ψυχοκοινωνιολογικές μελέτες ή, άλλοτε, τέλος, επιχειρούν, όπως διάφορες κοινωνιολογικές μελέτες, να προβάλουν την «ανάπτυξη», φέρνοντας στο φως τις δυσλειτουργίες και τις αντιστάσεις.

Για να περιορισθούμε περισσότερο σε ότι μας ενδιαφέρει εδώ, αξίζει να σημειωθεί, πως οι αναλύσεις των οργανωτικών αρχών και των δυσλειτουργιών μιας οργάνωσης, δηλαδή τελικά της αποκρυστάλλωσης του κοινωνικού σε οργάνωσεις, επικεντρώνονται συνήθως στην "οργάνωση της παραγωγής" και στις αρχές, που επιχειρούν να τη νομιμοποιήσουν, εκλογικεύοντάς την. Μ' αυτόν τον τεχνικο-οργανωτικό τρόπο αντίληψης των «αποκρυσταλλωτικών» αρχών συνδέεται και υπερτονίζεται ένα σκεπτικό, που ευνοεί τόσο «την τεχνολογική αιτιοκρατία» και την πίστη σε μια αναγκαία διασύνδεση τεχνικών και στην επιρροή τους όσο και τη

«γραφειοκρατική» διάσταση της οργάνωσης, στρέφοντας έτσι το ενδιαφέρον στα συστήματα επικοινωνίας και στα συστήματα λήψης αποφάσεων. Με αυτό τον τρόπο, οι προσεγγίσεις, που επικεντρώνονται στις οργανωτικές αρχές, καταλήγουν λογικά σε αναλύσεις των αποκλίσεων μεταξύ των συγκεκριμένων αρχών και των πρακτικών. Πρόκειται για αναλύσεις, που όπως σημειώνει ο C. de Montlibert "στρέφουν το ενδιαφέρον στην «επίσχεση», στις «αντιστάσεις» και στις τεχνικές, που ενδείκνυνται για την εντατικοποίηση της "εργασιακής συμμετοχής" (μελέτη των αποτελεσμάτων των τρόπων άσκησης της εξουσίας, ανάπτυξη συστημάτων διαρκούς επιμόρφωσης), ή για αναλύσεις που οδηγούν, όταν εφαρμόζονται στα γραφειοκρατικά συστήματα, στον εντοπισμό των λόγων δυσλειτουργίας".

Αυτές οι προσεγγίσεις όμως χαρακτηρίζονται έντονα από την στοχοθεσία τους: να εξυπηρετήσουν δηλαδή την ανάπτυξη των οργανώσεων. Οι εργασίες αυτές, από τις οποίες συχνά εμπνέονται, όσοι επεξεργάζονται ΣΠ, στηρίζονται συχνά σε έναν νεο-ορθολογισμό, ο οποίος προϋποθέτει την ύπαρξη ενός ατόμου, που είναι συνδεδεμένο με τα άλλα, μέσω ενός είδους «κοινωνικού συμβολαίου». Είναι αυτή μια ειδική ανθρωπολογική φιλοσοφία, αυτή του ατομιστικού, οικονομικού ωφελιμισμού, που διέπει τη λογική αυτών των αναλύσεων και θεμελιώνει διάφορες πρακτικές, οι οποίες συναντούν την αποδοχή μελών από μικροαστικές και μεσαίες τάξεις, και οι οποίες επιτρέπουν την ανάπτυξη μιας νέας τάξης μισθωτών από εκπαιδευτές, διοργανωτές, ειδικούς της επικοινωνίας και της διαχείρισης κ.α.

Σ' αυτό όμως, που πρέπει περισσότερο να σταθούμε εδώ και να το συνδέσουμε με ό,τι προηγείται, είναι πως ακόμη μια φορά και σε αυτή την περίπτωση, αυτό που συχνά παραγνωρίζεται τόσο από τις έρευνες των οργανώσεων όσο και από την λογική των ΣΠ, που υιοθετούν τα πορίσματα αυτών των ερευνών, είναι η μελέτη των *κοινωνικο-ιστορικών* συνθηκών, κάτω από τις οποίες αναπτύσσονται τα αποτελέσματα και οι στρατηγικές των ατομικών φορέων, κατά την οργάνωση της εργασίας. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι αναλύσεις των δυσλειτουργιών και των στοχεύσεων των λειτουργιών αποκτούν νόημα μόνο από τη στιγμή που έρχονται στο φως οι προϋποθέσεις που εμπεριέχουν⁸.

Είναι ενδεικτική η συζήτηση μεταξύ ενός ειδικού των ΣΠ και συμβούλων υπηρεσιών στήριξης και προώθησης της απασχόλησης, όταν συζητούν το ζήτημα της αποτελεσματικότητας αυτών των υπηρεσιών, και κυρίως είναι αποκαλυπτικές οι διαφορετικές φιλοσοφίες της ιστορικής δράσης, που ενεργοποιούνται μέσα στις τοποθετήσεις τους." Όλα αυτά μπορούν να μπουν μέσα στο σύστημα. Και αυτά που θεωρεί η δομή αυτή καθεαυτή ουσία, να τα βάλουμε σαν προϊόντα και αυτά. Και αυτά, που για λόγους βιωσιμότητας, η δομή πρέπει να τα βάλει για να συνάδει με αυτά που της

⁸ Η έξοδος από τις αντιφάσεις που προκαλούν οι παραπάνω επικεντρωμένες στις οργανωτικές αρχές προσεγγίσεις, προϋποθέτει, όπως θα δούμε στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, ότι στο επίκεντρο της ανάλυσης τίθενται οι εργασιακές πρακτικές έτσι όπως αυτές δομούνται σε «λειτουργίες».

ζητάει ο φορέας, που την έχει καθιερώσει. Όλα αυτά είναι προϊόντα, να τα δούμε σαν προϊόντα και εκεί θα βάλουμε στόχους. Ότι, όταν μπαίνουν εκατό τέτοιοι πελάτες, οι οποίοι θέλουν προϊόν α' τύπου ή β' τύπου, - το προϊόν α' τύπου είναι να τους στείλουμε στον ΟΑΕΔ και β' είναι η ουσιαστικότερη υπηρεσία, να του βρούμε δουλειά - θα μετράμε και την αποτελεσματικότητα, ως προς τον στόχο α', να τον στείλουμε στον ΟΑΕΔ και στον στόχο β', να του βρούμε δουλειά. Και αν μπορούμε να βάλουμε και βαθμούς εκεί, συντελεστές βαρύτητας και να βγάλουμε συν α'. Δηλαδή όλα μπορούμε να τα φτιάξουμε μέσα σε ένα σύστημα. Και από εκεί και πέρα οι πολιτικές πάντα θα παίζουν το ρόλο τους, πάντα θα υπάρχει αυτό το - φοβάμαι - αλαλούμ, αλλά ένα σύστημα θα μπορεί να αντιδράς σε οτιδήποτε συμβαίνει μέσα σε αυτό το χάος. Αυτή είναι η φιλοδοξία μας, και μπορούμε να το κάνουμε. Για να πάμε στον ορισμό της αποτελεσματικότητας, για να μιλήσουμε για αποτελεσματικότητα, πρέπει να ορίσουμε τα προϊόντα μας, όποιες κατηγορίες προϊόντων έχουμε. Να ορίσουμε ποια είναι τα χαρακτηριστικά της επιτυχίας στα προϊόντα αυτά, τα οποία τα λέμε χαρακτηριστικά ποιότητας. Εδώ μπλέκεται και η λέξη και η έννοια της παραγωγικότητας μέσα στην αποτελεσματικότητα. Δηλαδή αυτά τα δυο μαζί πάνε παρέα, δεν γίνεται αλλιώς. Είναι παραγωγικότητα και ποιότητα. Παραγωγικότητα είναι μπήκανε 100 πελάτες και άρα δούλεψα και στους εκατό, αυτό είναι παραγωγικότητα. Όταν τους 60 από τους 100 μπόρεσα και τους έστειλα στον προορισμό τους,

αυτό είναι ποιότητα, 60%. Ενώ η παραγωγικότητα είναι 100%, δούλεψα και στις 100 περιπτώσεις, δεν άφησα καμία γιατί εκεί είναι ο στόχος, στην παραγωγικότητα. Αν μπήκαν 100 και εγώ δεν μπόρεσα να τους υποδεχθώ όλους, αυτό είναι θέμα παραγωγικότητας. Αφού τους υποδέχτηκα, αλλά δεν τους ικανοποίησα όλους, εδώ είναι η ποιότητα, καταλαβαίνετε; Έχουμε λοιπόν στόχους παραγωγικότητας και ποιότητας. Όλα αυτά μαζί μας δίνουν την αποτελεσματικότητα του φορέα. Θα την μετράμε λοιπόν παραμετρικά, την αποτελεσματικότητα. Και ως προς την παραγωγικότητα και ως προς την ποιότητα" (ειδικός ΣΠ).

"Άρα μπαίνει μια διάσταση ενός συμβολαίου και από εκεί και πέρα μπαίνουν οι συγκεκριμένοι στόχοι, που ατομικά δουλεύουμε με τον ίδιο τον άνθρωπο. Γίνεται μια παρέμβαση, αυτή η παρέμβαση έρχεται μετά στο τέλος και αξιολογείται, ως προς τους αρχικούς στόχους, που τέθηκαν, αυτής της σύμβασης που την ονομάζουμε και ατομικό πλάνο κοινωνικής ένταξης, αλλά είναι δικιά μας δουλειά δηλαδή, στον άνθρωπο θα βρούμε, πως θα το ονομάσουμε. Πάντως, κάτι θα δώσουμε και θα συμφωνήσουμε από κοινού. Ερχόμαστε στο τέλος και αξιολογούμε ως προς αυτούς τους στόχους, που έχουν να κάνουν με πακέτο υπηρεσίας, που είπαμε στην αρχή ότι θα του δώσουμε, που συμφωνήσαμε ότι θα πάρει, και αυτό το αξιολογούμε. Αυτό που είναι κενό αυτή την στιγμή είναι οι δείκτες που θα αξιολογήσουμε αυτούς τους στόχους κατά πόσον επιτεύχθηκαν. Δηλαδή μπορεί να έχει να κάνει με την

ενδυνάμωση-εμφύχωση. Λείπει ο δείκτης. Και αυτό είναι ένα σημαντικό σκαλοπάτι στο πως θα το αξιολογήσουμε, αλλά λέω όλη αυτή την μεθοδολογία μέχρι αυτήν εδώ την στιγμή. Και στο τέλος μαζεύουμε όλα αυτά εδώ τα κομματάκια, που έχουν να κάνουν με το να μετρήσεις την αποτελεσματικότητα. Τρεις μήνες μετά, για να βάλουμε και αυτή τη διάσταση του χρόνου, και άρα τα αποτελέσματα να έχουν και ένα βάθος χρόνου, το καταγράφουμε αυτό και ξέρουμε και μπορούμε να μετρήσουμε ή έχουμε ένα σχήμα, μάλλον, που μπορούμε να μετρήσουμε την αποτελεσματικότητα από αυτή την παρέμβαση με αυτό τον άνθρωπο "σύμβουλος περιφερειακής υπηρεσίας στήριξης". Ένας δείκτης αποτελεσματικότητας ίσως είναι η εμπιστοσύνη στη δομή. Δηλαδή, τι θέλω να πω; Μπαίνουν εκατό άνθρωποι μέσα. Στους πενήντα, βρίσκουμε δουλειά. Στους άλλους πενήντα δεν βρίσκουμε δουλειά, τους μαζεύουμε τα χαρτιά να πάνε στον ΟΑΕΔ, στους είκοσι. Οι δέκα, οι οποίοι μπορεί να μη βρούνε καθόλου δουλειά, εάν νιώσουν την εμπιστοσύνη της δομής και ξαναέρθουν, αυτό είναι αποτελεσματικότητα. Εάν φύγουν και που λέμε, χάσαμε σαν δομή. Δηλαδή δεν είναι πάντα ότι πρέπει να τους βρούμε μια δουλειά. Πρέπει και πως αυτούς τους ανθρώπους να τους κάνουμε να μας εμπιστευτούν, συνέχεια. Ας έρχονται τρία χρόνια συνέχεια, ας μην βρουν δουλειά. Αυτό είναι αποτελεσματικότητα για εμάς" (σύμβουλος περιφερειακής υπηρεσίας στήριξης, εθνικής εμβέλειας)..

Γενικότερα, οι ενδεικτικές παρατηρήσεις και αναλύσεις στο τεχνικό, φιλοσοφικό και επιστημονικό επίπεδο της επεξεργασίας των ΣΠ, που προηγούνται (ικανές να εφαρμοσθούν και σε άλλα τμήματα της εργασίας κωδικοποίησης των ΣΠ), έχουν ως στόχο να καταδείξουν πως όσοι αναλαμβάνουν την επεξεργασία και την ανάπτυξη ΣΠ, *οφείλουν να επιτελέσουν μια εργασία αναστοχασμού και να διενεργήσουν μια ανάλυση των κοινωνικών συνθηκών, που τα καθιστούν τόσο δυνατά και νόμιμα όσο και εμφορούμενα από ένα συγκεκριμένο προσανατολισμό, τεχνικό, επιστημονικό και τελικά κοινωνικό.* Ο αναστοχασμός αυτός δεν μπορεί ούτε να περιορισθεί σε μια ναρκισσιστική σκέψη επί των ορίων της σκέψης, καθώς προϋποθέτει μια συλλογική εργασία αναστοχασμού, επί των κοινωνικών όρων δυνατότητας του αναστοχασμού, δηλαδή τελικά προϋποθέτει μια εργασία αντικειμενικοποίησης του ίδιου του πεδίου, μέσα στο οποίο η ίδια η εργασία της διαμόρφωσης ενός ΣΠ καθίσταται δυνατή, ούτε σε μια αυτοαναφορική, συχνά κενού περιεχομένου, απαίτηση για την επεξεργασία ενός "ευέλικτου και αυτοανατροφοδοτούμενου ΣΠ (το οποίο, λ.χ, θα στοχεύει στην εκπόνηση μιας πολιτικής, που θα θεμελιώνεται σε μια "από τα κάτω" προσέγγιση των πραγμάτων, θα έχει στόχο μια "συγκειμενική εδραίωση", με ρεαλιστικές αναφορές, και θα αποσκοπεί στο να διαμορφώσει προδιαγραφές "ευέλικτης πιστοποίησης" και να ενσωματώνει την "ποικιλομορφία των ανθρώπινων απαιτήσεων" κλπ), η οποία προδίδει και την αμηχανία μπροστά στη σύνθετη πραγματικότητα και την κρισιμότητα των διακυβευμάτων που εμπεριέχει, την πρόθεση

οικονομίας εξέτασής τους, και τη νοητική και κοινωνική της εξάρτηση από την κυριαρχία της οικονομικοτεχνικοκρατικής αντίληψης των πραγμάτων.

Έτσι, οι ειδικοί των ΣΠ, μεταξύ πολλών άλλων, οφείλουν όχι μόνο να μη μεταφέρουν μηχανικά από τον κόσμο της καθαρής οικονομίας ένα μοντέλο κοινωνικών υπηρεσιών, αλλά και να μη ταυτίσουν τον εθνικό μας χώρο με όσους έχουν ήδη μεγάλη και μακρά παράδοση τόσο στο Κοινωνικό Κράτος όσο και στο λεγόμενο νέο χώρο κοινωνικής Πολιτικής. Αντίθετα με άλλα ευρωπαϊκά Κράτη, τα οποία θα μπορούσαν να ενεργοποιήσουν και ενεργοποιούν με μικρότερα προβλήματα προσαρμογής, ένα τέτοιο μοντέλο υπηρεσιών, στο δικό μας κοινωνικό χώρο, ένα εξορθολογισμένο σύστημα και μάλιστα άμεσα απαιτητό θα εμφανισθεί να αγνοεί πως, ενώ ο χώρος κοινωνικής πολιτικής τον οποίο στοχεύει να κανονικοποιήσει και να εξασφαλίσει την αποτελεσματικότερη λειτουργία είναι υπό διαμόρφωση, η λογική του τον προϋποθέτει ως ήδη αποκρυσταλλωμένο και απόλυτα δομημένο. Από την άλλη πλευρά και υπό μία έννοια παράλληλα, η λογική της διαχείρισης, που προωθούν τα ΣΠ στη βάση των ήδη αποκρυσταλλωμένων, όπως θα δούμε παρακάτω, δράσεων των διαφόρων "Δομών", βρίσκεται συχνά σε λιγότερη η περισσότερη αντιδιαστολή, ανάλογα με τις κοινωνικές ομάδες, με την πρακτική ορθολογικότητα διαφόρων "ευάλωτων ομάδων" της ελληνικής κοινωνίας. Όσοι επεξεργάζονται ΣΠ, αν θέλουν τόσο να μην αποδώσουν στη λογική των πραγμάτων, ιδιότητες, που απορρέουν από την εφαρμογή ενός πράγματος της λογικής όσο και να ελέγξουν τις επιδράσεις στα πράγματα της υλοποίησης ενός υποδείγματος της πραγματικότητας, είναι απαραίτητο να γνωρίζουν πως σε κοινωνίες, που βρίσκονται σε διαδικασία έντονου

μετασχηματισμού, όπως η δικιά μας, επειδή δε μετασχηματίζονται με τον ίδιο ρυθμό με τις οικονομικές δομές, οι διαθέσεις των λεγόμενων "ευάλωτων πληθυσμών", αλλά και των πρακτικά υπευθύνων διαχείρισης τους και οι παραστάσεις τους για την κοινωνική τους ενσωμάτωση, την εργασία, την ανεργία και τη θεσμική διαχείριση των "προβλημάτων", που αντιμετωπίζουν, αντιστοιχούν σε διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές δομές που, είτε είναι ακόμα ενεργές είτε έχουν καταργηθεί, συνυπάρχουν μέσα στον ίδιο τον κοινωνικό σχηματισμό και στα ίδια τα κοινωνικά υποκείμενα. Η διευθέτηση αυτών των προβλημάτων αντιμετωπίζεται συχνά με την υιοθέτηση μιας ειδικής ανθρωπολογικής φιλοσοφίας, η οποία νομιμοποιεί την παραγνώριση των προβλημάτων αυτών.

Αντιλαμβανόμαστε ήδη καλύτερα πόσο τεράστια σημασία έχει η αυστηρή γνώση των πρακτικών που θέλει να συστηματοποιήσει ένα ΣΠ. Πώς θα μπορούσε να εξασφαλίσει κάποιος, έστω στον ελάχιστο αναγκαίο βαθμό, την ποιότητα της απαραίτητης γι' αυτή τη γνώση επιστημονικής προσέγγισης;

2. Μερικές αρχές κατασκευής μιας ιστορίας του παρόντος

Με άλλα λόγια, με ποιο τρόπο θα πρέπει να διερευνηθούν οι υπηρεσίες Συμβουλευτικής Στήριξης και Απασχόλησης, αυτές οι υπηρεσίες που εντάσσονται σε αυτό, που ο κοινός λόγος όσων ασχολούνται με αυτές ονομάζει στενογραφικά "Δομές", προκειμένου η γνώση, που θα

προκύψει, να προσφέρει το απαραίτητο και ικανό υλικό στους ειδικούς των ΣΠ να διεξάγουν την εργασία τους; Πως πρέπει, πιο συγκεκριμένα, να μελετηθούν αυτοί οι οργανισμοί, όταν αποσκοπούμε να γνωρίσουμε τον τρόπο λειτουργίας τους για την παροχή των υπηρεσιών τους;

Η πρακτική έχει δείξει πως συνήθως εφαρμόζονται δύο τύποι προσεγγίσεων. Από τη μια μεριά μια ποσοτική θετικιστικής προοπτικής προσέγγιση και από την άλλη μια ποιοτική λεγόμενη προσέγγιση, συνήθως εθνογραφικού τύπου. Στην πρώτη επιχειρείται συχνά, με βάση τις έρευνες με ερωτηματολόγιο, να συλληφθούν οι αντικειμενικές θεωρούμενες διαστάσεις των οργανισμών και στη δεύτερη να διερευνηθούν οι παραστάσεις, τα κίνητρα και τα βιώματα των ατόμων που δρουν μέσα σ' αυτούς.

Παρ' όλα αυτά, η σχέση αντίθεσης μεταξύ των δύο αυτών προσεγγίσεων είναι καταστροφική για την παραγωγή μιας επαρκούς γνώσης αναφορικά με το συγκεκριμένο αντικείμενο. Οι δύο αυτοί τύποι ερευνών οροθετούν την προβληματική του αντικειμένου τους γύρω από δύο θεωρητικές παραδόσεις, που συνοπτικά θα μπορούσαμε να τις περιγράψουμε ως εξής: από τη μια μεριά, αυτή που προωθεί, λιγότερο η περισσότερο, μια καθαρή προσέγγιση κοινωνικής ψυχολογίας, η οποία υπερτονίζει τις στάσεις σε σχέση με την οργάνωση (τα άτομα, τις στάσεις τους, τις γνώμες τους, τις ικανοποιήσεις ή τις δυσαρέσκειές τους, τις προσδοκίες τους, τις φιλοδοξίες που έχουν σε σχέση με τις δραστηριότητες μιας οργάνωσης) εις βάρος της μελέτης, της ίδιας της οργάνωσης μέσα στην οποία εντάσσονται, εις βάρος της δομής των

πραγματικών παρατηρήσιμων δραστηριοτήτων, που εκτυλίσσονται στο εσωτερικό της, και, από την άλλη, αυτή που υπερασπίζεται μια πολιτισμοκρατική, κατά κάποιον τρόπο, προσέγγιση, η οποία, προσπαθώντας να ανακαλύψει μέσα στα ειδικά χαρακτηριστικά της πολιτισμικής παράδοσης μιας κοινωνίας, την αρχή των γενικών χαρακτηριστικών μιας οργάνωσης, αγνοεί την ιδιαιτερότητα των λειτουργιών, που πληροί κάθε οργάνωση, καθώς και την ειδική δομή, που η κάθε οργάνωση οφείλει στην ειδική λειτουργία, που έχει αναλάβει να επιτελέσει.

Αν θέλουμε να μην πάρουμε ως αιτία το αποτέλεσμα, όπως κάνει η πρώτη προσέγγιση, και να αποφύγουμε τις επαμφοτερίζουσες αφαιρέσεις της δεύτερης, προκειμένου να συλλάβουμε ρητώς την αντικειμενική λογική των υπηρεσιών των συγκεκριμένων οργανώσεων, θα πρέπει να θεωρήσουμε πως οι στάσεις των μελών των υπηρεσιών και οργανώσεων αυτών δεν μπορούν να κατανοηθούν παρά μόνο αν αντιμετωπίσουμε και τη θέση του κάθε υπό διαχείριση ατόμου μέσα στην οργάνωση και τις πραγματικές κοινωνικές σχέσεις, που τον συνδέουν με τα άλλα στοιχεία του συστήματος των δραστηριοτήτων μιας οργάνωσης, ως επεξηγηματικές μεταβλητές.

Η επιλογή αυτή μας οδηγεί, κατ' αρχάς, σε μια μορφολογική μελέτη της υπό θεώρηση οργάνωσης, διάσταση της οποίας αποτελεί η διερεύνηση των σχέσεων που εγκαθιδρύονται μεταξύ των αλληλένδετων στοιχείων του μεγέθους, της δομής και της λειτουργίας της οργάνωσης, ότι δηλαδή αδυνατεί να συμπεριλάβει στην ανάλυσή της κάθε κοινωνικοψυχολογική

προσέγγιση. Η ίδια όμως αυτή επιλογή μας οδηγεί να διενεργήσουμε μια εθνογραφικού τύπου έρευνα, η οποία θα διερευνήσει την οργάνωση του χώρου, τα δίκτυα επικοινωνίας, τους χρονικούς ρυθμούς, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων, τις πραγματικές και επίσημες ιεραρχίες μεταξύ τους, τις ενότητες και τις τεχνικές των δραστηριοτήτων τους κλπ. Μόνο μια τέτοια συνδυαστική έρευνα είναι ικανή να μας προσφέρει απαντήσεις στο μεγαλύτερο μέρος των ερωτήσεων, που διαφεύγουν εξ ορισμού (και διαφεύγουν συνήθως, όπως κανείς μπορεί να παρατηρήσει στις σχετικές έρευνες που "κυκλοφορούν"), σε μια κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση των σχέσεων, μεταξύ των υπό διαχείριση πληθυσμών και των υπηρεσιών της διαχείρισής τους και των αποτελεσμάτων τους.

Θα μπορούσαμε να μετατρέψουμε τις θεωρητικές παρατηρήσεις αυτές στο εξής προς διερεύνηση σύνολο δεικτών.

Λίστα δεικτών για τη μελέτη των "δομών"⁹.

I. Μορφολογία της οργάνωσης

A. Μέγεθος

α. εξέλιξη του αριθμού των απασχολημένων ατόμων, η οποία θα συσχετιστεί με όλους του άλλους δείκτες και ειδικότερα με την εξέλιξη του ορισμού των λειτουργιών και των τεχνικών μέσων (μηχανογράφηση κ.λ.π).

β. εξέλιξη του αριθμού των απασχολημένων ατόμων στις διάφορες λειτουργίες (απόφαση, έλεγχος, εκτέλεση, υποδοχή).

γ. εξέλιξη του αριθμού των "πελατών" (να συσχετιστεί με τους δύο ανωτέρω δείκτες).

δ. εξέλιξη του μεγέθους του χώρου (χώρος συγκεκριμένος ή διασκορπισμένος, έκταση και δομή του), η οποία θα συσχετιστεί με τους δείκτες επικοινωνίας.

ε. εξέλιξη των εξόδων και των εσόδων και να συσχετιστεί ανά απασχολούμενο άτομο και ανά "πελάτη".

⁹ Μια πλήρης μελέτη σ' αυτή την κατεύθυνση θα έπρεπε, βέβαια κατ' ανάγκην, να συλλάβει, κυρίως και με τη βοήθεια στατιστικών ποσοτικών δεικτών, και τις κανονικότητες που συνδέουν το μέγεθος, τη δομή και τη λειτουργία της οργάνωσης, μέσω μιας ιστορικής και συγκριτικής μελέτης τόσο διαφόρων παρόμοιων οργανώσεων όσο και της κάθε υπό μελέτη συγκεκριμένης οργάνωσης μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των υπολοίπων, θεωρώντας τις ως σύστημα, όπως υπό μορφή υποθέσεων θα το επιχειρήσουμε παρακάτω.

στ. έτος δημιουργίας.

B. Βαθμός διαφοροποίησης

α. αριθμός κατηγοριών απασχόλησης ανάλογα με τα επίπεδα αποδοχών τους.

β. αριθμός κατηγοριών απασχόλησης ανάλογα με τον τύπο τυπικής εκπαίδευσης και κατάρτισης.

II. Δομή της Οργάνωσης

α. Οργανόγραμμα και εξέλιξη τους από τη στιγμή ίδρυσης τους μέχρι σήμερα.

β. δείκτης 'διεύρυνσης»: μέσος όρος ηλικίας στα συγκρίσιμα επίπεδα της ιεραρχίας, ποσοστό κάθετης κινητικότητας και ομαδοποιήσεις καριέρας.

γ. δομή των πραγματικών σχέσεων εξουσίας.

δ. τρόπος μετάδοσης αποφάσεων και πληροφοριών: ένταση και τύπος (εγκύκλιοι, σημειώσεις, προφορικά).

ε. επικοινωνία: όγκος επικοινωνιών, δίκτυο πληροφοριών, αξία της υποδομής της επικοινωνίας ανά απασχολούμενο άτομο.

στ. έλεγχος: "πεδίο ελέγχου" ανά άτομο που έχει αναλάβει τον έλεγχο.

III. Λειτουργία της οργάνωσης : (έλεγχος των λειτουργιών μέσα στο χρόνο)

α. ιεραρχία των λειτουργιών που θα συλληφθεί δια μέσου αντικειμενικών δεικτών, όπως ο αριθμός του προσωπικού, που έχει αναλάβει κάθε μία από αυτές ή ακριβέστερα - αφού κάθε απασχολούμενος δεν είναι αναγκαίο να έχει αναλάβει μόνο μία λειτουργία - ο αριθμός των ωρών που αφιερώνεται σε κάθε λειτουργία.

β. η ιδιαιτερότητα των λειτουργιών και ο ανταγωνισμός με άλλες οργανώσεις.

γ. ο καταμερισμός των λειτουργιών μέσα στις σχέσεις με την ιεραρχική δομή και τον τεχνικό καταμερισμό.

δ. μέσα δράσης και τεχνικές υλοποίησής τους.

Με άλλα λόγια, στόχος θα πρέπει να είναι να συλληφθεί και ο τρόπος με τον οποίο οι τοπικές, κοινωνικές όσο και υλικές «οικολογίες», ενσωματώνονται στις οργανωτικές δομές, που μελετούμε και εμποδίζουν ή διευκολύνουν την πρόσβαση στις τυπικές ή/και άτυπες πηγές πληροφόρησης, που είναι απαραίτητες στην επίλυση των καθημερινών προβλημάτων, καθώς και στη λήψη των καθημερινών αποφάσεών τους. Δεδομένου, από τη μια μεριά, πως οι εμπειρίες κοινωνικοποίησης, που είναι ουσιαστικής σημασίας σε κάθε επίλυση ενός προβλήματος, συνεπάγονται την κινητοποίηση γνώσεων και πολιτισμικών, θυμικών, γλωσσικών κ.ά. πρακτικών, που είναι απαραίτητες στην κάθε αλληλόδραση, και, από την άλλη, πως η "τοπική οικολογία", το λεγόμενο, πολλές φορές ασαφώς, «συγκείμενο» ή «περιβάλλον», μέσα στην οποία παράγεται ένας λόγος ή μια συμπεριφορά αναπαράγει, σ' ένα μικροκοσμικό επίπεδο, τις ευρύτερες θεσμικές και οργανωτικές πηγές και καταναγκασμούς, που αντικατοπτρίζουν τις διαφορές καταστασιακών ιδιοτήτων και εξουσίας, οι οποίες είναι εγγενείς σ' ένα δεδομένο κοινωνικό πεδίο, οι εθνογραφικές έρευνες μας επιτρέπουν να διερευνήσουμε με σαφήνεια τον τρόπο με τον οποίο οι προσδοκίες των πληθυσμών, που διαχειρίζονται αυτοί οι οργανισμοί και οι καθημερινές εμπειρίες και πρακτικές τους, καθώς και οι

πρακτικές των στελεχών αυτών των οργανισμών, είναι δυνατόν να διαδράσουν στα πλαίσια των συγκεκριμένων τοπικών οικολογιών που μας αφορούν¹⁰.

Με αυτό τον συνδυαστικό τρόπο σύλληψης του αντικειμένου μας επιδιώκουμε να διαφυλαχθεί το συνολικό του νόημα. Το συγκεκριμένο αντικείμενο δεν πρέπει να θεωρηθεί ως μια ρευστή υπόσταση ή ως μια σύνθεση ασυνάρτητων στοιχείων, θεώρηση, που ανάγεται σε μια πρόθεση προσέγγισης, με χαρακτήρα μάλλον πολυ-επιστημονικό παρά ενοποιητικό και η οποία στηρίζεται σε διαχωρισμό των γεγονότων. Με την διάσταση αυτή που προτείνουμε το εν λόγω αντικείμενο συλλαμβάνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να εντοπίζεται το συγκεκριμένο μέσα από διαδικασίες ελέγξιμες με βάση την παρατήρηση, το συγκεκριμένο, όντας εδώ συντεθειμένο από ύλη ή από μέσα παραγωγής, από ανθρώπινες πράξεις και αντιληπτές συμπεριφορές.

Μέσα στην ίδια προοπτική διευκολύνεται και η αυστηρή διερεύνηση των λειτουργιών, που τόσο απασχολεί όσους μελετούν τις "Δομές".

¹⁰ Η λογική της εθνογραφικής αυτής έρευνας, που προτείνουμε για την ανάλυση των "δομών", μια ανάλυση που δημιουργεί μια ρήξη με την αντίθεση μεταξύ μικρο και μακρο επιπέδου, πέρα από το γεγονός ότι δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε τα συστήματα πίστης, τις γενικές γνώσεις, τις ρουτίνες και τις οργανωτικές δομές, που ενεργοποιούνται «στην κοινότοπη καθημερινότητα» της θεσμικής διαχείρισης των "ευάλωτων πληθυσμών", μας βοηθά επίσης να ελέγξουμε ένα από τα βασικά ζητήματα, που ανακύπτουν σε όλες τις κοινωνικές έρευνες, στατιστικές ή ποιοτικές, δηλαδή, αν οι ερωτήσεις που θέτουμε στο ερωτηματολόγιο ή στις δομημένες συνεντεύξεις μας είναι «οικολογικά» έγκυρες, αν τα ζητήματα που θέτουμε στα κοινωνικά υποκείμενα είναι αυτές, που αντιμετωπίζουν πραγματικά στην καθημερινότητα τους, με δυο λόγια μας επιτρέπει, μέσα από τη συλλογή σημαντικών πληροφοριών που μας προσφέρει, να ελέγξουμε τα όρια και τους όρους των ερευνών μας. Βλ. A.V. Cicourel, *Le raisonnement médical, Une approche socio-cognitive* (επιμ.: P. Bourdieu, Y. Winkin), Seuil, 2002, σσ. 23-39.

Γνωρίζουμε πως η έννοια της λειτουργίας εντοπίζεται πράγματι μέσα στο δίκτυο των διαδράσεων των ανθρώπων και των πραγμάτων, καθώς και μέσα στο δίκτυο των διαντιδράσεων μεταξύ των ανθρώπων - που δεν είναι τίποτε άλλο από μια σχέση μεταξύ του κοινωνικού, που είναι αντικειμενικοποιημένο μέσα στα πράγματα, τις διατάξεις και τα έθιμα, και του κοινωνικού που είναι εσωτερικευμένο, ενσωματωμένο υπό μορφή διαθέσεων, σχημάτων αντίληψης, αποτίμησης και δράσης. Καθώς οι λειτουργίες (και οι θέσεις εργασίας και τα καθήκοντα, που εξαρτώνται από αυτές) αποτελούν κοινωνικά παράγωγα είναι δυνατό μέσα από τη μελέτη μιας λειτουργίας να προσεγγιστεί η κοινωνική παραγωγή των "δομών" και των ατομικών τους φορέων. Υπό την έννοια αυτή στις προσεγγίσεις μας οφείλουμε να θεωρήσουμε την κάθε υπό εξέταση πρακτική ως συνισταμένη διαφόρων - περισσότερο ή λιγότερο καθορισμένων ή αυτόνομων - διαδικασιών προσαρμογής στο επίπεδο ενός συγκεκριμένου προς εκπλήρωση έργου. Το έργο αυτό αποτελεί πόλο γύρω από τον οποίο οργανώνονται οι αμοιβαίες προσαρμογές μεταξύ ενός κοινωνικού υποκειμένου και του παραγωγικού συστήματος μέσα στο οποίο αυτός εντάσσεται. Έτσι, λ.χ. αν θα πρέπει να εξετάσουμε το εξωτερικό σύστημα (το αντικειμενικοποιημένο σε "πράγματα"), το οποίο ορίζει «το φαινόμενο υποκείμενο» (και να αναζητήσουμε τους καθορισμούς του, όπως επίσης και τις μεταβολές αυτών των καθορισμών, οι οποίες προκαλούν μετασχηματισμούς στις ατομικές συμπεριφορές), δεν πρέπει να ξεχνούμε να παρατηρήσουμε τις μεταβολές της πρακτικής, που προκαλεί μια αλλαγή του κατόχου μιας θέσης, και κατά συνέπεια να κατανοήσουμε τους μετασχηματισμούς, που οι ατομικοί δρώντες δύνανται να επιφέρουν στην

εξωτερική αιτιοκρατία¹¹. Γενικότερα, όπως σημειώνει επίσης ο C. de Montlibert "το σύνολο των συμπεριφορών που στόχο έχουν την ολοκλήρωση ενός έργου που αναλαμβάνεται από μια οργάνωση, αυτό που θα αποκαλούσε κανείς οι πρακτικές μιας λειτουργίας, δεν είναι αποτέλεσμα μονομερών δράσεων αλλά αμοιβαίων αλληλοεξαρτώμενων δράσεων, σειρών από προσαρμογές, όπου οι εξωτερικές αιτιοκρατίες (κανονισμός, τεχνική υποδομή, χώροι...) μπορούν να διαδραματίσουν ουσιαστικό ρόλο κατά τον προσδιορισμό του συνόλου, ποτέ όμως έναν καθολικό ρόλο, καθότι το αποτέλεσμα εξαρτάται επίσης από ανθρώπινα όντα που «αποφασίζουν». Η έννοια των «οργανωμένων σε λειτουργία πρακτικών», συνδυάζοντας θεσμό και εθιμοταξία, καθιστά δυνατή την εξήγηση της παραγωγής των οργανώσεων, οι οποίες επίσης συνίστανται από διαντιδράσεις μεταξύ των προγενέστερων κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες έχουν «αποκρυσταλλωθεί» μέσα στο θεσμοθετημένο, που είναι η τεχνική υποδομή, οι κανονισμοί, οι συνήθειες τρόποι δράσης, οι προσδιορισμοί των θέσεων εργασίας κτλ., αλλά οι οποίες επίσης παράγουν άτομα-φορείς προικισμένα με τρόπους δράσης, σκέψης, θέασης και αίσθησης, που αποτελούν διαφορετικές μορφές «αποκρυστάλλωσης». Τέλος, οι προγενέστερες αυτές κοινωνικές σχέσεις έχουν προκαλέσει διαφοροποιήσεις μεταξύ των ομάδων ατόμων, οι οποίες, ιδιοποιούμενες περισσότερο ή λιγότερο τον έλεγχο των θεσμοθετημένων μέσων και της διάδοσης των παραστάσεων, που τον νομιμοποιούν, ενισχύουν με τη σειρά

¹¹ Εξαντλητικές παρατηρήσεις όσον αφορά τις πλέον προσδιορισμένες εξωτερικά θέσεις εργασίας, έχουν καταδείξει σε ποιο βαθμό μπορεί να υπάρξει σημαντική «δημιουργικότητα».

τους το σταθεροποιητικό ρόλο, που διαδραματίζουν οι διάφορες λειτουργίες".

Με ό,τι προηγείται δεν υπαινισσόμαστε τίποτα άλλο παρά πως η γνώση του τρόπου λειτουργίας και των λειτουργιών των "Δομών" αν και απαραίτητη για την εργασία διαμόρφωσης του ΣΠ δεν αρκεί. Για να μη πάρουμε το δένδρο για το δάσος θα πρέπει να διερευνήσουμε το συνολικό χώρο, ο οποίος επέτρεψε την ανάπτυξη των συγκεκριμένων οργανώσεων. Και αυτός ο χώρος δεν είναι άλλος από το λεγόμενο χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής.

Η μελέτη της κοινωνικής πολιτικής χαρακτηρίζεται από μια σειρά διαιρέσεων που παράγουν καταστρεπτικά αποτελέσματα στη συνοχή και στην ορθολογικότητα μιας αυστηρής επιστημονικής προσέγγισής της. Διαιρέσεις και αντιθέσεις μεταξύ επιστημών (μεταξύ οικονομίας και κοινωνιολογίας, μεταξύ πολιτικής οικονομίας και κοινωνιολογίας κλπ), μεταξύ ειδικοτήτων (κοινωνιολογία ή οικονομία της κοινωνικής πολιτικής και κοινωνιολογία του κράτους κλπ), οι οποίες παράγουν αντίστοιχες οπτικές προσεγγίσεις της κοινωνικής πολιτικής, με αποτέλεσμα να κατακερματίζεται ως υπό μελέτη αντικείμενο. Όλο και πιο συχνά, οι οπτικές αυτές οφείλονται στο καταμερισμό της εργασίας υλοποίησης των προγραμμάτων, που χρηματοδοτούνται από τις Βρυξέλλες, γεγονός, που καταδεικνύει την περιορισμένη αυτονομία του επιστημονικού χώρου μελέτης της κοινωνικής πολιτικής.

Επειδή δεν είναι εδώ ο χώρος να θυσιάσουμε στο βωμό της ακαδημαϊκής μεθοδολογικής ευπρέπειας και να μιλήσουμε ως μεθολόγοι,

περιοριζόμαστε να διατυπώσουμε εξ' αρχής μια αναγκαία αρχή: από τη χρήση των στατιστικών μέχρι την αντικειμενικοποίηση της λεξικής fallacy (η ριζική αμφιβολία περνά, κατ' αρχήν από μια βιτγκενσταϊνική επιστημολογική αρχή, που σηματοδοτεί μια προσοχή στις λέξεις), περνώντας από την ιστορικοποίηση της αντιστοιχίας μεταξύ των συστημάτων των κατηγοριών σκέψης μεταξύ παραγωγού του μηνύματος των ερωτήσεων της έρευνας και του αποδέκτη τους, οι ερευνητικές διαδικασίες, που έχουν ως αντικείμενο το χώρο της κοινωνικής πολιτικής, οφείλουν να διακατέχονται από μια ριζική διερώτηση επί του αυτονόητου. Μόνο υπό αυτό τον όρο, οι έρευνες αυτές θα αποφύγουμε να μετατραπούν σε *Cultural Studies*, δηλαδή σ' αυτού του είδους τις έρευνες όλων αυτών, που για να το απλοποιήσουμε πολύ, νομίζουν ότι κοιτώντας μια διάδραση στο εσωτερικό μιας "Δομής", με έναν ανάλογο τρόπο με αυτό όσων κοιτούν ένα ποδοσφαιρικό αγώνα στην τηλεόραση ή ένα *defile* μόδας, κάνουν κοινωνική επιστήμη.

Ειδικότερα, θεωρούμε πως μια πλήρης επιστημονική προσέγγιση της κοινωνικής πολιτικής, η οποία θα πρόσφερε και την απαραίτητη γνώση, που είναι αναγκαία τόσο για τη τεχνική διαμόρφωση του ΣΠ όσο και για τις κανονιστικές στοχεύσεις του, οφείλει, στη βάση μιας συνοχικής και επιστημολογικά θεμελιωμένης προσέγγισης, να συγχωνεύσει μια σειρά από επί μέρους οπτικές. Βασικά στοιχεία, που συχνά αγνοούνται μιας τέτοιας προοπτικής συγχώνευσης, θα επιχειρήσουμε *grosso modo* να περιγράψουμε εδώ.

Κατ' αρχάς, είναι απαραίτητη μια μελέτη της κοινωνιογένεσης των κατηγοριών κρατικής σκέψης (π.χ. "ευαλότητα", "ατομικό σχέδιο δράσης",

κ.λ.π.) και των πολιτικών κλιμακίων και οργανισμών, που συνδέονται με μια ευρύτερη συλλογική εργασία μορφοποίησης των "κοινωνικών προβλημάτων" και προσδιορίζουν συχνά αυθαίρετα τα προβλήματα της κοινωνικής πολιτικής. Οι πληθυσμοί, που αποτελούν το αντικείμενο πολιτικών και υλοποίησης δράσεων, που ενεργοποιούνται μέσα στις "Δομές", αποτελούν αντικείμενο μιας κοινωνικής εργασίας κατασκευής "κοινωνικών προβλημάτων", που θα πρέπει να αναλυθεί.

Δυστυχώς όμως, στον επιστημονικό μας χώρο, το επιστημονικό αντικείμενο συγχέεται ακόμα με το κοινωνικό πρόβλημα.

Πράγματι, είναι κοινός τόπος στο χώρο της κοινωνικής επιστήμης ότι η βασική δυσκολία του κοινωνικού επιστήμονα έγκειται στο γεγονός ότι έρχεται συνεχώς αντιμέτωπος με προεγκαθιδρυμένες παραστάσεις του αντικειμένου μελέτης του, οι οποίες προκαταλαμβάνουν τον τρόπο σύλληψης και θεώρησης του αντικειμένου και κατά συνέπεια, επιβάλλουν τον ορισμό του. Μεταξύ αυτών, η παράσταση που εμφανίζεται με τη μορφή του "κοινωνικού προβλήματος" συνιστά, ίσως, μία από τις μεγαλύτερες δυσκολίες. Όλα τα κοινωνικά προβλήματα προβάλλονται μέσα από τους Θεσμούς, που μετέχουν στη διαμόρφωση της κοινής θεώρησης του κοινωνικού κόσμου, είτε πρόκειται για οργανισμούς και κανονισμούς με στόχο την επίλυση αυτών των προβλημάτων, είτε πρόκειται για τις κατηγορίες αντίληψης και σκέψης, που αντιστοιχούν. Είναι λοιπόν απαραίτητο να υπενθυμίσουμε εδώ κάποιες βασικές αρχές των οποίων η παραγνώριση αλλοιώνει το περιεχόμενο του αντικειμένου μελέτης. Μια αλλοίωση που έχει ως καταστροφικό αποτέλεσμα, να προκαλούνται

παραμορφώσεις στον τρόπο της προσέγγισης των προβλημάτων και ο κοινωνιολόγος να εξωθείται σε μία (ασύνειδη) στάση εφησυχασμού.

Σύμφωνα με τον Remi Lenoir¹², καταρχάς, η παραγωγή ενός κοινωνικού προβλήματος απορρέει από δύο σειρές παραγόντων που θα πρέπει να πάντα να αναλύονται: πρώτον, από ορισμένους μετασχηματισμούς που επηρεάζουν την καθημερινή ζωή των ατόμων, και από κοινωνικές αλλαγές των οποίων τα αποτελέσματα διαφέρουν ανάλογα με την κάθε κοινωνική ομάδα και τάξη. Οι κοινωνικές συνθήκες όμως δεν δίνουν γένεση σ' ένα κοινωνικό πρόβλημα παρά μόνο στην περίπτωση, που τυγχάνει μιας δημόσιας διατύπωσης. Αυτή η "δημόσια ερμηνεία της πραγματικότητας" παραπέμπει με τη σειρά της σε δύο σύνολα παραγόντων, που ο κοινωνικός επιστήμονας, αν και χρέος του είναι να τα μελετά, συνήθως τα παραγνωρίζει: το έργο επιβολής και το έργο νομιμοποίησης, που προϋποθέτει η γένεση ενός κοινωνικού προβλήματος. Η παραγνώριση της ανάγκης μελέτης αυτών των παραγόντων οδηγεί τους αναλυτές αυτών των προβλημάτων να "πριονίζουν", αντικειμενικά (και συχνά υποκειμενικά) "το κλαδί πάνω στο οποίο κάθονται".

Πράγματι, ένα κοινωνικό πρόβλημα δεν είναι μόνο το προϊόν μιας κατά κάποιο τρόπο δυσλειτουργίας της κοινωνίας, αλλά ένα πραγματικό "κοινωνικό έργο", με την έννοια του Durkheim, του οποίου τα δύο θεμελιώδη επίπεδα είναι η αναγνώριση και η νομιμοποίηση του "προβλήματος" ως τέτοιου: δηλαδή, από τη μία μεριά, "η αναγνώρισή" του, η οποία συνίσταται στο να προσδώσει *θεατότητα* σε μια ειδική κατασκευή,

¹² P. Champagne, D. Merllie, R. Lenoir, L. Pinto. *Μύηση στη κοινωνιολογική πρακτική*, Καρδαμίτσα, 2004

στο να την καταστήσει "άξια προσοχής", προϋποθέτει τη δράση μιας σειράς ενδιαφερομένων ομάδων με στόχο την παραγωγή νέων κατηγοριών αντίληψης του κοινωνικού κόσμου, προκειμένου να μπορέσουν να επιδράσουν πάνω σ' αυτόν· από την άλλη, η νομιμοποίησή του όχι μόνο δεν επιτυγχάνεται, μέσα από την απλή δημόσια αναγνώριση του προβλήματος, αλλά προϋποθέτει μια αληθινή επιχείρηση προώθησης με στόχο την ένταξη του προβλήματος μέσα στο πεδίο των "κοινωνικών" ζητημάτων της στιγμής.

Κοντολογίς, στους αντικειμενικούς μετασχηματισμούς, χωρίς τους οποίους το πρόβλημα δεν μπορεί να τεθεί, προστίθεται μια ειδική διεργασία εκφώνησης, διατύπωσης και δημόσιας έκφρασης, με δύο λόγια, μια επιχείρηση κινητοποίησης. Οι κοινωνικοί όροι, που επιτρέπουν αυτή την κινητοποίηση και την επιτυχία της, αποτελούν μια άλλη διάσταση της επιστημονικής ανάλυσης των κοινωνικών προβλημάτων, η οποία σπάνια γίνεται αντικείμενο ειδικής μελέτης.

Μία τρίτη φάση, για να ακολουθήσουμε πάλι τις αναλύσεις του Remi Lenoir, κατά την ανάλυση των κοινωνικών προβλημάτων είναι η διαδικασία της θεσμοθέτησης: η διαδικασία αυτή τείνει να αποκρυσταλλώσει τις κατηγορίες, βάσει των οποίων τίθενται το ίδιο το πρόβλημα, αλλά και οι προτεινόμενες λύσεις του, έτσι ώστε να γίνουν σαφείς και εύληπτες για όλους. Η διαδικασία αυτή έχει ως αποτέλεσμα, στο επιστημονικό επίπεδο, ο κοινωνικός επιστήμονας να έρχεται αντιμέτωπος με ήδη συγκροτημένες παραστάσεις, όχι μόνο στο επίπεδο του λόγου, αλλά και στο επίπεδο των θεσμών. Οι παραστάσεις αυτές παίρνουν τη μορφή συστημάτων κατανομής, ανακατανομής, παροχών, υποδομών κτλ. Τα χαρακτηριστικά αυτά των

"προβλημάτων" εντάσσονται σε ένα σύστημα, το οποίο συμβάλλει καίρια στο να επιβάλλεται τελικά στον επιστήμονα ο ορισμός του αντικειμένου του, πολύ δε μάλλον όσο περισσότερο εξαρτώμενη είναι η θέση του από το σύστημα αυτό.

Αν επιχειρήσουμε στοιχειωδώς μία κοινωνική ιστορία, οποιουδήποτε κοινωνικού προβλήματος, με τον τρόπο που τον δίδαξε ο Foucault, είναι εύκολο να διαπιστώσουμε πως οι προβληματικές των διαφόρων λόγων σε σχέση με τα διάφορα κοινωνικά προβλήματα αποτυπώνουν τις φάσεις εξέλιξης των επιστημόνων, και, γενικότερα των πεδίων προέλευσης τους, μέσα από τα οποία τα διάφορα αυτά προβλήματα μετατράπηκαν σε ειδικότητες.¹³ Και συχνά το περιεχόμενο καθεμίας από αυτές τις προβληματικές αντιστοιχεί στα προβλήματα, που συνάντησαν οι διάφοροι εξειδικευμένοι θεσμοί στη διάρκεια της ανάπτυξης αυτών των προβλημάτων. Έτσι, επανερχόμαστε σε αυτό που είπαμε στην αρχή, πως, δηλαδή, οι κατηγορίες των υπό διαχείριση πληθυσμών αποτελούν μια κοινωνική κατασκευή και η σύλληψή αυτής της κοινωνικής κατασκευής προϋποθέτει μια ριζική αμφιβολία. Γενικότερα, μπορούμε να πούμε, πως οι αναλυτές των κοινωνικών προβλημάτων αγνοούν ότι οι κατηγορίες, σύμφωνα με τις οποίες θεσμοθετούνται οι πολιτικές λύσεις των διαφόρων προβλημάτων, είναι προϊόν πολλαπλών αγώνων μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες υποστηρίζουν ορισμούς και τρόπους επίλυσης των προβλημάτων σύμφωνα με τα συμφέροντά τους. Οι κατηγορίες αυτές αποτελούν, καταρχήν, διακύβευμα συνεχούς πάλης και,

¹³ Συχνά το περιεχόμενο καθεμίας από αυτές τις προβληματικές αντιστοιχεί στα προβλήματα που συνάντησαν οι διάφοροι εξειδικευμένοι θεσμοί στη διάρκεια της ανάπτυξης αυτών των προβλημάτων.

κατά συνέπεια, η επιλογή του εκάστοτε ορισμού επιβάλλει αυτομάτως την ένταξη και την τοποθέτηση μέσα σ' αυτό το σύστημα αγώνων.

Η σοβαρότερη συνέπεια αυτού του γεγονότος είναι ότι οι αναλυτές των "προβλημάτων", όπως το σημειώνει επίσης ο R. Lenoir, μετέχουν στη δημιουργία ενός νέου τρόπου διαχείρισης του πληθυσμού, καθώς τα παραδοσιακά συμβολικά όπλα που ενεργοποιούνταν στο χώρο διαμόρφωσης της κοινωνικής πολιτικής αφήνουν το χώρο όλο και περισσότερο σ' όλες αυτές τις γνωστές πια αντιπαραθέσεις, μεταξύ ειδικών των κάθε λογής επιτροπών εμπειρογνωμόνων των γραφειοκρατικών κλιμακίων. Οι αντιπαραθέσεις αυτές αποτελούν συστατικά στοιχεία της ίδιας της "κοινωνικής πολιτικής".

Μέσα σε μια τέτοια ερευνητική προοπτική, αυτές οι κατηγορίες της "σκέψης" του κράτους και οι νέοι οργανισμοί, που μας απασχολούν εδώ, οι "Δομές", θα πρέπει να αντιμετωπισθούν ως το διακύβευμα συμβολικών αγώνων, όπου αντιπαρατίθενται οι κατασκευασμένες σε διάφορα πεδία του κοινωνικού χώρου παραστάσεις (δημοσιογραφικό, πολιτικό, γραφειοκρατικό, επιστημονικό, κ.λπ.) και στους ίδιους τους κόλπους καθενός από αυτά τα πεδία¹⁴. Μέσα στην προοπτική αυτή, θα πρέπει να κατασκευάσαμε ως αντικείμενο αυτούς τους συμβολικούς αγώνες, τους συγκλίνοντες ή αποκλίνοντες χαρακτηρισμούς, που ενεργοποιούνται μέσα

¹⁴ Ειδικότερα, στην κριτική μας εργασία για να απελευθερωθούμε από τις επιβαλλόμενες προβληματικές, η δημοσιογραφία οφείλει να αποτελέσει, εν μέρει, για λόγους επιστημολογικούς αφού αποτελεί μέρος της κοινωνιολογίας της γνώσης, αντικείμενο της μελέτης των όρων επιβολής προβληματικών. Με τον τρόπο αυτό θα επιχειρηθεί να κατασταθεί σαφές ότι η δημοσιογραφική κατασκευή οφείλει στην ανταγωνιστική λογική ενός πεδίου, που τείνει ταυτόχρονα στη δραματοποίηση και στη θεαματικοποίηση, κυρίως μέσω της αναζήτησης των υπευθύνων και των αποδιοπομπαίων τράγων.

σε αυτούς, τα σχήματα αντίληψης και αποτίμησης, που γεννούν οι φορείς των συγκρούσεων για τις ανάγκες της πάλης τους, τις στρατηγικές που παράγουν, τη διαχείριση των διαφόρων θεωριών και «κατηγορημάτων» στις οποίες στηρίζονται, κ.λ.π. Κατ' επέκταση, θα πρέπει να καταδείξουμε ό,τι οι "επιστημονικοί" ορισμοί οφείλουν στη σχέση δύναμης μεταξύ των διαφορετικών επιστημονικών πειθαρχιών, που εμπλέκονται μέσα σ' αυτούς τους αγώνες και ιδιαίτερα της σχέσης μεταξύ κοινωνιολογίας, οικονομίας και ψυχολογίας, ό,τι οφείλουν στους συμβολικούς αγώνες, που εξελίσσονται στο εσωτερικό κάθε μιας από αυτούς τους κλάδους, ό,τι οφείλουν στην κατάσταση της κρατικής προσφοράς ερευνών κ.λπ., να καταδείξουμε τέλος ό,τι οι κρατικές κατασκευές (στατιστικές ή/και νομικές) οφείλουν στα καθαρά πολιτικά διακυβεύματα (όπως αυτά εμφανίζονται μέσα στις διάφορες προσπάθειες αντιμετώπισης των προβλημάτων, μέσω της δημιουργίας ποικιλώνυμων επιτροπών, δημιουργίας συνεργασιών μεταξύ κοινωνικών εταίρων και προβολής μιας οργανωμένης κρατικής απάντησης, "εξεύρεσης καθαρών λύσεων" κ.λπ.), ό,τι οφείλουν στις διάφορες κατηγορίες κρατικών επαγγελματιών και ό,τι οφείλουν στους αντίστοιχους θεσμούς, στα συμφέροντά τους και στις ειδικές λογικές τους (τεχνική διόγκωση των προβλημάτων, των δυσκολιών προς επίτευξη επιπλέον πόρων, κλπ). Για παράδειγμα, γνωρίζουμε πως η δημιουργία νέων οργανισμών, δομών, κρατικών, ημι-κρατικών, ιδιωτικών, αυτοδιοικητικών, συνεπάγεται ανακατανομές αρμοδιοτήτων στις διάφορες γραφειοκρατίες, επαναπροσδιορισμό ιδιοτήτων και του ίδιου του ορισμού των "ευάλωτων ομάδων", παροχών και εντέλει εφεύρεση νέων επαγγελμάτων. Εξ ου και η ανάπτυξη ποικίλων ανταγωνισμών, μεταξύ

τόσο των παραδοσιακών Θεσμών διατήρησης της καθεστηκυίας τάξης, μεταξύ των παλαιών και των νέων Θεσμών, όσο και μεταξύ των νέων οργανισμών. Σ' αυτούς τους ανταγωνιστικούς αγώνες μεταξύ επαγγελματιών προστίθενται, όπως όλα τείνουν να δείξουν, οι αγώνες οι οποίοι αντιπαραθέτουν διάφορες κατηγορίες δρώντων στο εσωτερικό καθενός από αυτά τα επαγγέλματα (μεταξύ κατηγοριών θέσεων της ίδιας ιεραρχίας, μεταξύ φύλων, μεταξύ ηλικιών, δηλαδή μεταξύ διαφορετικών τρόπων παραγωγής μιας γενιάς π.χ. η αντίθεση μεταξύ σχολικής ικανότητας και κατάρτισης στην πράξη).

Γενικότερα, αν ξεφύγουμε από τη νομικίστικη αντίληψη, την οποία ο Durkheim κατέρριπτε ήδη πριν έναν αιώνα ως ακατάλληλη για την κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του κοινωνικού κόσμου, μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε πως η "κοινωνική πολιτική" δεν περιορίζεται μόνο στη νομική παράσταση (κόμματα, κοινοβούλιο, κυβέρνηση κτλ) στην οποία μας συνηθίζουν τα ΜΜΕ και οι ίδιες οι πολιτικές πρακτικές (εκλογές, κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις, επιτροπές, ψηφίσματα κτλ), αλλά δρα, όπως έχει καταδείξει ο Remi Lenoir, κυρίως με δύο τρόπους: από τη μία μεριά, παράγει παραστάσεις, οι οποίες διαθέτουν ένα βαθμό γενίκευσης και εγκυρότητας και τις οποίες νομιμοποιεί η επιστήμη (π.χ. κοινωνιολογία, ψυχολογία, δημογραφία κτλ) και καθιερώνει το Δίκαιο¹⁵, και από την άλλη, μετασχηματίζει τις ίδιες τις πρακτικές, καθώς αναπτύσσεται ένα νέο σύνολο διαφοροποιημένων Θεσμών, οι οποίοι

¹⁵ Τις περισσότερες φορές, ας το επαναλάβουμε, αυτές οι παραστάσεις θεσμοθετούνται μέσα σε πολλούς εξειδικευμένους φορείς και ενσαρκώνονται από "ειδήμονες" των οποίων η ικανότητα και η αρμοδιότητα κατοχυρώνεται και καθιερώνεται νομικά.

καλύπτουν ορισμένες θεμελιακές εκφάνσεις της καθημερινής κοινωνικής ζωής.

Η διαμόρφωση της "κοινωνικής πολιτικής" αποτελεί τη βάση για την παραγωγή μιας σειράς λόγων, οι οποίοι αντιστοιχούν στη συγκρότηση των φαινομένων, που καλείται να μελετήσει ο ερευνητής, καθώς και μιας σειράς "ειδικών επιστημών", οι οποίες βρίσκουν στους λόγους αυτούς την αρχή συγκρότησης νέων αντικειμένων τους και, παράλληλα, τη βάση για την ένταξή τους σε νέες αγορές εργασίας¹⁶.

Η στόχευση της δημιουργίας της προβληματικής, που προτείνουμε - η οποία θεμελιώνεται πέρα και έξω από τις ακαδημαϊκές διαιρέσεις επιστημών ή μεθοδολογικών συγκρούσεων π.χ. μεταξύ ποιοτικού και ποσοτικού, και οι οποίες τείνουν να ισχυροποιήσουν τα καταστροφικά για την κοινωνική επιστήμη διαζεύγματα, όπως μικρο - μακρο ανάλυση κοινωνικών δομών και μονογραφίες, κοινωνιολογία και εθνολογία κ.λ.π.¹⁷ - , είναι δύσκολο να υλοποιηθεί πρακτικά ταυτόχρονα σε όλα τα επίπεδα. Σπανίως αν όχι ποτέ, δίνεται η πρακτική δυνατότητα να διενεργηθεί μία τόσο σφαιρική έρευνα. Γι' αυτό είναι απαραίτητο, θεωρώντας ως μη ανεξάρτητα τα διάφορα τμήματα του παρατηρούμενου πραγματικού, είτε πρόκειται για τις κεντρικές κρατικές γραφειοκρατίες είτε πρόκειται για τις

¹⁶ Ας το επαναλάβουμε με άλλα λόγια, θα πρέπει να συλλάβουμε την κοινωνική κατασκευή (ακριβέστερα πολιτική) της πραγματικότητας, καθώς και τις επιστημονικές, γραφειοκρατικές και πολιτικές αναπαραστάσεις της παρατηρούμενης πραγματικότητας, οι οποίες συμβάλλουν στην παραγωγή πολύ πραγματικών επιδράσεων, κατ' αρχάς στο πολιτικό πεδίο, αλλά και στην επιστημονική σφαίρα, με τη δόμηση των νόμιμων συζητήσεων.

¹⁷ Διαζεύγματα, ας το επαναλάβουμε με άλλους όρους, που στην συγκεκριμένη περίπτωση οφείλουν πολλά στον τεχνικό καταμερισμό των επιστημονικών εργασιών, που

τοπικές αυτοδιοικητικές εξουσίες, για τη μία ή την άλλη κρατική πολιτική ή τη δράση μιας τοπικής δομής, θεωρώντας ακόμη ως απαραίτητη τη ρήξη με την πίστη στην παντοδυναμία των κρατικών οργάνων και οργανισμών, αλλά και επίσης διενεργώντας μια ρήξη με την θεώρηση αυτή, που μέσα από μονογραφικές προσεγγίσεις του "τόπου" της έρευνας, αναζητά της επεξηγηματικές αρχές αυτού, που παρατηρεί μέσα στον ίδιο αυτό "τόπο", κάθε φορά που διενεργούμε μια σχετικά περιορισμένης έκτασης έρευνα, να επιχειρούμε να ανακατασκευάσουμε τις αιτιακές σχέσεις, που μας οδηγούν από τους πιο κεντρικούς χώρους του κράτους στις πιο απόμακρες περιοχές του κοινωνικού κόσμου.

Έτσι, είναι απαραίτητο να θυμόμαστε ότι η εφαρμογή των κρατικών σχεδίων (εθνικό σχέδιο δράσης), που κάποιος μπορεί να μελετήσει, έχει πάντα να κάνει με τις διαθέσεις των φορέων, που τις ενεργοποιούν, με την τοπική μορφοποίηση των θεσμών πλαισίωσης και ελέγχου, όπως και με αυτή των πληθυσμών, που αποτελούν αντικείμενο τους. Υπ' αυτή την έννοια μια "τοπική μελέτη" είναι δυνατόν να μας επιτρέψει να συλλάβουμε το μέτρο των κοινωνικών επιδράσεων αυτών των κρατικών σχεδίων. Αν οι γενικές κρατικές κατευθύνσεις πλαισιώνουν τις τοπικές πρακτικές δεν μπορούμε παράλα αυτά, όπως σημειώνει ο G. Mauger, να αγνοήσουμε το ρόλο των παραστάσεων των τοπικών παραγόντων ή αυτής της άλλης κατηγορίας φορέων υλοποίησης αυτών των σχεδίων ή πολιτικών. Έτσι, είναι βέβαιο πως η αλήθεια του ό,τι συμβαίνει σ' ένα δήμο, που είμαστε υποχρεωμένοι να επιλέξουμε ως εμπειρικό αντικείμενο σε μια ειδική έρευνα, δηλαδή ως αντικείμενο ικανό να θέσει τα συγκεκριμένα ερωτήματα

αντιστοιχεί στη λογική του καταμερισμού της υλοποίησης των προγραμμάτων, απόδειξη

και ταυτόχρονα να τα επιλύσει, μόνο και μόνο με βάση το γεγονός της ύπαρξής του, με βάση το γεγονός, με άλλα λόγια, πως προσφέρεται ως ένα εντοπισμένο και χρονολογημένο αντικείμενο, συνεπώς επιδεχόμενο εμπειρικής παρατήρησης και ανάλυσης, δεν βρίσκεται μέσα σε αυτόν. Θα πρέπει πάντα κάθε επιμέρους αντικείμενο να το θεωρούμε κατ' αρχάς, ως μια ιδιαίτερη περίπτωση μέσα στη σφαίρα των δυνατών μορφών, και να το κατασκευάζουμε με τέτοιο τρόπο, ώστε να δημιουργεί ρήξεις με τις φαινομενικότητες, και με την προσέγγιση όλων αυτών των οποίων η πρακτική περιορίζεται στο να τις επικυρώσουν.

Με τις μερικές και ελλειπτικές αυτές παρατηρήσεις, που είχαν στόχο να προτάξουν την αναγκαιότητα δημιουργίας μιας εποπτικής θέας επί των θεμελίων των δυνατών μηχανισμών παραγωγής και του φάσματος των εκδηλώσεων του αντικειμένου, που μας αφορά εδώ, θέλαμε να καταδείξουμε την αναγκαιότητα της προσπάθειας σύνθεσης και ανασύνθεσης των οπτικών παρατήρησης¹⁸. Μια σύνθεση, η οποία σκιαγραφεί ένα είδος "ιστορίας του παρόντος" ενός από τους χώρους όπου διαμορφώνονται, διαιωνίζονται και νομιμοποιούνται οι κατηγορίες των «κρατικών» σκέψεων. Η ιστορία αυτή οδηγεί τελικά σε μια ιστορία του ίδιου του κράτους, αφού οι κρατικοί φορείς, ατομικοί και συλλογικοί, διαμορφώνονται σύμφωνα με τις κατηγορίες μέσω των οποίων κατασκευάζεται αυτή η ιστορία: γενεαλογικές ή δημογραφικές κατηγορίες

της πνευματικής αποικιοκρατίας των προγραμμάτων.

¹⁸ Μια τέτοια πρόθεση βέβαια δεν μπορεί παρά να βρει μια σειρά από εμπόδια στη πρόσληψή της, εμπόδια, που ριζώνουν σε μια σειρά από μηχανισμούς, οι οποίοι επιχειρούν να ελέγξουν άμεσα τους θεμελιώδεις προσανατολισμούς της γνώσης, κυρίως μέσω των καταναγκασμών που επιβάλλονται στον τρόπο παραγωγής της αλλά και στους

οι οποίες είναι ταυτόχρονα σχήματα αντίληψης, σκέψης και δράσης του κράτους σε διάφορες στιγμές της ιστορίας του.

Αυτές οι επισημάνσεις αν και μερικώς γνωστές παραμένουν αναγκαίες καθώς η ανάλυση της "κουλτούρας της σιωπής", με την εθνολογική έννοια του όρου, που φαίνεται να έχει εδραιωθεί στο πεδίο της ελληνικής διανόησης και που εξηγεί, κατά μεγάλο μέρος, την αποστασιοποιημένη, αντικειμενικά τουλάχιστον, στάση των διανοουμένων και των διανοητών σε σχέση με τα "σημερινά κοινωνικά προβλήματα" θα προϋπέθετε μία πραγματική κοινωνιολογία της διανόησης όπως αυτή διαμορφώθηκε από τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα, ή τουλάχιστον, μία ανάλυση της σχέσης των αξιών που αναγνωρίζει η κοινότητα των διανοουμένων, με τη δομή του πεδίου της διανόησης και του επιστημονικού πεδίου, τη δομή των μηχανισμών που τείνουν να εξασφαλίσουν τον "έλεγχο" και την διάχυση της επιστημονικής γνώσης, που καθορίζουν τη μισθοδοσία των επιστημόνων, την πρόσληψή τους και την εκπαίδευσή τους.

Η σιωπή όμως αυτή, που μας ξενίζει σ' ένα πρώτο επίπεδο, αν αναλογιστούμε τη μακρόχρονη κυριαρχία της μαρξιστικής παράδοσης στο χώρο των ιδεών, δεν πρέπει να μας κάνει να αγνοούμε μια άλλη μορφή σιωπής, αυτή δηλαδή που διαχέεται μέσω της φασαρίας την οποία προκαλούν οι

τρόπους αξιολόγησης της παραγωγής της, γεγονός που αποτελεί σήμερα την μεγάλη απειλή για το μέλλον της κοινωνικής επιστήμης.

διάφορες ερευνητικές προτάσεις στο πλαίσιο των ποικίλων κρατικών και ευρωπαϊκών προγραμμάτων για την ένδεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, καθώς και οι κατευθυνόμενες "έρευνες" των διαφόρων ερευνητικών κέντρων, τα οποία τείνουν όλο και περισσότερο να μεταβληθούν απλώς σε κέντρα μελέτης. Οι συμμετέχοντες σ' όλες αυτές τις έρευνες που κατακλύζουν την αγορά, αντί να επεξεργαστούν μία κοινωνική ιστορία της ανάδυσης και της προοδευτικής συγκρότησης αυτών των προβλημάτων - να εκπονήσουν δηλαδή μία κοινωνική ιστορία του συλλογικού έργου που απαιτήθηκε για να γίνουν γνωστά τα προβλήματα αυτά και να αναγνωριστούν ως νόμιμα, δημόσια, επίσημα, δημοσιεύσιμα, έτσι ώστε να κατορθώσουν να συλλάβουν την ειδική λογική που διέπει τις διάφορες κοινωνικές πολιτικές που έχουν ως στόχο την επίλυση αυτών των προβλημάτων - γίνονται οι ίδιοι αντικείμενο των προβλημάτων τα οποία επιλέγουν ως αντικείμενα, συμβάλλοντας, κατά συνέπεια, στη συγκρότηση ενός είδους πολιτικής διαχείρισης των κοινωνικών σχέσεων, της οποίας παραγνωρίζουν τόσο την αρχή γένεσής της, όσο και τη λογική των ειδικών αποτελεσμάτων της, καθώς της προσφέρουν τα εχέγγυα του ειδικού, το κύρος της επιστήμης, δηλαδή την καθολικότητα, την αντικειμενικότητα, τη γραφειοκρατική παράσταση της πραγματικότητας¹⁹.

¹⁹ Δεν πρέπει να ξεχνούμε πως οι σχέσεις μεταξύ των ειδικών και του γραφειοκρατικού πεδίου καθορίζονται, σε μεγάλο βαθμό, από το βαθμό αυτονομίας του επιστημονικού πεδίου και γενικότερα, από το βαθμό αυτονομίας του πεδίου παραγωγής των συμβολικών αγαθών, μια αυτονομία που θα πρέπει να συλλαμβάνεται και να αναλύεται.

Κοντολογίς, οι "συνήθεις" έρευνες καταλήγουν σχεδόν αναπόφευκτα στο να αποτελούν απλώς έρευνα πάνω στις κοινωνικά ορισμένες ως "αποκλεισμένες" κατηγορίες του πληθυσμού, αυτές ακριβώς, που οι διάφοροι θεσμοί ανέλαβαν να διαχειριστούν και από τους οποίους οι έρευνες αυτές εξαρτώνται οικονομικά ²⁰. Οι διάφορες μορφές νοηματικής αυτονόμησης λ.χ .της "φτώχειας" και του "αποκλεισμού", της 'ευαλότητας" είναι, κατά ένα μέρος, προϊόν της διαμόρφωσης του πεδίου των θεσμών και των φορέων οι οποίοι, διαπλεκόμενοι μεταξύ τους με σχέσεις αντιπαλότητας, προκειμένου να επιβάλλουν τον ορισμό της φτώχειας και του αποκλεισμού, τον πιο σύμφωνο με τα ενδιαφέροντα-συμφέροντά τους, συμβάλλουν στο να καταστήσουν πραγματικότητα μία "νοητική αναπαράσταση" της πραγματικότητας.

²⁰Θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο, να γίνει μια κοινωνιολογία της κατασκευής των ερωτηματολογίων, που ανταποκρίνονται στη "γραφειοκρατική ζήτηση", για να συλλάβουμε με ακρίβεια πόσο υφίστανται αυτοί οι ερευνητές την επιβολή της προβληματικής των επιστημονικών γραφειοκρατών και των διάφορων δημοσίων διοικήσεων.

3. Για ένα αντιλεξικό των τεχνικών όρων του χώρου των οργανισμών στήριξης και επανένταξης των "αποκλεισμένων ομάδων"

Αν σε ό,τι προηγείται επιμένουμε, πως είναι αναγκαία σ' αυτόν τον τομέα η ριζική αμφιβολία, ο λόγος είναι ότι η απλή θετικιστική διαπίστωση, που συχνά χαρακτηρίζει τις έρευνες στο χώρο αυτό ενέχει τον κίνδυνο, κάτω από την επήρεια της επικύρωσης και της καταχώρησης, που δημιουργεί, να συμβάλλει αποφασιστικά στην αποτελεσματικότητα των διεργασιών κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας, που εγγράφονται κυρίως στις λέξεις, όπως λ.χ. "ευάλωτος", αποκλεισμένος, κλπ. Στατιστικολόγοι του Κράτους, οικονομολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, εργασιακοί σύμβουλοι, κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι και άλλοι ειδικοί, εφαρμόζοντας ανεξέταστα μια σκέψη του νόμου, μια σκέψη του Κράτους - δηλαδή τις κατηγορίες σκέψης της κοινής λογικής, που ενχαράσσονται μέσω της δράσης του Δικαίου και διασφαλίζονται μέσω της δράσης του Κράτους - συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της κρατικοποιημένης σκέψης, που αποτελεί μία από τις συνθήκες για την παραγωγή της "πραγματικότητας", όπως λ.χ. αυτής "ευαλότητας" ή, μάλλον, και κατ' επέκταση στη λειτουργία του πεδίου των φορέων διαχείρισης πληθυσμών.

Όπως γνωρίζουμε, στις κοινωνικές επιστήμες οι επιστημολογικές ρήξεις είναι συχνά κοινωνικές ρήξεις, ρήξεις με τις θεμελιακές μορφές πίστης μιας ομάδας και, ορισμένες φορές, με τις θεμελιακές μορφές πίστης της ομάδας επαγγελματιών. Όταν θεωρούμε ότι λ.χ η "ευαλότητα" είναι

ένα "κοινωνικό τέχνημα" και ότι αποκτά πραγματική υπόσταση μόνο από τη στιγμή που τυγχάνει της συλλογικής αναγνώρισης, επιτελούμε μία από αυτές τις ρήξεις. Με τη χρήση της έννοιας "ευαλότητα" και "αποκλεισμός", όπως συμβαίνει και με όλες τις ταξινομητικές έννοιες, εξυπονούνται ταυτόχρονα μια παραγραφή και μια περιγραφή, που καθιερώνονται ως τέτοιες, επειδή βαθμηδόν γίνονται καθολικά αποδεκτές και αναγνωρίζονται ως αυτονόητες.

Έτσι αν πρέπει να δεχθούμε ότι ο "αποκλεισμός" αποτελεί κατασκευαστική αρχή της κοινωνικής πραγματικότητας, πρέπει εν τούτοις να μην αγνοήσουμε, αντίθετα με τους "διαδρασιαστές", ότι η συγκεκριμένη κατασκευαστική αρχή είναι η ίδια κοινωνικά κατασκευασμένη και είναι κοινό κτήμα όλων εκείνων των φορέων, που έχουν υποστεί τις κοινές επιδράσεις της ίδιας δια-μορφωτικής κοινωνικής δράσης ενός ορισμένου κοινωνικού κόσμου. Στο σημείο αυτό έρχεται στο προσκήνιο για ακόμη μια φορά ο κύκλος της αναπαραγωγής της κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Η σχεδόν τέλεια συμφωνία, που εγκαθιδρύεται μεταξύ των υποκειμενικών και των αντικειμενικών κατηγοριών, μεταξύ θεσμικών δομών και νοητικών δομών, γραφειοκρατικών διαδικασιών και γνωστικών σχημάτων, θεμελιώνει ως εύλογη την εμπειρία της ευαλότητας και του αποκλεισμού, παύοντας να γίνεται αντιληπτή ως αυθαίρετη κοινωνική κατασκευή εντάσσεται στο χώρο της φύσης, του φυσικού και του καθολικού.

Καθώς λοιπόν οι έννοιες κατασκευάζουν την πραγματικότητα, αλλά και τη σκέψη, η οποία σκέφτεται την κατασκευασμένη από τη σκεπτόμενη, μέσω της έννοιας σκέψη πραγματικότητα, θα ήταν απολύτως αναγκαίο, ως

τεχνικό μέσο, που θα συμβάλλει στην αναγκαία ιστοριοποίηση των κατηγοριών σκέψης, που ενεργοποιούνται στο χώρο άσκησης των υπηρεσιών, που μας ενδιαφέρουν εδώ, να ασκηθεί μια κριτική των χρησιμοποιούμενων εννοιών. Ο Μπιασλάρ έλεγε πως η επιστήμη αρχίζει με τα εισαγωγικά, και γι' αυτό αν δεν θέλουμε να ξαναπέσουμε στο γνωστό από την εποχή των αλτουσεριανών μαρξιστών λάθος, δηλαδή να αποϊστορικοποιούμε τις έννοιες για να τους δώσουμε μια καθολική δύναμη, η κριτική των εννοιών, αυτών δηλαδή που συμβολοποιούν την κυρίαρχη κυριαρχία, μέσω μιας κοινωνικής ιστορίας της γένεσής τους, θα μπορούσε να μεταφρασθεί σε μια μελέτη των συμβολικών μορφών της κοινωνικής εργασίας, διαχείρισης των πληθυσμών. Η κριτική αυτή θα είναι μέρος μιας επιστημολογικής κριτικής, η οποία όμως δεν έχει στόχο τον ίδιο της τον εαυτό (και άρα δεν θα ασκείται μέσω μιας ναρκισσιστικής αναστοχαστικότητας), αλλά στη βελτίωση της γνώσης, καθώς ο στοχασμός πάνω στις λέξεις είναι συνώνυμος με μια ιστορική κριτική (και άρα προϋποθέτει μια ουσιαστική αναστοχαστικότητα, καθώς το να σκεφτόμαστε τις λέξεις σημαίνει ότι σκεφτόμαστε τον ίδιο τον τρόπο σκέψης). Η εργασία, με άλλα λόγια, θα στοχεύει στη βελτίωση των εργαλείων γνώσης, για να βελτιώσουμε στη συνέχεια την ίδια τη γνώση.

Μια τέτοια εργασία και ανάλυση θα ήταν απαραίτητη, καθώς κάθε ΣΠ, το οποίο επιδιώκει να κανονικοποιήσει πρακτικές και δράσεις, που εξελίσσονται στο εσωτερικό των οργανισμών συμβουλευτικής και στήριξης των "ευπαθών ομάδων", μορφοποιεί, κατ' αρχάς, διαδικασίες και κωδικοποιεί στοχεύσεις στη βάση μιας διαδικασίας ονοματοθεσίας, που παραμένει πολλές φορές ασύνειδη. "Ευαλότητα", "ατομικό σχέδιο

δράσης", "απασχολησιμότητα", "αξιολόγηση", "χρήστες" ή "πελάτες", "ομάδα στόχου" και πολλές άλλες λέξεις, υιοθετούνται χωρίς ποτέ να αναλύεται η κοινωνική φιλοσοφία, που προωθούν, οι λογικές σχέσεις και τα λογικά προσπαιτούμενα, που εμπλέκουν άρρητα. Θα ήταν λοιπόν εξαιρετικά χρήσιμη, η επεξεργασία ενός είδους λεξικού ή καλύτερα αντιλεξικού, το οποίο θα έχει την εξής ειδική λειτουργία: την ανάλυση των κατηγοριών σκέψης, που επενδύονται, μέσω των λέξεων-κλειδιών, στη συλλογική εργασία μορφοποίησης των "κοινωνικών προβλημάτων" και της διαχείρισής τους. Ενός λεξικού, το οποίο μέσα από την ανάλυση των κατάλληλων όρων, θα μας επέτρεπε αυτόν τον χωρίς υποκείμενο λόγο, του οποίου η βασική λειτουργία είναι να εκφράσει και να πατάξει τη λογική και ηθική ενσωμάτωση των ομάδων, που έχουν ενδιαφέρον-συμφέρον στην ύπαρξη των πληθυσμών στους οποίους αναφέρεται αυτός ο λόγος. Με άλλα λόγια θα πρόκειται για μια μελέτη της κατασκευής των "κοινωνικών τόπων" του χώρου της κοινωνικής πολιτικής και των διακυβεύματων του.

Για να μη μείνουν τελείως θεωρητικές όλες αυτές οι παρατηρήσεις εν είδει προοπτικής, θα αναφέρουμε ένα παράδειγμα αυτό, της έννοιας του "κοινωνικού αποκλεισμού", και θα δανεισθούμε τις αναλύσεις του του C. de Montlibert²¹. Όπως παρατηρεί ο C. de Montlibert σήμερα πολλαπλασιάζονται οι χρήσεις μεταφορών για να περιγραφεί ο κοινωνικός κόσμος: «ρήξη» (του κοινωνικού ιστού), «διάσπαση», «δονήσεις» δεν είναι παρά μερικές. Η «ρήξη» (όπως λένε "ρήξη συνδέσμων" στην ιατρική ορολογία) κινητοποιεί την ιδέα ενός κοινωνικού σώματος του οποίου ο τρόπος λειτουργίας προσβάλλεται. Πρόκειται για μια προσβολή, η οποία

²¹ C. de Montlibert, *La violence du chômage*, PUS, 1998

πλήττει την ίδια τη δομή. Παράλληλα όμως, μια ρήξη, ένα «σπάσιμο» είναι δυνατόν να αποκατασταθεί, αρκεί κάποιος να προσπαθήσει να ενώσει τα αποσπώμενα μέρη. Αυτή η μεταφορά παραπέμπει σ' ένα ατύχημα, ένα ατύχημα με σοβαρά αποτελέσματα, πλην όμως δεν αποτελεί ανεπανόρθωτη ζημιά, δεν θέτει σε πλήρη αμφισβήτηση την ύπαρξη, η ρήξη δεν είναι εγγενής στο κοινωνικό σώμα.

Αν όμως αυτές οι μεταφορές έχουν μια αντικειμενικοποιητική λειτουργία, αφού καταδεικνύουν το πρόβλημα, από την άλλη, οι ίδιοι αυτοί οι όροι εμποδίζουν την κατανόηση του προβλήματος. Κατ' αρχάς προβάλλουν (όπως πάνω σε μια οθόνη) μια φαντασιακή θέαση (η κοινωνία είναι ένα σώμα με αλληλοεξαρτώμενα όργανα), η οποία επιτρέπει να αναζητηθεί ένας ήρωας (αυτός που θα αποκαταστήσει τους ιστούς). Επίσης, αυτές οι μεταφορές φιλτράρουν τη δυνατότητα να σκεφτούμε τον κοινωνικό κόσμο υπό όρους ανισοτήτων και αντιπαράθεσης. Μέσα σε αυτή την προοπτική τα πολιτικά στελέχη χρησιμοποιούν αυτούς τους όρους, τροφοδοτώντας ένα είδος συναινετικού κοινού νου: μιλούν για μια πραγματικότητα του κόσμου (την ανεργία, την φτώχεια) χωρίς να είναι υποχρεωμένοι να αναφερθούν στις αιτίες αυτής της πραγματικότητας.

Στο ίδιο πλαίσιο ερμηνείας οφείλουμε να κατανοήσουμε και την ευρεία χρήση του όρου αποκλεισμός. Εισαγόμενος στην Ελλάδα από τους μηχανισμούς παραγωγής προβληματικών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η έννοια του αποκλεισμού συγκροτήθηκε τη δεκαετία του '70 στη Γαλλία από μια ομάδα 'εκουγχρονιστών πολιτικών' (Delor, Rocard, κλπ), για να καταλήξει να μετασχηματιστεί σε λέξη - κλειδί των σύγχρονων

ιδεολογικών λόγων. Σε μία πρώτη φάση συγκρότησης και περιορισμένης σχετικά διάχυσης, ο όρος αυτός σηματοδοτούσε ένα μείγμα περιθωριακών ομάδων: φτωχοί, κοινωνικά υποκείμενα με προβλήματα ένταξης, παλιννοστούντες, μετανάστες, μονογονεϊκές οικογένειες, ηλικιωμένοι, γυναίκες, άτομα με ειδικές ανάγκες, τοξικομανείς, αποφυλακισμένοι κλπ. Πρόκειται για ένα σύνθετο και εξαιρετικό μείγμα των πιο διαφορετικών ομάδων, στο οποίο ενυπάρχει μια ιδέα κανονικότητας και παράλληλα μια χριστιανική αντίληψη της ετερότητας. Ο όρος αυτός αντικαθιστά τον όρο "κοινωνικές τάξεις", ο οποίος τότε εμφανιζόταν υπερβολικά "υλιστικός". Για τους υπεύθυνους της διαμόρφωσης του όρου αυτού και της διάχυσής του, η κοινωνική αντιπαράθεση και αντιπαλότητα δεν εστιάζεται μεταξύ καπιταλιστών και προλεταρίων, όπως διατυπωνόταν έως τότε, αλλά μεταξύ των ενσωματωμένων (μεγάλο ή μικρο-αστών, διευθυντών ή εργατών) και των αποκλεισμένων. Η προοπτική, που ανοίγεται πια, προσδιορίζει το ρόλο των ενσωματωμένων: να επιχειρήσουν να επανεντάξουν τους αποκλεισμένους. Στη φάση αυτή η μάχη ενάντια στον αποκλεισμό επιτρέπει την επιστροφή στη χριστιανική φιλανθρωπία. Κατά τη δεκαετία του '90, με την εισβολή του νεοφιλελευθερισμού, η εννοιολόγηση αλλάζει. Οι αποκλεισμένοι δεν ταυτίζονται πια με άτομα ή με περιθωριακές ομάδες, που οφείλουμε να επανεντάξουμε, σύμφωνα με τη χριστιανική παράδοση, στην κανονικότητα, αλλά αποτελούν θύματα αυτών, που υπερασπίζονται τα προνόμιά τους. Η τάση αυτή εντείνεται όλο και περισσότερο, καθ' όλη την τελευταία δεκαετία. Οι εργαζόμενοι, υπερασπιζόμενοι τα κεκτημένα τους οργανώνουν τη σκλήρυνση της αγοράς εργασίας, βλάπτοντας τους πιο αδύναμους. Το γλίστρημα στην καταγγελία των 'κηφώνων' εργαζομένων, κυρίως αυτών του Δημοσίου, γίνεται όλο και

πιο συχνό. Οι μισθωτοί με τα συνδικάτά τους και το συντεχνιακό τους πνεύμα είναι οι αληθινά υπεύθυνοι της ανεργίας. Και επειδή δεν μπορούμε να τους αλλάξουμε τους ζητάμε τουλάχιστον να αυξήσουν την παραγωγικότητα. Έτσι, σταδιακά η χρήση του όρου 'αποκλεισμός' επιτρέπει να αποστρέψουμε την προσοχή μας από την ευθύνη των κυρίαρχων για την ανεργία και να την εστιάσουμε, προσθέτοντας το χαρακτήρα της ενοχής, στους μισθωτούς εργαζομένους.

Κοντολογίς, ο όρος του αποκλεισμού είναι ένα ακόμα παράδειγμα, σε εξευρωπαϊσμένη μορφή, της ηγεμονίας, που ασκεί η αμερικανική διανοητική παραγωγή στην παγκόσμια αντίστοιχη αγορά, και του ρόλου, που επιτελούν οι διάφοροι εξειδικευμένοι στις στρατηγικές εξαγωγής/εισαγωγής συμβολικών σχημάτων και στη μεταφορά εννοιών - προβληματικών. Σταδιακά, η έννοια του 'αποκλεισμού' κατέληξε να ενσωματωθεί εντός του πολιτικού, δημοσιογραφικού και επιστημονικού πεδίου, επιτελώντας, όπως σημειώνει ο C.de Montlibert και ο Pierre Bourdieu λειτουργίες απο-ιστορικοποίησης και απο-πολιτικοποίησης. Απο-ιστορικοποίησης καθώς επιτρέπει, μέσω του ειδικού έργου που επιτελούν όσοι έχουν αναλάβει την επιβολή του, τη λήθη των ιστορικών και κοινωνικών όρων παραγωγής και διάχυσης του όρου, και αποπολιτικοποίησης γιατί επιτρέπει την παραγνώριση των αντικειμενικών σχέσεων κυριαρχίας, που διέπουν τους κοινωνικούς σχηματισμούς. Με την επιβολή αυτού του όρου και των νοητικών μεταφορών, που εμπλέκει και συνεπάγεται, ξεχνάμε ότι αποσιωπώνται οι όροι ύπαρξης και παραγωγής των χαρακτηριστικών των αποκλεισμένων ομάδων. Στο εξής αυτοί που

αποκαλούνται "αποκλεισμένοι" ανήκουν στο σύστημα, αποτελούν μια από τις αναπόφευκτες συνέπειες του.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εισήχθη στην Ελλάδα. Οι αναλυτές προσέτρεξαν να την υιοθετήσουν. Επιχείρησαν να την υιοθετήσουν αμέσως, μέσω ενός πολλαπλασιασμού κειμένων με αντικείμενο, κατ' αρχάς, την 'ανάλυση των εμποδίων', που αναχαίτισαν ή καθυστέρησαν την πιο γρήγορη εισαγωγή της 'τόσο καίριας έννοιας', καθώς και αυτών που εμποδίζουν την ανάλυση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελλαδική του εκδοχή και μορφή. Η 'επιθετική αυτή υιοθέτησή' λειτούργησε συμβολικά, αποτελεσματικά στα πλαίσια των στρατηγικών καθιέρωσης αυτού του όρου. Διάφορα παραθέματα από σχόλια αναλυτών θα μπορούσαμε να αναφέρουμε, όπως "η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι άγνωστη στην Ελλάδα και συνεπώς δεν αποτελεί δυστυχώς αντικείμενο πολιτικής ή επιστημονικής συζήτησης", η 'εμφανής έλλειψη ενδιαφέροντος' για την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, ή 'έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού παίρνει μια ξεχωριστή σημασία, εντελώς διαφορετική από την αλληλένδετη έννοια της φτώχειας', για να σκιαγραφήσουμε τις διάφορες στρατηγικές ρητορικές πιρουέτες αναλυτών των 'μετασχηματισμών' του όρου στο ελληνικό συγκείμενο. Η εισαγωγή του όρου στο εθνικό μας συγκείμενο ήταν τόσο πιο αποτελεσματική όσο περισσότερο επιχειρήθηκε η ευφημιστικού τύπου προσαρμογή του όρου στα "ελληνικά δεδομένα - ώστε να έχει όλο και μεγαλύτερη συνάφεια με την ανάλυση του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού", για να χρησιμοποιήσουμε ένα παράθεμα από μια γνωστή εργασία ειδικού - όσο περισσότερο αποτελεσματικά νομιμοποιήθηκε η θέση

περί της "έλλειψης ερευνών για τις διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού". Έτσι, ο εισαγόμενος αυτός όρος λειτούργησε ταυτόχρονα ως συμβολικό όχημα και όπλο μέσα στους αγώνες, που εξελίχθηκαν στο πλαίσιο της κατασκευής των διαφόρων "προβληματικών" πληθυσμών, που έπρεπε να ενταχθούν στις πολιτικές επανένταξης, και αποτέλεσε αντικείμενο διαφορικής χρήσης από τις διάφορες εμπλεκόμενες ομάδες, που ανέλαβαν τη διαχείρισή τους, χρήση που καθορίστηκε από την θέση τους τόσο μέσα στο πεδίο των κοινωνικών συγκρούσεων όσο και στο πεδίο των ειδικών διαχείρισης των πληθυσμών. Με άλλα λόγια, η ανάλυση των κοινών τόπων θα μας οδηγούσε στην ανάλυση των "ουδέτερων τόπων", δηλαδή τελικά στους χώρους επεξεργασίας των εννοιών και των επίσημων λόγων, που διαμορφώνουν αυτές οι έννοιες, στους χώρους που παράγονται από τη συνέργεια μεταξύ πεδίου της διάνοησης και πεδίου της εξουσίας.

Αν κρίναμε σκόπιμο να αναφέρουμε την αναγκαιότητα υλοποίησης αυτού του αντιλεξικού είναι για να υποστηρίξουμε συμπληρωματικά την αναγκαιότητα μιας ιστορικής διάστασης στην ειδική έρευνα με αντικείμενο τη μελέτη της λειτουργίας και του τρόπου λειτουργίας των "Δομών", για να καταστήσουμε περισσότερο σαφές για ποιο λόγο και με ποια λογική η έρευνα αυτή θα πρέπει να προχωρήσει στη συνέχεια την ανάλυσή της και να πάρει στα σοβαρά τη γραφειοκρατική πρόζα, τα νέα είδη ρητορικού ύφους, που κατασκευάζονται στην πρακτική καθημερινότητα των κρατικών και μη, διαπιστωμένων από το κράτος, φορέων, των "γραφείων", των "επιτροπών", των "συνελεύσεων" και των "συμβουλίων", και των παντός είδους "δομών". Στην προοπτική αυτή, θα μπορούσαμε να πούμε, πως μια θεμελιώδης διάσταση της έρευνας αυτής, θα πρέπει να αποτελέσει η

μελέτη μιας κατασκευής ενός "κοινού τόπου" και των διακυβεύματων του, όπως σημειώνει ο G. Mauger.²²

Κατά συνέπεια, στη συνέχεια, η έρευνα θα πρέπει να επεκταθεί στη μελέτη της ενεργοποίησης θεσμικών πλαισίων (νόμων, διατάξεων, εγκυκλίων, σχεδίων δράσης, προϋπολογισμών, δομών, κτηρίων...), των μετασχηματισμών καταμερισμού της εργασίας πλαισίωσης και ελέγχου των υπό διαχείριση πληθυσμών, που αυτός συνεπάγεται (ανασύνθεση προϋπαρχόντων θεσμών και/ή δημιουργία νέων δομών), του ορισμού "νέων επαγγελμαμάτων" και νέων πρακτικών πλαισίωσης και ελέγχου, που αυτός γεννά. Για παράδειγμα και πολύ ενδεικτικά θα μπορούσαμε να πούμε, πως θα πρέπει να εξετάσουμε τα διάφορα ντοκουμέντα, αρχεία και ό,τι άλλο (π.χ., ερωτηματολόγια ΟΑΕΔ κλπ), που δημιουργούνται μέσα από αυτές τις πρακτικές για να δούμε τη δουλειά που κάνει τόσο το ίδιο το κράτος όσο και ειδικότερα, ο νέος χώρος κοινωνικής πολιτικής πάνω στους εαυτούς τους, να εξετάσουμε όλη αυτή την ανώνυμη και τεχνική δουλειά, χωρίς συγκεκριμένο παράγωγο, που παράγει παραστάσεις του Κράτους και οι οποίες αποτελούν μέρος της ίδιας της πραγματικότητας του Κράτους, καθώς συμβάλλουν στην διαμόρφωση του μετασχηματισμού του κράτους, όπως θα δούμε παρακάτω. Στην ίδια λογική θα πρέπει να εξετασθεί όλη αυτή η εργασία παραγωγής ρουτινών και διαδικασιών, που έχουν ως στόχο την πλήρωση των όρων παραγωγής της αναγκαίας πίστης των υπό διαχείριση πληθυσμών στην αναπαραγωγή αυτής της νέας

²² G.Mauger, *Les politiques d'insertion. Une contribution paradoxale a la destabilisation du marche du travail, Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, τευχη 136-137, 2001, σ 5-14

γραφειοκρατίας, μέρος της οποίας αποτελεί η μελέτη των σχέσεων, που εγκαθιδρύονται τοπικά μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών δρώντων, πλαισίωσης και ελέγχου (εθελοντές, κοινωνικοί λειτουργοί, κρατικοί λειτουργοί κεντρικών οργανισμών και τοπικών κοινοτήτων) και των διαφόρων μορφών κοινού, που εμπλέκεται στη δράση τους.

Συνολικά, τελικά, εάν υπερτονίζουμε το ρόλο του κράτους σε ό,τι προηγείται, είναι γιατί αυτές οι κρατικές κατηγορίες σκέψης δίνουν ένα σημαντικό ρόλο στις κοινωνικές επιστήμες, σε σημείο που να μπορούμε να μιλάμε σήμερα για "επιστήμες του κράτους"²³. Πρόχειρη απόδειξη του γεγονότος, ότι σκεπτόμαστε το αντικείμενό μας με κατηγορίες κρατικής σκέψης, οι οποίες θεμελιώνονται σε επιστήμες του κράτους, είναι το γεγονός πως οι διάφορες οπτικές προσέγγισης του αντικειμένου των οποίων τη σύνθεση θα επιχειρήσουμε σε ένα βαθμό στο επόμενο κεφάλαιο, αντιστοιχούν και σε ειδικά κρατικά κλιμάκια διαχείρισης του αντικειμένου, με αποτέλεσμα οι οπτικές αυτές να πληροφορούν λιγότερο για το

²³ Αυτές οι παρατηρήσεις, γενικά βεβαίως χρήσιμες, ειδικότερα όμως αναγκαίες σε παρόμοια αντικείμενα, είναι γιατί ξεχνάμε συχνά πως οι κοινωνικές επιστήμες επηρεάζονται έντονα από τα εθνικά πλαίσια μέσα στα οποία αναδύονται και τα οποία προσδιορίζουν την καταγωγή των θεωρητικών παραδόσεων και των επιστημολογικών προσανατολισμών, όπως επίσης όμως και τις διάφορες μορφές γραφειοκρατικής διαχείρισης των διαφόρων πληθυσμών. Τα εθνικά πλαίσια κατασκευής και αναπαράστασης του κοινωνικού κόσμου συγκροτούν όρια και σύνορα, που ριζώνουν βαθιά μέσα στα σχολαστικά ασύνειδα των επιστημονικών κοινοτήτων κάθε χώρας και μέσα στα σχήματα σκέψης και αντίληψης της κοινωνικής πραγματικότητας, τα οποία συνδέονται με αυτά. Η σχετική περικύλιση των κοινωνικών επιστημών έχει να κάνει με την εθνική περικύλιση, η οποία είναι συγκροτητική της ύπαρξής τους. Συχνά οι έρευνες αναπαράγουν ένα τύπο γνώσης του κοινωνικού κόσμου, που ορίζεται από και για ένα κοινωνικό και πολιτισμικό ειδικό πλαίσιο και το οποίο είναι πάντοτε συνδεδεμένο με τη συγκρότηση μιας γραφειοκρατίας της οποίας η λειτουργία είναι η διαχείριση, σύμφωνα με τις κατηγορίες ενός κράτους - έθνους, όπως αυτό συγκροτήθηκε στην Ευρώπη το 19^ο αιώνα, R. Lenoir: *Savoirs et Sciences d'Etat: Genealogie et demographie, Actes de la Recherche en Science Sociales*, no 133, 2000, σ. 96 - 97.

αντικείμενο και περισσότερο για τα συμφέροντα των κλιμακίων, που επενδύονται σε αυτό²⁴.

Αν συμφωνήσουμε με τις επισημάνσεις, που προηγούνται και των οποίων ο ρόλος είναι η συμβολή σε μια πιο ελεγχόμενη σχέση με το αντικείμενό μας, θα έπρεπε να υιοθετήσουμε την άποψη, σύμφωνα με την οποία, για να έχουμε κάποιες πιθανότητες να γίνουμε το υποκείμενο των προβλημάτων, που θέτουμε αναφορικά με τον κοινωνικό κόσμο, και ιδιαίτερα των κοινωνικών προβλημάτων, οφείλουμε να συμπεριλάβουμε στο αντικείμενό μας τη συμβολή των κοινωνικών ερευνών στην παραγωγή των επίσημων προβλημάτων. Μόνο μ' αυτόν τον τρόπο, ο κοινωνικός επιστήμονας μπορεί να αποφύγει τη λαθραία πειθώ, που του ασκείται (και, η οποία κατά συνέπεια, τον αναγκάζει να γίνει το εργαλείο αυτού, που αξιώνει να μελετήσει), αφού, έτσι, του δίνεται η δυνατότητα να συμπεριλάβει στη θεώρησή του "το μάτι, που βλέπει το οπτικό πεδίο".

Κοντολογίς, η μελέτη της κοινωνιογέννησης in acte διαδικασίας αυτονόμησης μιας νέας διαχειριστικής πρακτικής, θεωρούμενης ως προϊόν, σ' ένα βαθμό, του τρόπου λειτουργίας και των λειτουργιών του πεδίου των θεσμών και των φορέων. οι οποίοι αγωνίζονται για να επιβάλλουν εμμέσως έναν ορισμό του «αποκλεισμού» και της διαχείρισής του, σύμφωνα με τα συμφέροντά τους, θα πρέπει να συμπληρωθεί από την

²⁴ Υπάρχει πράγματι μια ένταση, που εξελίσσεται σε εθνικό, αλλά και διεθνές επίπεδο μεταξύ, από τη μια μεριά, της λεγόμενης καθαρής έρευνας δηλ. αυτής της οποίας η αυτονόμηση βρίσκεται στην αρχή ενός ανταγωνισμού, σύμφωνα με την ενδογενή λογική της επιστήμης και από την άλλη της άμεσης συμμετοχής στο χώρο της διαμόρφωσης της δημόσιας προβληματικής, στον ορισμό της δημόσιας κρατικής πολιτικής, στην πραγματογνωμοσύνη για τον κοινωνικό κόσμο, στην λεγόμενη εφαρμοσμένη, αλλά τελικά εντελώς υποταγμένη σε εξωγενή -σε σχέση με την επιστήμη- κριτήρια έρευνα.

ανάλυση του συνόλου των αντικειμενικών σχέσεων, που καθορίζει αυτά τα συμφέροντα. Το σύνολο αυτό των σχέσεων συνδέει μεταξύ τους τόσο τα διάφορα υποπεδία, που συγκροτούν το πεδίο διαχείρισης των κοινωνικών προβλημάτων, τα διάφορα υποπεδία, που συστήνουν το πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, όσο και το πεδίο αυτό με το πεδίο της εξουσίας. Αυτό το πλαίσιο σχέσεων θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε με αδρές γραμμές στη συνέχεια, μέσω της ανάλυσης μιας σειράς παραγόντων, που φαίνεται να διαμορφώνουν το χώρο άσκησης της κοινωνικής πολιτικής στη χώρα μας.

Β' ΜΕΡΟΣ

Σχεδιάσμα μιας ανάλυσης του υπό διαμόρφωση νέου
χώρου άσκησης κοινωνικής πολιτικής

Θεωρώντας τις "δομές" όχι ως ένα ενοποιημένο, πραγματοποιημένο, συλλογικό όργανο, ως ένα οιωινή υποκείμενο, εφοδιασμένο με προθέσεις και θελήσεις, αλλά ως ένα χώρο παιγνίου με σχετικά περιορισμένη αυτονομία σε σχέση με τις πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις και μέσα στο οποίο φορείς με ανόμοιες και συχνά αντιφατικές καταγωγές, τροχιές και ικανότητες, συναντώνται και αντιπαρατίθενται για τον ίδιο τον ορισμό του κοινωνικού χαρακτήρα του δημοσίου και της κρατικής υπηρεσίας, και, ταυτόχρονα, ως ένα χώρο μέσα στον οποίο διακινείται ένας αριθμός διακυβευμάτων, εννοιών και μεθόδων, θα επιχειρήσουμε να προτείνουμε ένα *σύστημα αλληλοεξαρτώμενων παραγόντων*, το οποίο βρίσκεται στην αρχή της διαμόρφωσης ενός νέου χώρου άσκησης κοινωνικής πολιτικής, εντός του οποίου οι «Δομές» αποκτούν το νόημα της αντικειμενικής τους λειτουργίας και του τρόπου λειτουργίας τους, καθώς και των αποτελεσμάτων τους. Η περιγραφή του συστήματος των παραγόντων, που ακολουθεί εμπεριέχει την πρόθεση κατασκευής ενός υποδείγματος ικανού να συνθέσει με τέτοιο τρόπο τα δεδομένα, ώστε να λειτουργεί ως ένα πρόγραμμα ερευνητικής αναζήτησης το οποίο στη βάση μιας μεθοδικής αντικειμενοποιήσεως μπορεί να τεθεί σε εμπειρική δοκιμασία.

Μέσα στην προοπτική αυτή, θα αναπτύξουμε μια σειρά κριτικών επισημάνσεων και συστηματικών υποθέσεων προς διερεύνηση τις οποίες θεωρούμε πως οφείλει να λάβει υπόψη κάθε Σύστημα Ποιότητας, ανεξάρτητα της πολιτικής προοπτικής της κανονιστικής του πρόθεσης, το οποίο αποσκοπεί να ενταχθεί αποτελεσματικά στον εθνικό χώρο μιας κοινωνικής πολιτικής.

Η ανάλυση που ακολουθεί, η οποία βασίζεται στα λιγότερο ή περισσότερο άλλοτε ακριβή και συστηματικά άλλοτε μερικά και ενδεικτικά "δεδομένα", προϊόντα μιας μακράς ερευνητικής εργασίας μας σε πολλά επίπεδα και σε πολλούς τομείς της άσκησης κοινωνικής πολιτικής, καθώς και σε αποτελέσματα μιας στατιστικής έρευνας, που υλοποιήθηκε στη διάρκεια του προγράμματος²⁵ μέσα στο οποίο εντάσσεται και η παρούσα εργασία, επιχειρεί, μ' ένα συνοπτικό και απλό, όσο είναι δυνατό εξ' αιτίας της συνθετότητας του αντικειμένου τρόπο, να παρουσιάσει μια προσπάθεια σκιαγράφησης του συστήματος των βασικών δομικών παραγόντων²⁶ που τείνουν στο να καταστήσουν την σημερινή κοινωνική πολιτική, όπως όλες οι έρευνες έχουν διαπιστώσει, δυαδική, διφορούμενη και συχνά αντιφατική,

²⁵ Η έρευνα με ερωτηματολόγιο, η οποία συντονίστηκε από το ΙΝΕ/ΓΣΣΕΕ, σε 200 "Δομές" από τις οποίες απάντησαν μόνο οι 48 και είχε ως στόχο να μελετηθεί ο τρόπος λειτουργίας και οι λειτουργίες των "Δομών" αυτών και μεταξύ άλλων τα χαρακτηριστικά τους, τι περιλαμβάνει η στελέχωση και ο τρόπος διοίκησής τους, τα προβλήματα της χωροταξικής και υλικοτεχνικής τους υποδομής, τα προβλήματα από τις παρεχόμενες υπηρεσίες και τα χρησιμοποιούμενα εργαλεία τους, ο τρόπος αντιμετώπισης των επωφελομένων κ.ά, αναλύθηκε από τον Σ. Παπαπέτρου και υπάρχει στη διάθεση της ΕΕΤΑΑ με τίτλο Σ. Παπαπέτρου, *Έρευνα για τις δομές συμβουλευτικής στήριξης και προώθησης στην απασχόληση «Ανάπτυξη Συστήματος Ποιότητας των Υπηρεσιών συμβουλευτικής στήριξης και απασχόλησης»*. Από τα στοιχεία της έρευνας αυτής χρησιμοποιήσαμε ορισμένα αποτελέσματα (όσα ποσοτικοποιημένα -πινακοποιημένα θ' ακολουθήσουν). Οι 48 αυτές "Δομές", που αποτελούν το αυθόρμητο τελικό δείγμα αυτής της έρευνας, ως προς τη νομική τους μορφή, κατά την ημερομηνία ίδρυσής τους, ήταν Νομικά Πρόσωπα το 54,2%, Υπηρεσία ή Επιχείρηση Ο.Τ.Α. 12,5%, Αστική μη κερδοσκοπική εταιρία 22,9%.

Οι οργανισμοί αυτοί σχετικά με την γεωγραφική εμβέλεια παροχής των υπηρεσιών τους λειτουργούν στην πλειοψηφία σε τοπικό επίπεδο (61,7%), σε πολύ μικρότερο ποσοστό σε εθνικό επίπεδο (29,8%).

²⁶ Το σχετικό βάρος του κάθε παράγοντα μέσα στο σύστημα, που θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε δεν εντάσσεται στην παρούσα ανάλυση.

με τρόπο ώστε να συμβάλλει στο να τεθούν οι όροι δυνατότητας της διαμόρφωσης και ανάπτυξης ενός ΣΠ, καθώς και των επιδράσεών του.

1. Ένα «γραφειοκρατικό-δυναστικό» κοινωνικό κράτος

Δεδομένου ότι οι προηγούμενες πολιτικές σχέσεις, ως αποκρυσταλλωμένες στους θεσμούς, στις διαδικασίες και στις πρακτικές, διαδραματίζουν έναν ουσιαστικό ρόλο στην νομοπαραγωγική διαδικασία και γενικότερα στην διαδικασία παραγωγής της οργάνωσης της διαχείρισης και του ελέγχου των πληθυσμών, κάθε ανάλυση των νέων μορφών διαχείρισης των «προβληματικών πληθυσμών», που εφαρμόζονται στην Ελλάδα, όπως και παντού, περνά κατ' ανάγκη μέσα από τη μελέτη της ιδιαίτερης διάρθρωσης των θεσμοθετημένων εξουσιών. Γνωρίζουμε, επίσης, ότι οι κοινωνικές πολιτικές διεργασίες μιας κοινωνίας εξαρτώνται άμεσα από πολιτιστικές προτιμήσεις και από πολιτικές αποφάσεις. Συνεπώς, προκειμένου να υπενθυμίσουμε ορισμένα καθοριστικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού κράτους και των ιδιόμορφων σχέσεων της μεταξύ τους αιτιακής εξάρτησης, θα ήταν αναγκαίο να σημειώσουμε εξ αρχής, έστω και με ελλειπτικό τρόπο, ότι η εγγεγραμμένη διάκριση ανάμεσα στην «κοινωνία των πολιτών» και την «πολιτική κοινωνία» δεν υφίσταται στον ελληνικό κοινωνικό μετασχηματισμό.

Στις διάφορες φάσεις της εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας, εντοπίζονται ποικίλοι τύποι πολιτικών διαπιστευτηρίων, οι οποίοι διακρίνουν τις κοινωνικές ομάδες ανάμεσα σε εκείνες, που διαθέτουν «νόμιμη» πρόσβαση στα κέντρα εξουσίας, ως εργαλεία οικειοποίησης πόρων και εκείνες που στερούνται κάθε πρόσβασης. Έτσι, οι ρυθμίσεις της κοινωνικής πολιτικής εντάσσονται στο πλαίσιο των διαδικασιών επεξεργασίας των νόμιμων διαπιστευτηρίων, που αφορούν στην πρόσβαση

στους πόλους εξουσίας. Οι ειλημμένες αποφάσεις αποτελούν τις περισσότερες φορές πολιτικούς ελιγμούς, οι οποίοι εντάσσονται στην πολιτική των πελατειακών σχέσεων. Υπό αυτήν την οπτική, το δίκαιο, όπως σημειώνει ο Κ. Τσουκαλάς²⁷, δεν θεωρείται μόνο εγγυητής δικαιωμάτων, αλλά μάλλον το καθολικό μέσο επιβολής ιδιαίτερων αιτημάτων, ως συνέπεια της σύγχυσης της ιδιωτικής με την κοινωνική σφαίρα. Υπό αυτές τις συνθήκες, σήμερα το Κράτος ουσιαστικά συνεχίζει να εκλαμβάνεται είτε ως αρχή καταστολής είτε ως αρχή διανομής εισοδήματος, ενώ η οικογένεια εξακολουθεί έστω και σε μικρότερο πια σήμερα, σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες, βαθμό να διασφαλίζει το δεσμό ασφάλειας και αλληλεγγύης, εξαιτίας ακριβώς του ισχνού κοινωνικού κράτους. Η επιφύλαξη του πολίτη απέναντι στο κράτος παραμένει πολύ ισχυρή. Η σφαίρα της εξουσίας εξακολουθεί, σε μεγάλο βαθμό, να συνιστά ένα χώρο, που μπορεί να χαρακτηριστεί, ως ένα βαθμό, τόπος κατάσχεσης του οικονομικού, κοινωνικού και συμβολικού κεφαλαίου προς όφελος της ομάδας, που επιδιώκει να μονοπωλήσει τον δημόσιο χώρο και παρατηρούνται διάφορες μορφές νεποτισμού μέσα από τις οποίες οι ομάδες οικειοποιούνται οφέλη, που συνδέονται με τα κατεχόμενα από αυτές δημόσια αξιώματα. Μπορεί άλλωστε κανείς να υποστηρίξει πως όλες αυτές οι παρατηρούμενες στο επίπεδο της κοινωνικής ζωής "άναρκες", «ατομικές συμπεριφορές», οι οποίες γίνονται ανεκτές, ενίοτε δε και αποδεκτές, συνδέονται με νοητικές συνήθειες και ασύνειδες κλίσεις, αποτελούν την επαναδιατύπωση μιας εύθραυστης δημόσιας τάξης, άμεσα συνδεδεμένης με την «ευαλότητα» του συμβολικού κεφαλαίου, που το κράτος εγγυάται.

²⁷ Κ. Τσουκαλάς, *Κράτος, κοινωνία, εργασία*, Θεμέλιο, 1987

Σήμερα, δεν τελειώνει η καταγραφή των αντιθέσεων, που χαρακτηρίζουν, τα τελευταία τουλάχιστον δεκαπέντε χρόνια, τις διάφορες κοινωνικές σφαίρες της ελληνικής κοινωνίας, και οι οποίες, ομόλογες μεταξύ τους, συμπυκνώνονται και εκπροσωπούνται από τη μορφή της κυρίαρχης (επαναδυομένης) αντίθεσης στο πολιτικό πεδίο, μεταξύ του "εκσυγχρονισμού" και της "παράδοσης". Η συν-ταύτιση και συστοίχιση των διαφόρων αυτών αντιθέσεων είναι στη βάση της κοινωνικής εργασίας, κατασκευή της παρουσιαζόμενης, από τους εξουσιοδοτημένους και εξουσιαστικούς εκπροσώπους της "κοινής γνώμης" και του "λαού", "κρίσης".

Όλα τείνουν να δείξουν, πως μεγάλος αριθμός των αντιθέσεων, που βρίσκονται σήμερα στο κέντρο των ιδεολογικών συγκρούσεων δεν είναι παρά αντιπαραθέσεις διαφορετικών μορφών συντηρητικής «κοινωνιοδικίας»: αυτές που στοχεύουν πρώτα από όλα να διαιωνίσουν τη νομιμοποίηση του παλαιού τρόπου αναπαραγωγής, ο οποίος μέχρι σήμερα ήταν αυτονόητος, δηλαδή μετασχηματισμένος από δόξα σε ορθοδοξία, αντιπαρατίθενται σ' αυτές, που στοχεύουν στον εξορθολογισμό, με την διπλή έννοια, των μεταστροφών των στρατηγικών αναπαραγωγής ορισμένων κοινωνικών ομάδων.

Αν θα έπρεπε κανείς να συμπυκνώσει, παρόλο το βέβαιο κίνδυνο παρερμηνείας, που διατρέχει μια τέτοια αναγκαία σχηματοποίηση, σε μία περιληπτική διατύπωση το τι χαρακτηρίζει σήμερα την ελληνική κοινωνία σε καθαρά κοινωνικό επίπεδο, θα μπορούσε να πει πως η σημερινή κατάσταση, είναι μια απόληξη μιας μακράς περιόδου "πάλης των

ανατάξεων" και των κρίσεων, που γέννησαν τα αποτελέσματά της: μέσα από τους έντονους μετασχηματισμούς, που παρατηρήθηκαν στον κοινωνικό χώρο, επιτράπηκε μια δομική σταθερότητα, αφού η παραμόρφωση της δομής των αντικειμενικών σχέσεων μεταξύ των τάξεων και των ομάδων εξισορροπήθηκε από μία συνολική μετάθεση της δομής της κατανομής των αγαθών, που αποτέλεσαν το διακύβευμα του ανταγωνισμού μεταξύ των τάξεων.

Στην πρώτη φάση αυτής της περιόδου, πρόκειται για μια περίοδο, που σημαδεύτηκε από την ολοκλήρωση της έντονης αντίθεσης μεταξύ δύο τρόπων αναπαραγωγής, υπό την έννοια της σχέσης μεταξύ ενός συστήματος στρατηγικών αναπαραγωγής των ατόμων και ενός συστήματος διαθέσιμων μηχανισμών αναπαραγωγής, θεσμικών ή όχι, δηλαδή αυτού που χαρακτηρίζεται από μία καθαρά οικογενειακή διαχείριση των προβλημάτων αναπαραγωγής των θέσεων, μέσα στον κοινωνικό χώρο και, από την άλλη, από μία οικογενειακή διαχείριση, η οποία εισάγει μία έντονη χρήση του Σχολείου μέσα στις στρατηγικές αναπαραγωγής. Ο δεύτερος υπερίσχυσε, ως προϊόν των αγώνων που διαδραματίστηκαν την περίοδο αυτή για τον ορισμό του νόμιμου τρόπου αναπαραγωγής. Η μετάβαση αυτή χαρακτήρισε όλες τις διαστάσεις αποδιάθρωσης του ελληνικού τοπικού χώρου, αφού καθόρισε τη λογική της μετατρεψιμότητας των διαφόρων ειδών κεφαλαίου, που κατείχαν οι κοινωνικές ομάδες, που τον συγκροτούσαν σε άλλα είδη, πιο προσβάσιμα, πιο αποδοτικά και πιο νόμιμα, προκειμένου να διατηρήσουν το συνολικό τους κεφάλαιο και την θέση τους στην κάθετη

διάσταση του κοινωνικού χώρου²⁸. Με τον τρόπο αυτό, οριοθετήθηκε η αναδόμηση του συστήματος των στρατηγικών αναπαραγωγής με επαγγελματικές μεταστροφές. Και είναι ακριβώς αυτή η πάλη των ανατάξεων η οποία, ευφορούμενη από το ήθος του μικροκαπιταλιστή νοικοκύρη - αυτή η ιδεολογία, που είχε τις ρίζες της στις παρελθούσες συνθήκες συγκρότησης του κοινωνικού χώρου, σε συνδυασμό με τις αντικειμενικές επιδράσεις της ανισομερούς ανάπτυξης του περιφερειακού καπιταλισμού στην Ελλάδα και με την αναπαραγωγή του επιλεκτικού προσοδικού Κράτους, ενός δυναστικό-γραφειοκρατικού κράτους, όπως μπορούμε να το ονομάσουμε - που οδήγησε στα ξεχωριστά χαρακτηριστικά του ελληνικού σχηματισμού²⁹.

Πράγματι, μ' ένα γενικό τρόπο, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο τρόπος αναπαραγωγής με βάση την "κληρονομικότητα", που άρχισε να διαγράφεται με τον πρώτο καταμερισμό της εργασίας κυριαρχίας την πρώτη περίοδο της συγκρότησης του ελληνικού κράτους, μετασχηματίστηκε γρήγορα σ' ένα γραφειοκρατικό τρόπο αναπαραγωγής, με βάση το σχολείο, και ο οποίος επιβλήθηκε σταδιακά όλο και περισσότερο όσο το πεδίο της εξουσίας διαφοροποιείτο. Το πέρασμα αυτό όμως, διενεργήθηκε υπό την ειδική μορφή ενός "οικογενειοκρατικού" - γραφειοκρατικού τρόπου αναπαραγωγής, έχοντας ως αποτέλεσμα το ελληνικό κράτος να παραμείνει ταυτόχρονα "δημόσιο" και "ιδιωτικό", να μην επιτρέψει, για να το πούμε στενογραφικά, το διαχωρισμό μεταξύ του

²⁸ Α. Γεωργούλας, *Τροχιές σε σύμπτωση, Αγροτική έξοδος, Κράτος και αστακός χώρος εργασίας στην Ελλάδα*, Gutenberg, 1997

²⁹ Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*, Θεμέλιο, 1982

δημοσίου υπαλλήλου από τη λειτουργία του³⁰. Στην δεύτερη φάση αυτής της περιόδου, τα τελευταία περίπου τριάντα χρόνια, οι διάφοροι έντονοι αγώνες, που διαδραματίζονται όλο και περισσότερο, όλο και πιο κλιμακωμένα τόσο στο εσωτερικό των πεδίων, που συγκροτούν το πεδίο της εξουσίας όσο και στο εσωτερικό του ίδιου του πεδίου της εξουσίας και του κοινωνικού πεδίου στο σύνολό του, θα μπορούσαν να περιγραφούν ως αγώνες για το νόμιμο τρόπο αναπαραγωγής: αγώνες που αντιπαρέθεταν ένα γραφειοκρατικό τρόπο αναπαραγωγής, με βάση το σχολείο, θεμελιωμένο στην "ικανότητα", αλλά θεμελιωμένο στον έλεγχο των πηγών ενέργειας, που ελέγχει και παρέχει το κράτος³¹.

Κοντολογίς, υπό το βάρος των επιπτώσεων νέων διαθέσιμων εργαλείων αναπαραγωγής και του συνεπαγωγικού μετασχηματισμού των θεσμικών και μη μηχανισμών αναπαραγωγής (οικονομική αγορά, σχολική αγορά, κρατική αγορά εργασίας, γαμήλια αγορά), και της δομής της κατανομής των εξουσιών πάνω στα εργαλεία αναπαραγωγής, οδηγηθήκαμε στη σημερινή "κρίση", που δεν είναι τίποτα άλλο από μία φάση προσαρμογής του συστήματος στρατηγικών αναπαραγωγής (οικονομικές, εκπαιδευτικές, συμβολικές, γαμήλιες κ.α) σχεδόν του συνόλου των κοινωνικών ομάδων, δεν είναι παρά ένας έντονος αγώνας μεταξύ κοινωνικών ομάδων για τον ορισμό του νέου νόμιμου τρόπου

³⁰ βλ. Pierre Bourdieu, *Esprit d'Etat. Genese et structure du champ bureaucratique, Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no 96-97, 1993, σσ. 49-62

³¹ Nikos Panayotopoulos, *La reconversion de l'Etat grec a l'economisme dominant, Regards Sociologiques*, no 20, 2001, σ. 41-49

αναπαραγωγής, που διακυβεύεται σήμερα³². Ταυτόχρονα, την τελευταία αυτή περίοδο, διευκολύνθηκε η σταδιακή συνειδητοποίηση, πως οι σημαντικές αλλαγές οδήγησαν στην διατήρηση των κοινωνικών ιεραρχιών, μέσα από την απλή αλλαγή των σημαινόντων, δηλαδή των όρων με τους οποίους εκφράζονται οι διακρίσεις. Με άλλα λόγια, άρχισε να διαφαίνεται πως οι διαφορετικές συνθήκες υποκρύπτουν τη σταθερότητα της διαφοράς των συνθηκών. Ο πολλαπλασιασμός των μορφών κρίσης, που αναδύονται σε διάφορους χώρους τα τελευταία χρόνια (κρίση της γλώσσας, απολιτικοποίηση, κρίση της οικογένειας, νέες μορφές εθνικισμού, κρίση του σχολείου κλπ.) δεν είναι παρά είτε παθητικές μορφές έκφρασης δυσφορίας της ρήξης μεταξύ των ελπίδων και των δυνατοτήτων μιας "απατημένης γενιάς", είτε ενεργητικές μορφές διαχείρισης των ειδικών αντιφάσεων του νέου τρόπου αναπαραγωγής³³.

Οι κρίσεις αυτές, μιας σειράς λόγων δράσης χωρίς μέσα δράσης, τείνουν να ενδυναμωθούν τελευταία με την εισβολή των σχημάτων της ιδεολογίας της αγοράς η οποία, εξαγνισμένη στην κολυμπήθρα του "οικονομιστικού καπιταλισμού" και του "πολιτισμικού οικουμενισμού", συμβάλλει στην αναδιαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων και των πολιτισμικών πρακτικών στη βάση του υποδείγματος της απόσυρσης του

³² Νίκος Παναγιωτόπουλος. «Η κρίση της ελληνικής οικογένειας. Συμβολή σε μια κοινωνιολογική ανάλυση των κοινωνικών προβλημάτων» (μαζί με τη Μ. Βιδάλη), *Ελληνική Κοινωνία. Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμος 5, σ. 123 - 179,

³³ Pierre Bourdieu, *Η Διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, Σειρά Μεταστροφές, Πατάκη, 2002

κράτους, της εμπορευματοποίησης των δημοσίων αγαθών και της γενίκευσης της κοινωνικής ανασφάλειας³⁴.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η συνεχιζόμενη έλλειψη συλλογικών κανόνων, η δαιώνιση του ήθους του μικροκαπιταλιστή νοικοκύρη, ωθούν τον ανταγωνισμό για αγαθά και υπηρεσίες, να μετατραπεί σε ατομική «αναρχία», σ' ένα κοινωνικό νεοδαρβινισμό, σε μία λατρεία των winners και στιγματισμό των losers³⁵.

³⁴ Πιερ Μπουρντιέ: *Αντεπίθεση Πυρών*, εκδ. Πατάκη, 1998

³⁵ Keith Dixon "Οι ευαγγελιστές της αγοράς", Πατάκη, 2001

2. Η επικυριαρχία της αγοράς

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του ενενήντα παρατηρείται η εισχώρηση της ιδεολογίας της αγοράς στον προσανατολισμό της πολιτικής οργάνωσης των κοινωνικών κυβερνητικών προγραμμάτων.

Η διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων και η αποσάθρωση των μη ανταγωνιστικών κεφαλαίων, ο μετασχηματισμός του τρόπου λειτουργίας των δημοσίων επιχειρήσεων επί τη βάση κριτηρίων της ιδιωτικής οικονομίας³⁶ - που συνέβαλαν στην εξασθένηση του συνδικαλιστικού κινήματος, στην αναπροσαρμογή της πολιτικής των δημοσίων επιδοτήσεων, ώστε να επιδοτούνται οι ανταγωνιστικότερες επιχειρήσεις πολιτικών μέτρων λιτότητας,³⁷- ο μετασχηματισμός των εργασιακών σχέσεων με την ενίσχυση της μερικής απασχόλησης, η αύξηση των απολύσεων, ο πολλαπλασιασμός του αριθμού των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο, η σύνδεση μισθού ανά εργαζόμενο και τελικά η τάση, που αποσκοπεί στην επιβολή του «ευέλικτου» 40ώρου με την επακόλουθη συρρίκνωση των υπερωριών και τη μείωση του μέσου μισθού ανά εργάτη, η αλλαγή στην διαχείριση της ανεργίας με σκοπό την ενίσχυση της εργασίας παρά των ανέργων, η τροποποίηση στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης, με την κεφαλαιοποίηση των αποθεμάτων, προκειμένου να περιοριστούν οι

³⁶ Δανειζόμαστε τα στοιχεία από τα Επιστημονικά τετράδια του επιστημονικού ινστιτούτου του GSEE, 1995-1998

³⁷ Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, η εξέλιξη της μεταβολής της αξίας του εισοδήματος πέρα από την εξεταζόμενη περίοδο είναι η ακόλουθη: 1990-4,3%, 1991-9,6%, 1992-2,2%, 1993-1,3%, 1994 +2,2%, 1995 +4,4%, 1996 +0,8%, 1997 -0,2%, 1998 -0,3%. Βλέπε : Economic Outlook, Dec, 1997, 4062.

δαπάνες στον τομέα της υγείας, η αλλαγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας με την εντατικοποίηση της σύνδεσης των εκπαιδευτικών οργανισμών με τις ανάγκες της αγοράς, η επανοικειοποίηση των ΜΜΕ από μια μικρή ομάδα κυρίαρχων βιομηχανικών και οικονομικών δυνάμεων, η οργανωτική εξασθένηση των πολιτικών δυνάμεων και η αυξανόμενη ανικανότητα προσανατολισμού του δικτύου διανομής και κατανομής του οικονομικού κεφαλαίου, δεν είναι παρά οι αλλαγές στο οικονομικό πεδίο, οι οποίες επιτελέστηκαν κατά την δεκαετία του '90, συνέπεια των οποίων είναι η ανασυγκρότηση του πεδίου δράσης των μονοπωλιακών κομμάτων, η ενίσχυση των ισχυρότερων και η διολίσθηση προς την κατάργηση ενός ήδη εξασθενημένου κοινωνικού κράτους.

Χωρίς να μπορούμε να υπεισέλθουμε εδώ σε λεπτομέρειες, αρκούμαστε στο να σημειώσουμε πως, σύμφωνα με μια εξαντλητική ανάλυση της ελληνικής βιβλιογραφίας, η Ελλάδα ανήκει σε μια κατηγορία κρατών με πολύ συρρικνωμένο κοινωνικό κράτος. Η εξέλιξη των κοινωνικών δεικτών της ελληνικής κοινωνίας αναδεικνύει το κοινωνικό έλλειμμα της ασκούμενης πολιτικής. Ιδού ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα: οι δημόσιες δαπάνες στον τομέα της εργασίας, στο ποσοστό του ΑΕΠ είναι ισχνότερες, και κατά πολύ κατώτερες του ευρωπαϊκού μέσου όρου (0,90) του ΑΕΠ, παρότι η ανεργία βρίσκεται στο μέσο κοινοτικό επίπεδο. Όπως σημειώνει στις ετήσιες εκθέσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ ο Γ.Κόλλιας, τα κοινωνικά επιδόματα, παρά την αύξηση των κοινωνικών αναγκών, καλύπτουν μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό του εθνικού προϊόντος. Ειδικότερα, οι δαπάνες για το 1997 είναι κατά πολύ κατώτερες από εκείνες του 1987, σύμφωνα με τα στοιχεία του Εθνικού

προϋπολογισμού, ενώ το 1987 το προαναφερθέν ποσοστό αυξήθηκε στο 21,46% του ΑΕΠ, το 1997 παρουσιάζει μια μείωση της τάξης του 2% προσεγγίζοντας το 19,49 του ΑΕΠ. Τα στοιχεία της Eurostat (1995), όσον αφορά στις κατά κεφαλήν δαπάνες κοινωνικής πρόνοιας, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δείχνουν πως η Ελλάδα υστερεί σημαντικά αναφορικά με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη και κατέχει την τελευταία θέση με 2.250 μονάδες, ενώ ο κοινοτικός μέσος όρος έχει ανέλθει στις 4.831 μονάδες αγοραστικής δύναμης. Παρόμοια είναι η εικόνα που αντανακλούν οι δαπάνες που προορίζονται για την οικογενειακή ενίσχυση και ενίσχυση της μητρότητας, στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, κατά το έτος 1994, το ύψος των χορηγήσεων επιδομάτων στην Ελλάδα αγγίζει μόλις το 1,2% του συνόλου των δαπανών, που προορίζονται για την κοινωνική προστασία και παρουσιάζει μια μείωση, σε σύγκριση με το 1980 της τάξης του 2,4%. Ο εν λόγω δείκτης, γι' αυτή την περίοδο, βρίσκεται σε πτώση και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο Βέλγιο περνά από το 11,3% στο 8,1%, στην Γερμανία από το 10,1 στο 7,6%, στη Μ.Β. από 11,4 σε 13,1% και από 8% σε 5,2 στην Πορτογαλία). Οι αρνητικές συνέπειες της οικογενειακής πολιτικής είναι διαμετρικά αντίθετες σε κάθε χώρα ακριβώς εξαιτίας των διαφορών στο επίπεδο των χορηγήσεων επιδομάτων. Ο επιμερισμός δαπανών των επιδομάτων των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης διαφοροποιείται σημαντικά ως προς τις προτεραιότητες και τον χαρακτήρα της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα, η οποία κυρίως επικεντρώνεται στις χορηγίες κοινωνικής ασφάλισης. Όπως σημειώνεται στις εκθέσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης ανήκει στα

επιδόματα των συντάξεων (το 1987 - 74,6%, το 1989 - 73%, το 1991 - 76,5%, το 1993 - 70,7%, το 1995 - 69,7% και το 1997 - 70%) και ακολουθούν τα επιδόματα ασθενείας (το 1987 - 16,1 %, το 1989 - 15,5%, το 1991 - 15,8%, το 1993 - 20,9 %, το 1995 - 21,9% και το 1997 - 22%). Αντιθέτως, το επίπεδο των επιδομάτων κοινωνικής πρόνοιας αυξάνεται σε πολύ μικρότερο ποσοστό. Είναι σημαντικό πως το 1997 το επίπεδο των επιδομάτων για την πρόνοια, ως ποσοστού επί του συνόλου των εξόδων, είναι πολύ κατώτερο (κοντά στο 2%) από εκείνο του 1987 και αγγίζει το 3,1%.

Η βιβλιογραφία, αναφορικά με την αύξηση των κοινωνικών δαπανών σε ακριβή ποσά, δεν είναι ενδεικτική της αληθινής εικόνας του ποσού κάλυψης των αναγκών σε κοινωνικά επιδόματα δεδομένου ότι, σύμφωνα με τις σχετικές μελέτες, δεν υπάρχει αποζημίωση της απώλειας των πραγματικών εισοδημάτων. Οι ασθενείς δείκτες της αύξησης της κοινωνικής κατανομής εργασίας, η οποία συνδέεται με την ιδιαίτερη ανάπτυξη της Ελλάδας, ως χώρας του καπιταλισμού της περιφέρειας και οι συνέπειες της εν λόγω ανάπτυξης είναι οι αιτίες μιας κατάστασης, η οποία , εξαιτίας του χαμηλού επιπέδου των δαπανών, σε συνδυασμό με μια σειρά οργανωτικών παραγόντων, οι οποίοι αποτελούν το έμμεσο αποτέλεσμα της ιδιαίτερης θέσης της Ελλάδας στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας (για παράδειγμα, ο *συγκεντρωτισμός* και ο ιδιαίτερα ιεραρχικός χαρακτήρας του δημόσιου τομέα - μια θεμελιώδης πλευρά του είναι ο *συγκεντρωτισμός* των εξουσιών και των αρμοδιοτήτων στους κόλπους των κεντρικών υπηρεσιών των υπουργείων, καθώς και η πολύ περιορισμένη δυνατότητα ανάληψης πρωτοβουλιών, εκ μέρους των κατά

τόπους υπηρεσιών, που έχει ως αποτέλεσμα την έλλειψη δυνατότητας περαιτέρω συνεργασιών - η *κυριαρχία* γραφειοκρατικών κανόνων, που δίνουν έμφαση στο νομικισμό και στην φορμαλιστική προσέγγιση των ζητημάτων, που ανακύπτουν, η στρατολόγηση στελεχών για διευθυντικές θέσεις, με καθαρά πολιτικά κριτήρια επί τη βάση ενός συστήματος πολιτικής πελατείας - κάτι, που προκαλείται από την δυσλειτουργία του συντονισμού των υπηρεσιών, εξαιτίας των συχνών αλλαγών των επιφορτισμένων προσώπων - χαρακτηρίζεται από την ανεπάρκεια και τη χαμηλή ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, από την έλλειψη σχεδιασμού και συντονισμού των κοινωνικών πολιτικών. Και σε μια κατάσταση συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης, η κυριαρχία των νέων συντηρητικών πολιτικών τη δεκαετία του '90, έρχεται να θέσει υπό αμφισβήτηση το ήδη υποβαθμισμένο κοινωνικό κράτος και το ανεπαρκές πλαίσιο των κοινωνικών του διαστάσεων³⁸.

Γενικότερα, παρατηρούμε μια αντικατάσταση του «Κοινωνικού Κράτους» από το «Κράτος Δικαίου» με την επίκληση του τελευταίου ως απλό πρόσχημα, προκειμένου να δικαιολογηθεί η «άτακτη» υποχώρηση του κοινωνικού κράτους. Οι θεματικές, που προκύπτουν από τους «κοινούς τόπους της μεγάλης πλανητικής *βουλγκάτα* ευνοούν και υποστηρίζουν την αποτελεσματικότητα των εν λόγω μηχανισμών διαμέσου της επιβολής των προβληματικών, που προωθούνται από την ιδεολογία της αγοράς. Οι «εξαναγκασμοί της παγκοσμιοποίησης» άμεσα συνυφασμένοι με την «αναγκαιότητα συμμετοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση» και με ό,τι αυτό συνεπάγεται, συγκροτούν τους κοινούς τόπους μιας ρητορικής

³⁸ Σ. Σακελλαρόπουλος, Π. Σωτήρης, *Η Ελλάδα του εκσυγχρονισμού*, Αθήνα,

(«υπερτροφία» του δημοσίου τομέα, εργατική δύναμη, που χαρακτηρίζεται από χαμηλό δείκτη παραγωγικότητας, πατερναλισμός των συνδικαλιστών, λαϊκισμός των πολιτικών κλπ), η οποία έχει ως στόχο τον περιορισμό των εργατικών κινητοποιήσεων και το στιγματισμό των «αντιπαραγωγικών» δομών της ελληνικής οικονομίας. Η εν λόγω ρητορική παρήγαγε μια ολόκληρη σειρά πολιτικών συνθημάτων, τα οποία κυοφορούν τη νέα «Μεγάλη Ιδέα» της χώρας, αυτή του εκσυγχρονισμού, μεταξύ των άλλων, και των «παραδοσιακών στοιχείων» της. Συνεπώς, υπ' αυτή την οπτική, η απεργία τείνει να αποκαλείται «αντικοινωνικό» φαινόμενο, οι αντιδράσεις στη μείωση του κράτους-πρόνοιας «συντεχνιακές συμπεριφορές», οι οποίες προέρχονται από τα πιο «κατεστημένα» και παρασιτικά μέλη της κοινωνίας. Ο «μέσος εργάτης», που καταφέρεται ενάντια στα σωματεία, που απεργούν, - όροι που χρησιμοποιούνται σε τηλεοπτικές συζητήσεις - εμφανίζεται ως «σιωπηρή μειοψηφία», η οποία αντιδρά στα «συντεχνιακά κεκτημένα»³⁹.

Σε αυτό το σημείο θα έπρεπε να αναλύσουμε το ρόλο των «υπευθύνων για τις ειδικές στρατηγικές "εισαγωγής-εξαγωγής" εννοιών και να ξαναλάβουμε υπ' όψιν τις αναλύσεις του Π.Μπουρντιέ και του Λουκ Βακάν, όσον αφορά στο ρόλο των «λαθρεπιβατών» των διαφόρων πεδίων, οι οποίοι παράγουν και αναπαράγουν την προβληματική της προάσπισης της «κοινωνίας των πολιτών» ενάντια στις «συντεχνίες». Θα έπρεπε εξίσου να τους τοποθετήσουμε στον εθνικό πολιτικό χώρο, καθώς και στο διεθνή πολιτιστικό χώρο και στο διεθνές πεδίο της εξουσίας για να εξηγήσουμε τις συγκεκριμένες στρατηγικές οικειοποίησης υλικών και

συμβολικών κερδών, διαμέσου της προσκόλλησής τους σε εισαγόμενα πρότυπα. Αν είναι αλήθεια αφ' ενός μεν, όπως προέκυψε από άλλες αναλύσεις, ότι η μείωση της εμβέλειας δράσης και της κρατικής παρεμβατικής ικανότητας, κυρίως σε ό,τι αφορά την οικονομική ρύθμιση και την κοινωνική προστασία, που έχουν νομιμοποιηθεί από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές τακτικές, εξαρτάται κυρίως από τους δρώντες του πολιτικού πεδίου, δρώντες που κατέχουν κυρίαρχες θέσεις στο οικονομικό πεδίο, από τα συμφέροντα δρώντων σε διάφορα γραφειοκρατικοδιοικητικά επίπεδα, καθώς και από αυτά ορισμένων πνευματικών φορέων, οι οποίοι έχουν επιφορτιστεί την διάδοση και τη νομιμοποίηση των αντίστοιχων αναπαραστάσεων, αφ' ετέρου δε, ότι ο βαθμός εξάρτησης, ως προς τα συγκεκριμένα εισαγόμενα πρότυπα, μπορεί να συγκριθεί με τις κοινωνικές και σχολικές ιδιότητες των δρώντων, οι οποίοι έχουν επιφορτιστεί με το αποσαφηνίσουν και να «εφαρμόσουν» τις στρατηγικές αυτής της οικονομικής πολιτικής. Όλα φαίνεται να δείχνουν πως η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, που επεβλήθη από το ελληνικό κράτος, εκλαμβάνομενη κατά το αγγλο-σαξωνικό πρότυπο, προέρχεται από τις στρατηγικές μεταστροφής των κυρίαρχων τάξεων στο νεοφιλελευθερισμό⁴⁰.

Κοντολογίς, όλα φαίνεται να δείχνουν πως η τάση της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας, που επεβλήθη στο ελληνικό κράτος, προέρχεται από τις στρατηγικές μεταστροφής των κυρίαρχων τάξεων και ειδικότερα των οικονομικών τμημάτων της στην ιδεολογία της αγοράς. Οι στρατηγικές δεν

³⁹ *ibid*

⁴⁰ Nikos Panayotopoulos, *La reconversion de l'Etat grec a l'economisme dominant, Regards Sociologiques*, no 20, 2001, σ. 41-49

μπορούν να αποκτήσουν το πλήρες νόημά τους παρά μόνο στην κλίμακα του πεδίου εξουσίας και του διεθνούς πολιτιστικού πεδίου⁴¹.

Τούτος ο προσανατολισμός όμως, συνυφαίνεται με τις αντιφατικές ανάγκες, στις οποίες το κράτος οφείλει να απαντήσει. Από τη μια, το κράτος πρέπει να διασφαλίσει τον παραδοσιακό του ρόλο, ως βασικό εργαλείο στο σύστημα των στρατηγικών αναπαραγωγής των διαφόρων ομάδων και από την άλλη οφείλει να υιοθετήσει τις επιταγές του «εκσυγχρονισμού». Από αυτή την θεμελιώδη αντίφαση απορρέουν μια σειρά επιπτώσεων. Βασικές διαστάσεις αυτών των επιπτώσεων συλλαμβάνουμε στο νέο υπό διαμόρφωση χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής, του οποίου τους βασικούς όρους παραγωγής θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε στη συνέχεια.

3. Ένας νέος υπό διαμόρφωση χώρος κοινωνικής πολιτικής

Κατ' αρχάς, στο χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και μετά καταφτάνουν οι πάσης φύσεως λιγότερο ή περισσότερο, έτοιμοι ή εν δυνάμει «ειδήμονες», ο πολλαπλασιασμός των οποίων κατά ένα μέρος οφείλεται στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα την ίδια περίοδο. Οι δρώντες αυτοί βρίσκουν στο υφιστάμενο πλαίσιο, τους κοινωνικούς όρους δυνατότητας συγκρότησης

⁴¹ Nikos Panagotopoulos, "La domination symbolique internationale", στο Ιαπωνικό Περιοδικό Κοινωνικών Επιστημών *KAN History, Environment, Civilization*, vol.12, χειμ. 2003, σσ. 399-412.

ενός πεδίου ειδημόνων στην πρακτική και τεχνική διαχείριση των κοινωνικών προβλημάτων. Οι στρατηγικές νομιμοποίησης, που ακολουθούν, φαίνεται πράγματι να ενισχύονται και να υποστηρίζονται, κατ' αρχάς, από το πρόγραμμα «εκσυγχρονισμού της χώρας», που το εγκωμιάζουν οι τελευταίες κυβερνήσεις, καθώς και από την απαξίωση της εικόνας και του ρόλου του (κοινωνικού) κράτους, που προκύπτει εξ αυτού. Οι εν λόγω φορείς βρίσκουν στον πολλαπλασιασμό των ευρωπαϊκών σχεδίων κοινωνικής παρέμβασης και ενίσχυσης και στην «οικονομική αναγκαιότητα» της απορρόφησης, λόγω έλλειψης επιχορηγήσεων των δημοσίων υπηρεσιών και μέσα από την δημιουργία μη κυβερνητικών οργανισμών και μηχανισμών ανταγωνιστικών και συμπληρωματικών του Κοινωνικού Κράτους, τους όρους νομιμοποίησης του ρόλου τους, ως εκσυγχρονιστικών παραγόντων της χώρας, ως παραγόντων «εξευρωπαϊσμού» της.

Παράλληλα, ενισχύεται σημαντικά ο ρόλος του κερδοσκοπικού ιδιωτικού τομέα, κατά την χρηματοδότηση των κοινωνικών υπηρεσιών, την τελευταία εικοσαετία σε κάθε τομέα της «κοινωνικής πολιτικής». Παρότι η μεταφορά αρμοδιοτήτων από τον δημόσιο τομέα στον ιδιωτικό αποτελεί μέρος των διακηρύξεων των τελευταίων κυβερνήσεων, αυτό που διαπιστώνεται δεν είναι τόσο η αντικατάσταση των δημοσίων επιχορηγήσεων των υπηρεσιών από ιδιωτικές επιχορηγήσεις, αλλά μάλλον η έλευση ολοένα και περισσότερων ιδιωτικών φορέων στον κοινωνικό τομέα. Ο ρόλος του ιδιωτικού μη κερδοσκοπικού τομέα στην χρηματοδότηση υπηρεσιών, γνωρίζει, και αυτός επίσης, μια σημαντική αύξηση τα τελευταία χρόνια. Το μεγαλύτερο μέρος των νέων οργανισμών,

που δημιουργήθηκαν, αναπτύχθηκε σε συνάρτηση με την διαθεσιμότητα πόρων από πλευράς Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα όλοι οι σχετικοί φορείς, ανεξαρτήτως του τύπου και της σχέσης με το κράτος, να τείνουν να αποκτήσουν κοινά χαρακτηριστικά με ιδιωτικούς κερδοσκοπικούς οργανισμούς.

Δεδομένου ότι εξαρτώνταν, για να επιβιώσουν από τα εθνικά ή τα κοινοτικά κέντρα χρηματοδότησης, οι οργανισμοί αυτοί βρέθηκαν γρήγορα να εμπλέκονται σε παιχνίδια πελατειακών σχέσεων και πολιτικής σκοπιμότητας, καθώς το διακύβευμα των όρων αναπαραγωγής του πελατειακού καθεστώτος μετατοπίζεται σταδιακά πέρα από το στενά πλαίσια του κράτους. Αυτή η μετατόπιση η οποία, αντικειμενικά, υποστηρίζεται από την παρακμή του Κράτους-Εργοδότη, καθορίζει επίσης τις νέες στρατηγικές αναπαραγωγής διαφόρων κοινωνικών ομάδων, καθώς και τις στρατηγικές αναπαραγωγής του πολιτικού προσωπικού. Έτσι, οι στρατηγικές των νέων φορέων, ατομικών και συλλογικών, που αρχίζουν να εισέρχονται στο χώρο άσκησης της κοινωνικής πολιτικής ενισχύονται από το μετασχηματισμό του τρόπου παραγωγής και αναπαραγωγής του πολιτικού προσωπικού, ο οποίος συνδέεται τόσο με την διεύρυνση του πολιτικού χώρου, προϊόν κατά μεγάλο μέρος της εκρηκτικής ανάπτυξης, που γνωρίζουν τα ΜΜΕ, όσο και με τις νέες σχέσεις αλληλεξάρτησης με τον κόσμο του χρήματος που, εν μέρει, αυτή η ανάπτυξη συνεπάγεται.

"Τώρα πια παίρνουν βουλευτές, γραφεία υπουργών, για να παρέμβουν να πάρουμε γνωστούς στη κατάρτιση, στο σταζ, υπάρχει ακόμα περίπτωση για τον ποιον θα επιλέξουμε στη

πρακτική..... Δε μιλάμε ότι γίνεται σκοτωμός για το πιο πρόγραμμα θα επιλεγεί, αυτά είναι γνωστά" (Υπευθυνα ΚΕΚ).

Κατά συνέπεια, οι διάφοροι οργανισμοί (επα) ένταξης των «ευάλωτων» ατόμων, τους οποίους ενεργοποιεί η νεοεισαχθείσα κοινωνική πολιτική οφείλουν πολλά στους μετασχηματισμούς του Κράτους και στις διάφορες νέες κατηγορίες των «επαγγελματιών της ένταξης», που απορρέουν από αυτούς.

Από την άλλη μεριά, παρατηρούμε την ίδια περίοδο μια ολόκληρη σειρά καινοφανών μηχανισμών ένταξης, η οποία εντάσσεται, αφ' ενός, σε μια πολιτική περί εργασίας, η οποία, εμπνεόμενη από τις αρχές της ιδεολογίας της αγοράς και καθοριζόμενη από τη λογική της μεταφοράς προς αποκεντρωμένες πολιτικές αρχές και την πολιτική αναδιοργάνωσης των κρατικών δραστηριοτήτων, προσπαθεί να συμβιβάσει τον εκπαιδευτικό με τον επιχειρηματικό προσανατολισμό, χωρίς να μπορεί ποτέ να περάσει από μια εθνική και εξισωτική διάσταση, και αφ'ετέρου, σε μια πολιτική απέναντι στην «ευαλότητα» η οποία, με την ελπίδα να επιδράσει τουλάχιστον έμμεσα στον «αποκλεισμό» χαρακτηρίζεται από κατ' επίφαση καθολικές ενέργειες πάνω στους όρους ζωής.

Όμως, οι διαφορετικοί αυτοί μηχανισμοί ένταξης, λόγω της διαφοροποίησης των προσεγγίσεων σε συνάρτηση με τη λογική, που επιβάλλει η αρχή της χρηματοδότησής τους, της διαφοροποίησης των τρόπων λειτουργίας τους, των διαφορών ως προς τις στοχεύσεις των συγκεκριμένων «πελατών», που διαχειρίζονται, της διαφοροποίησης των αναγκών των «χρηστών», οι οποίοι ενίοτε δεν γνωρίζουν τα δικαιώματα

των «επιχορηγουμένων», της πολυπλοκότητας των συμφερόντων των εταιρικών σχημάτων, που αναλαμβάνουν την υλοποίηση των προγραμμάτων, του πολλαπλασιασμού των αρχών διαχείρισης και ελέγχου, που συμβάλλουν στο να καταστούν οι εν λόγω ενέργειες πολύ περισσότερο γραφειοκρατικές και ακόμη, ενίοτε, στο να καταστούν διαδικαστικές, του πολλαπλασιασμού των νέων εμπλεκόμενων επαγγελματιών, οι οποίοι, χωρίς ένα σταθερό πλαίσιο εργασίας, οφείλουν την ύπαρξή τους στην αναπαραγωγή των πολιτικών και των μέτρων, που προωθούν, αντιμετωπίζουν δυσχερέστατα τεχνικά προβλήματα στην οργάνωση μιας κοινής και συντονισμένης δράσης. Τα προβλήματα αυτά αν και παρουσιάζουν διακυμάνσεις, κατά τη διάρκεια ανάπτυξης του χώρου αυτού, παρατηρούνται εν πολλοίς μέχρι σήμερα.

"Δεν υπάρχει μεθοδολογία. Ελάχιστοι φορείς κάνουν διάγνωση εκπαιδευτικών αναγκών. Έχουμε, μπαίνουν κάποια κριτήρια επιλογής ατόμου που μπορεί να είναι πολύ γενικά, που μπορεί να είναι το πτυχίο ή μη, η ηλικία, ο τόπος προέλευσης, τόπος καταγωγής ας πούμε, τέτοια πράγματα. Αυτό δεν σημαίνει τίποτα. Όταν σχεδιάζεις ένα πρόγραμμα κατάρτισης θα πρέπει να έχεις μία σειρά χαρακτηριστικών καταγεγραμμένων των ανθρώπων, να έχεις δουλέψει μαζί τους τουλάχιστον μία-δύο εβδομάδες, να έχεις κάνει διάγνωση εκπαιδευτικών αναγκών και να τους προσανατολίσεις στο σωστό πρόγραμμα κατάρτισης, αυτό δεν γίνεται. Δηλαδή, βλέπω το ότι συμμετέχουν άτομα, για να σου πω εμπειρία από συνέντευξη - γιατί περνούσα και από

επιλογές τα άτομα - να ρωτάς «γιατί ήρθες σε αυτό το πρόγραμμα, γιατί το επιλέξατε;» «Δεν ξέρω». Και γενικά... «Τι είναι αυτό το πρόγραμμα, που θέλετε να συμμετέχετε;», δεν ήξερε καν τον τίτλο. Βλέπουμε «προστασία περιβάλλοντος», ας πούμε και να λέμε «ήρθα να μάθω υπολογιστές». Δηλαδή, και οι άνεργοι έρχονταν χωρίς να ξέρουν πού μπορούν να συμμετέχουν και οι φορείς δεν ενημερώνουν" (υπεύθυνος προγραμμάτων ΚΕΚ).

"Το ΚΕΚ είχε επιλεγεί κεντρικά από την Γ.Γ, το πρόγραμμα κατάρτισης πάλι το επέλεγε το ΚΕΚ, την οργάνωση των συνοδευτικών υπηρεσιών την κάναμε εμείς, βέβαια το πρόγραμμα κατάρτισης μια κουβέντα είναι «το επέλεγε το ΚΕΚ», υπήρχαν κάποιες θεματικές πάνω στις οποίες - μην φανταστείς ότι γινόταν, ούτε γίνεται ακόμη, τώρα ευελπιστούμε με το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο στήριξης, πιο σοβαρή ανίχνευση της αγοράς εργασίας για να μπορούμε να δούμε τι ανάγκες έχει η αγορά και τι δυνατότητες πρόσβασης έχουν κάποιες ομάδες στην αγορά εργασίας και τι αντικείμενα κατάρτισης, περισσότερο τα αντικείμενα, επιλέγονταν, βέβαια να ακολουθούν τις θεματικές, αλλά θα το πω σε εισαγωγικά «τυχαία», δηλαδή «τυχαία» με την έννοια τι δυνατότητα είχε το ΚΕΚ; Τι είδους προγράμματα μπορούσε να κάνει, τι δυνατότητα που χρειαζόμασταν εμείς ότι μπορούσαν να παρακολουθήσουν οι καταρτιζόμενοι, η συγκεκριμένη ομάδα στόχου; - ότι τώρα θα σας πούμε τα προγράμματα, τα οποία

διερεΰνησες εσύ, σύμφωνα με ό,τι είχαμε καταγράψει, συγκεκριμένες επιχειρήσεις, συγκεκριμένες ανάγκες της τοπικής αγοράς και πόσο μάλλον μια αγορά σαν την Αττική και θα έπρεπε να γίνουν ευρύτατες μελέτες. Βέβαια αργότερα το '97 έγιναν κάποιες μελέτες από το εθνικό σχέδιο απασχόλησης κ.λ.π. και έτσι οι θεματικές λίγο παραπάνω συγκεκριμενοποιήθηκαν(...). Γιατί είναι το κεντρικό πρόβλημα η εφαρμογή αυτών των προγραμμάτων. Το πρόβλημα κυρίως εντοπίζεται στο κομμάτι του πως ανιχνεύεις τις ανάγκες, με ποια εργαλεία ανιχνεύεις ανάγκες, με τι εργαλεία καταγράφεις αντικείμενα κατάρτισης και πως τα επιλέγεις, επειδή τώρα τολμώ να πω ότι αυτή η επιλογή, όχι μόνο από τη Γ.Γ. συνολικά από τα προγράμματα κατάρτισης, ευρύτερα, γίνονταν αρκετά ευκαιριακά και τυχαία, με μια επιμέρους ανίχνευση στο μέτρο του δυνατού, χωρίς να υπάρχουν συγκεκριμένες μελέτες και συγκεκριμένες έρευνες, που να μπορούν να δίνουν την δυνατότητα να υπάρχει η ανατροφοδότηση, οι ανάγκες της αγοράς εργασίας, επιλογή αντικειμένων κατάρτισης γι' αυτό και το πρόγραμμα της απασχόλησης έμενε πάντα σε ερωτηματικό(...) ή μπορεί να οδηγούσε σε μερική απασχόληση και πάλι, μέσα από τις φιλότιμες προσπάθειες και ίσως κάποιων ανθρώπων, που μπορεί να ασχολούνταν με τα προγράμματα, πολύ αποσπασματικά και πολύ επιμέρους, καθόλου οργανωμένα και καθόλου σε μια κλίμακα τέτοια που να μπορεί να δικαιολογεί τα χρήματα, που ξοδεύτηκαν για αυτό το πρόγραμμα (..)Τώρα

κλείνει το β' κοινοτικό αρχίζει το γ'. Ναι, με αυτά τα κριτήρια και με αυτό τον τρόπο έγιναν και στα προγράμματα του '98 και του '97 και το '99 οι επιλογές κατάρτισης, οι έρευνες συνεχίζουν να λείπουν, πιστεύω ότι τώρα με το τρίτο θα αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση, γι' αυτό η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει λάβει πια άλλες προδιαγραφές και οι ελληνικές αρχές και το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και το Υπουργείο Εργασίας, που έχουν γι αυτού του τύπου τα προγράμματα - και διενεργούν μηχανισμούς', για να μπορέσει αυτό το ζήτημα να αντιμετωπιστεί σοβαρά και οι ενέργειες να προσαρμοστούν έτσι, ώστε ο στόχος να εξυπηρετεί το καλύτερο" (υπεύθυνη Προγραμμάτων Γενικής Γραμματείας).⁴²

"Καταρχήν είναι μία διαδικασία, η οποία είναι πολύ συγκεκριμένη και λόγο του ότι γίνεται λάθος, κατά τη γνώμη μου, δηλαδή δεν γίνεται πραγματικός σχεδιασμός, θεωρώ πραγματικός σχεδιασμός δεν γίνεται, πραγματική παρακολούθηση δεν γίνεται, πραγματική αξιολόγηση δεν γίνεται, από τη στιγμή λοιπόν, που η κατάρτιση γίνεται λάθος, αυτοί μαθαίνουν μόνο μία μέθοδο, η οποία μέθοδος είναι αναπαραγωγή των αιτήσεων του Υπουργείου Εργασίας. Τι σημαίνει αυτό; Ότι αν δεν υπάρχουν αιτήσεις στο Υπουργείο Εργασίας αυτοί οι άνθρωποι είναι ξοφλημένοι και δεν υπάρχει καμία θέση εργασίας, αν σταματήσουν τα κοινοτικά

⁴² Ευχαριστώ τη Μ.Θανοπούλου που μου παρέιχε το υλικό αυτής της συνέντευξης

προγράμματα δεν απασχολεί κόσμο. Δεν μπορούν να πουν ας πούμε..., Είναι τραγικό. Ή η αξιολόγηση ας πούμε: το ξέρετε ότι όσοι συντάσσουν ::::: αξιολόγησης δεν μπορούν να διαμορφώσουν ερωτηματολόγια καν; Έχω δει φαινόμενο να γίνεται ερωτηματολόγιο για παλιννοστούντες με ορολογία, που ένας πτυχιούχος πανεπιστημίου δεν θα μπορούσε να απαντήσει; Δηλαδή μιλάμε για τραγικά πράγματα στο χώρο, τραγικά" (υπεύθυνη ΚΕΚ)⁴³.

Ειδικότερα, οι μεταβολές των πολιτικών κοινωνικής επανένταξης κατά τη διάρκεια του '90, χαρακτηρίζονται, από τη μια μεριά, από μια διπλή ταλάντευση, τείνοντας όλο και περισσότερο προς το δεύτερο πόλο: από τη μια μεριά, μεταξύ μιας εκπαιδευτικής πολιτικής της οποίας ο προσανατολισμός θέλει τον άνεργο να του λείπει η κατάλληλη εκπαίδευση

⁴³"Ναι, γιατί η διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν αποκεντρώνεται, οι λειτουργίες δεν αποκεντρώνονται και απλά τοποθετούνται χρήματα σε τοπικό επίπεδο, τα οποία όμως δεν μπορούν να αξιοποιηθούν γιατί πρώτα απ' όλα εικόνα από άποψη τοπικών αναγκών δεν υπάρχει. Και τα εκμεταλλεύονται για δικό τους όφελος, ας πούμε ακούμε προγράμματα για την καλλιέργεια λέει -off the record- αγριοκερασιάς σε περιοχή, που η αγριοκερασιά δεν έχει καμία σχέση ή μπορεί να έχουμε τυποποίηση ντομάτας τη στιγμή, που η περιοχή δεν παράγει ντομάτα... Να γίνει το πρόγραμμα για να γίνει, καταλαβαίνεις.....Π.χ Κάποιος έβαλε την ιδέα και βγήκε σαν πρόγραμμα, κάποιος είχε κάποιες ντομάτες.... δηλαδή είναι τραγικό το τι γίνεται, και βγήκε πρόγραμμα...είναι τραγικό. Να πω ένα άλλο παράδειγμα; Τον πολιτισμό, Σύμβουλοι πολιτιστικών - πολιτιστικά στελέχη παλιννοστούντες - τη στιγμή που το κομμάτι του πολιτισμού δυστυχώς, κυρίως σε τοπικό επίπεδο υπολειτουργεί, υπάρχει και τραγικό πρόβλημα στις τοπικές κοινωνίες, θέλουν πιο πολλά σε σχέση με τον πολιτισμό - και πάμε μετά με τους συμβούλους παλιννοστούντες τώρα πού θα πάνε αυτοί οι άνθρωποι ας πούμε; Ποιος το προτείνει αυτό το πράγμα δεν ξέρω, να πω την αλήθεια. Δεν είναι τραγικό; Δεν μιλάνε καν τη γλώσσα... Βέβαια, σίγουρα, αυτό που γίνεται είναι μόνο για εκμετάλλευση, πραγματική διάχυση δεν γίνεται, πραγματική ευαισθητοποίηση δεν γίνεται, οι φορείς έχουμε φαινόμενα τραγικά ας πούμε.." (εργασιακός σύμβουλος).

και κατάρτιση και ενός επιχειρηματικού προσανατολισμού, σύμφωνα με τον οποίο ο άνεργος μετατρέπεται όλο και περισσότερο σε επενδυτή (ο οποίος οφείλει να διαχειρισθεί την κατάρτισή του και την επιστροφή του στην απασχόληση). Από την άλλη μεριά, από μια ταλάντευση, μεταξύ μιας εθνικής και εξισωτικής και μιας τοπικής και στοχευόμενης διάστασης.

Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο, οι λεγόμενες πολιτικές ενσωμάτωσης, ένταξης, στήριξης, προώθησης στην απασχόληση οδηγούν σε πολιτικές, που εστιάζονται σε ειδικές κατηγορίες κοινού και, διαφοροποιώντας χωρίς συνεκτική αρχή τα μέσα δράσης και τις στοχεύσεις τους, καθιστούν δύσκολη την οργάνωση μιας ενοποιημένης δράσης υπέρ των ονομαζόμενων πλέον "ευάλωτων" ατόμων. Δεν είναι μάλιστα λίγες οι περιπτώσεις, όπου παρατηρούνται θεσμικές συγκρούσεις μεταξύ θεσμών και οργανισμών, όπως λ.χ. στη περίπτωση των προγραμμάτων τα οποία δίνουν κίνητρα στα άτομα αυτά, προκειμένου να μπορέσουν να πετύχουν την επαγγελματική τους ένταξη και από την άλλη, λ.χ. υπάρχει ο ΟΑΕΔ, που με τις προϋποθέσεις που βάζει, ακυρώνει ενίοτε εντελώς την στοχοθεσία ορισμένων προγραμμάτων.

" ..., μία δυσκολία για την κατάρτιση είναι ότι καλείται να καλύψει τα κενά της εκπαίδευσης. Αυτό είναι σοβαρό πρόβλημα, κατά τη γνώμη μου, και έχει σχέση με τις πολιτικές εκπαίδευσης και τις πολιτικές κατάρτισης. Η κατάρτιση είναι ένα στάδιο μετά την εκπαίδευση. Αν απευθύνεται σε ανέργους πτυχιούχους θα πρέπει να είναι μετά των βασικών σπουδών, αν είναι για μεταπτυχιακούς, μετά το μεταπτυχιακό, αν είναι για λυκείου, μετά το λύκειο.

Δεν είναι δυνατόν να καλύπτει τα κενά του εκπαιδευτικού συστήματος, που καλούμαστε, σχεδιάζοντας προγράμματα να τα καλύπτουμε. Ένα είναι αυτό το πρόβλημα. Δεύτερο πρόβλημα, η έλλειψη ενημέρωσης από το κράτος για τους φορείς, που δραστηριοποιούνται στους κρατικούς, έστω μέσω της τηλεόρασης, δεν το κάνουν, κατά τη δική μου γνώμη, με αποτέλεσμα να καλούμαστε εμείς, μία βδομάδα για παράδειγμα, σε κάθε πρόγραμμα να ενημερώνουμε για τις δραστηριότητες των κρατικών φορέων. Για μένα σοβαρότατο πρόβλημα. Τρίτο, επιμόρφωση στελεχών, όταν τα στελέχη δεν είναι μπροστά στις εξελίξεις, γιατί ανά εξάμηνο αν δεν ανανεώνεις μεθοδολογία, ούτε καν γνώση, είσαι τελειωμένος από τη στιγμή, που ο άλλος δεν έχει το κίνητρο να ανανεώσει τον τρόπο που λειτουργεί, έχουμε χαμηλής ποιότητας έργο είτε με κατάρτιση είτε με εκπαίδευση, είτε με απασχόληση. Αν δεν υπάρχουν αναπτυξιακά προγράμματα, να υπάρχουν θέσεις εργασίας, χάνουμε απλά καταρτισμένους άνεργους, τίποτ' άλλο. Τους καταρτίζουμε, παίρνουν το επίδομα και βγαίνουν για να δούμε ότι δεν υπάρχουν δουλειές. Η μείωση των θέσεων εργασίας, συνεπώς έχουμε μείωση δεν έχουμε αύξηση, κι αν υπάρχει αύξηση υπάρχει στο σύνολο των ποσοστών, δεν υπάρχουν κατηγορίες που πλήττονται από την ανεργία, δηλαδή μπορεί να έχουμε μία μείωση της ανεργίας στο σύνολο των ανέργων, στους πτυχιούχους όμως υπάρχει αύξηση, δεν υπάρχει λοιπόν πρόβλεψη. Επόμενο πρόβλημα, που βλέπω εγώ, αποσπασματικότητα στις ίδιες τις πολιτικές.

Δηλαδή βγαίνουν πολιτικές για απασχόληση, βγαίνουν πολιτικές για κατάρτιση, βγαίνουν πολιτικές για εκπαίδευση, αυτά δεν συνδυάζονται μεταξύ τους, δεν υπάρχει συνεργασία των υπουργείων, αυτών που παράγουν πολιτική" (υπεύθυνος ΚΕΚ).

Παράλληλα, οι πρακτικές των νέων υπεύθυνων της εφαρμογής των πολιτικών κοινωνικής παρέμβασης, όλο και περισσότερο καθορισμένες από τη λογική των προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι αντιφατικές. Οι πρακτικές τους εξαρτώνται από τις καταστάσεις των κοινωνικών σχέσεων, μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, μέσα στις οποίες ανήκουν, αφού το διακύβευμά τους είναι, κατά βάση, η κοινωνική τους αναπαραγωγή. Αυτό το διακύβευμα είναι μείζονος σημασίας, καθώς ρυθμίζεται σε όλη αυτή τη περίοδο, που εξετάζουμε μέσα σ' ένα κράτος, το οποίο, όλο και περισσότερο αποδέχεται την απορύθμιση των τρόπων κανονικοποίησης, που είχε επιβάλλει. Με άλλα λόγια, η εγκαθίδρυση των διαφόρων νέων «δομών» και των μηχανισμών, που ενεργοποιούν και απορρέουν από τις πολιτικές στήριξης και προώθησης στην απασχόληση, συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με επαγγελματικά διακυβεύματα. Και μπορούμε, πράγματι, να αναρωτηθούμε τι οφείλουν αυτές οι "δομές" και οι πρακτικές, που ενεργοποιούνται μέσα σε αυτές στα "συμφέροντα" των πολυπληθών πλέον διπλωματούχων προς αναζήτηση θέσεων, που να αντιστοιχούν στην προηγούμενη αξία των σημερινών υποτιμημένων τίτλων τους. Μπορούμε, δηλαδή, να αναρωτηθούμε αν ο τρόπος λειτουργίας αυτών των μηχανισμών και οι δομές, που τους ενεργοποιούν, επιτρέπουν, αν όχι να επανεντάξουν το κοινό τους, τουλάχιστον να επανεντάξουν τους

"υπεύθυνους της επανένταξης", ή ακριβέστερα, τι οφείλουν αυτές οι δομές και οι πρακτικές των στελεχών τους στις διαθέσεις, στα κεφάλαια και στις στρατηγικές μεταστροφής κεφαλαίων, δηλαδή τελικά, στις κοινωνικές τροχιές των διαφόρων (ατομικών και συλλογικών) φορέων τους, που συνθέτουν το νέο χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής.

Κατ' αρχάς, όλα τείνουν να δείξουν, πως η λογική των διαφόρων αυτών στρατηγικών μεταστροφής κεφαλαίων συνδυάζεται με την ανάπτυξη ενός τοπικού πολιτικογραφειοκρατικού πεδίου, μέσα στο οποίο, οι πτυχιούχοι ελπίζουν να βρουν μία θέση, ένα πόστο. Όλα δείχνουν, πράγματι, πως το τοπικό ζήτημα, της περιφέρειας παίρνει μια πιο σοβαρή διάσταση όλη αυτή τη περίοδο, καθώς η δημιουργία και η επέκταση των τοπικών πολιτικών αγορών, προσφέρει νέες δυνατότητες, κατ' αρχάς στα διάφορα τμήματα των τοπικών κυρίαρχων τάξεων. Η λογική αυτή, η οποία ενδυναμώνεται από την αναγκαιότητα των απαιτήσεων, που εγείρει η πολιτική διαχείριση μιας ουσιαστικής οικονομικής ανάπτυξης, με έντονη την παρουσία της ευρωπαϊκής διάστασης, συνδυάζεται με άλλους μηχανισμούς και κυρίως με μια σειρά διαδικασιών (διευθέτησης των χώρων, πολιτική αποκέντρωση μαζί με τον πολλαπλασιασμό των τοπικών μουσείων, ανάπτυξη τοπικών τεχνών και παραδόσεων, τοπικών εορτών, αθλητικών τοπικών οργανώσεων, ανάπτυξης τοπικού τύπου...), οι οποίες ακολουθώντας αναπτυξιακούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και νομιμοποιητικούς στόχους, συμβάλλουν στην παραγωγή μιας τοπικής κουλτούρας, άρα του τοπικού, το οποίο στο εξής συλλαμβάνεται με τη βοήθεια την γνώσης, που παρέχουν, έστω και στοιχειωδώς, τοπικά κέντρα μελετών, τα οποία προσφέρουν επαγγελματικές θέσεις (ή και ενίοτε την

δυνατότητα διπλών και τριπλών απασχολήσεων) στους διπλωματούχους της τοπικής μικροαστικής και μεσαίας αστικής τάξης. Επιχειρώντας να δικαιολογήσουν την εργασία τους, παράγοντας ανάγκες τοπικής οικονομικής, γεωγραφικής, πολιτισμικής, πληροφόρησης, και άρα κοινωνικών υπηρεσιών, οι νέοι διπλωματούχοι των τοπικών αυτών κοινωνικών στρωμάτων συμβάλλουν και στην ανάπτυξη ποικίλλων περιφερειακών "δομών" επανένταξης. Έτσι, εμφανίζεται μία συλλογική, κοινωνική εργασία, ιδιοποίησης πηγών ενέργειας, έργο των τοπικών κυρίαρχων ομάδων, των τοπικών πολιτικών εκπροσώπων - των οποίων τις τοπικές διαφορές τις γνωρίζουμε - και διανοουμένων, που μοιράζονται την πίστη στην υπεράσπιση της τοπικής κοινότητας, καθώς το ανώτερο επίπεδο οργάνωσης, το Κράτος, τη στιγμή που εμφανίζεται να αναγνωρίζει (και να εφαρμόζει) την προτεραιότητα στην τομεακή και χωρική κατανομή πόρων, αν και χωρίς αναπτυξιακά κριτήρια, σε μεγάλο βαθμό τείνει να αποδιαιρθρώνεται.

"Να πω απλώς ότι και τα σημάδια, που βλέπουμε στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, που και οι δομές γίνονται σε ένα πλέγμα πελατειακών σχέσεων κάποιων πολιτικών προθέσεων, που δεν είναι συνδεδεμένες με την κοινωνική πολιτική, εμένα στο μυαλό μου σε ένα τελευταίο επίπεδο βέβαια, πάει στο ότι γιατί, μήπως χθες δεν ήταν που το κεντρικό κράτος στην προσπάθειά του να κάνει την αποκέντρωση είπε ότι εκτός από τα σκουπίδια τώρα, Δήμαρχοι θα κάνετε και κοινωνική πολιτική; Μέσα σε μια νύχτα δεν μετέφεραν την όποια μεταναστευτική πολιτική, τα

Γραφεία Υποστήριξης των Μεταναστών στους Δήμους; Δεν έχω καμία απορία, ότι προφανώς θα το κάνει με τις αδράνειες που ήξερε να κάνει πολιτική η Τοπική Αυτοδιοίκηση και ο κάθε Δήμαρχος, ούτε έχω καμία ... ότι εκ των ενόντων θα το κάνει. Ούτε με τα τέσσερα βιογραφικά, που θα του σπρώξει ο Αντιδήμαρχος, φίλος, κολλητός κ.λ.π. και από εκεί θα ξεκινήσει, και όλο αυτό το κουβάρι σιγά-σιγά θα στήνεται και είναι λιγάκι trial και νέο και μαθαίνουν σιγά-σιγά και όσο παίρνουν μια πληροφορία οργανώνονται.. Δηλαδή ξαναγυρνάμε στο ότι έχουμε έναν Θεσμοθέτη χωρίς παράδοση, χωρίς χώρο ενωτικό, κοινωνικής πολιτικής, τον λέω κατ' οικονομία της συζήτησης - μπορεί να βρούμε καλύτερο όρο -, έχουμε ένα μετασχηματισμό του κράτους πρόνοιας, που ποτέ του δεν έγινε ακριβώς, αλλά εν πάση περιπτώσει κάποια στιγμή υπαναχωρεί ακόμα και σε αυτά που είχε ξεκινήσει. Έχουμε ένα περιβάλλον, το οποίο είναι αρκετά φιλελεύθερο και επομένως βάζει και στοιχεία της ελεύθερης αγοράς, του ανταγωνισμού και όποιος επιβιώσει" (υπεύθυνη προγραμμάτων ΚΕΚ)⁴⁴.

Μέσα σ' αυτή τη λογική αναπτύσσονται ασυντόνιστα και απρογραμμάτιστα οι κάθε λογής δομές ανά την επικράτεια και το νέο επεκτατικό σύστημα, που γεννιέται δεν αποφεύγει ενίοτε να αναθρέψει

⁴⁴ Η σχετική αποδυνάμωση των κεντρικών Θεσμών επιτρέπει την ανταγωνιστική ανάπτυξη τοπικών επιπέδων, τα οποία βρίσκονται σε ανταγωνισμό τα μεν με τα δε, και μπορούν να διαφοροποιούν τους τρόπους επίλυσης των προβλημάτων, όπως λ.χ. μέσω του τρόπου επιλογής των καταρτίσεων, τον προσανατολισμό των «δομών».

περιπτώσεις μιας "οικονομίας- μαϊμού"⁴⁵, η οποία συμβάλλει στην απονομιμοποίηση της δημόσιας λειτουργίας και του δημόσιου τομέα⁴⁶..

"Υπάρχει μία ενέργεια Α εδώ και αντί να καθίσουν οι φορείς να συνεργαστούν και να πουν ότι εδώ η τοπική μας αγορά έχει αυτούς τους φορείς, αυτά τα παιδιά που αναπτύσσονται, υπάρχουν αυτές οι ειδικότητες, οι οποίες είναι απαραίτητες, υπάρχουν αυτές οι επιχειρήσεις, οι οποίες πιθανόν μπορούν να απορροφήσουν, δεν γίνεται κάτι τέτοιο (...) και βέβαια δεν υπάρχει μεταξύ δημοσίου και μη δημοσίου. Κανένας. Ούτε μεταξύ του δημοσίου μεταξύ του. Αυτή είναι η δική μου αλήθεια. Ούτε μεταξύ των ιδιωτών.... Συνεπώς τι φαινόμενα υπάρχουν ας πούμε; Οι Περιφερειακές Επιτροπές, που σχεδιάζουν πίνοντας καφέ μία φορά το δίμηνο, προτάσεις δικές μας - γιατί εμείς κάναμε διάγνωση αναγκών σε τοπικό επίπεδο σε κατάρτιση - τις λαμβάνουν υπόψη σε ένα ποσοστό 10%, για το λόγο ότι είναι πίτα ακόμη και αυτό. Θεωρείται πρόταση, οπότε σου λέει από τις 10 προτάσεις θα σου πάρω τις 3, άρα όταν κατεβαίνουν (σε

⁴⁵ Ενδεικτικά να αναφέρουμε μια εμπειρία ενός ψυχολόγου εργαζόμενου σε ΜΚΟ "στη περίπτωση ενός προγράμματος, όπου εκπαιδεύσαμε κάποιους μουσουλμάνους στο Γκάζι, οι οποίοι έκλεβαν σάντουιτς, καταρτίστηκαν στα κομπιούτερ με εφαρμογή στα ΜΜΕ, ενώ δεν ήξεραν ελληνικά. Αφού απορροφήθηκαν σε κανάλι, αυτό στη συνέχεια έκλεισε και δεν τους αποζημίωσε. Ένωσα ότι τους στείλαμε να τους εκμεταλλευτούν χειρότερα. Όταν τους τάξεις για να ενταχθούν στο πρόγραμμα και στη συνέχεια τους πουλάς, τους απογοητεύεις και αυτό είναι χειρότερο»

⁴⁶ Την περίοδο του Α' ΚΤΣ ο τοπικός χώρος, όπως σημειώνει ένας σύμβουλος Υπουργείου," έδειξε την ανεπάρκεια του και το πολιτικό κενό, καθώς αναγκαζόμενος να εισέλθει στην αγορά των προγραμμάτων, προκειμένου να απορροφηθούν οι πόροι, δεν μπορούσε, όπως έχει αποδειχθεί, ούτε τις λειτουργικές προδιαγραφές αξιοποίησης των εισερχόμενων πόρων να καλύψει".

εισαγωγικά στη δική μου ορολογία) τα «αντικείμενα» κατάρτισης είναι άσχετα. Δηλαδή, μπορεί να κάνουν κατάρτιση στην αιογραφία τη στιγμή που η περιοχή δεν θέλει αιογράφους. Μπορεί να κάνουν, ας πούμε, τρεις φορές το ίδιο «αντικείμενο» κατάρτισης, γιατί; Κατά τη γνώμη μου, λόγω του ότι υπάρχει η λεγόμενη μίζα από τον ιδιωτικό τομέα, όταν ένας οργανισμός ιδιωτικός έχει τεχνογνωσία σε 5 «αντικείμενα» δίνει 300 χιλιάδικα συγκεκριμένα - ξέρω και το ποσό - στον υπάλληλο, που βγαίνουν τα θεματικά «αντικείμενα» και του λέει, ας πούμε, «εγώ έχω πολύ καλό πακέτο στους υπολογιστές, στη συντήρηση έργων τέχνης και αρχαιοτήτων, στους συμβούλους πολιτιστικής ανάπτυξης και σ' εκείνο. Θα μου τα βάλεις μέσα στην προκήρυξη». Και βγαίνει στην προκήρυξη, αυτή είναι η άποψή μου. Τι γινόταν, τώρα έχουν λειτουργήσει διαφορετικά...Και το πώς γίνονταν τα προγράμματα; Ένα τηλέφωνο στον Περιφερειάρχη: «Θέλω τρία, αυτά». Και τελείωνε η ιστορία. Τώρα λέμε όλη την αλήθεια έτσι; Για μένα δηλαδή το κράτος και πάλι δημιουργεί δυσλειτουργία. Για ποιο λόγο; Γιατί ενώ θα έπρεπε να παίζει ένα ρόλο να παρακολουθεί, να αξιολογεί, να κατευθύνει, να βάζει πολιτική είναι υποχείριο στα χέρια των εκάστοτε ιδιωτών. Η αιτία, κατά τη γνώμη μου, είναι μία έλλειψη κινήτρων. Δεν τους κατηγορώ. Όταν ένας υπάλληλος παίρνει ένα μισθό μετά από 20 χρόνια εργασίας, ο οποίος είναι ο μισθός, ο οποίος τώρα εγώ δεν θα δούλευα για αυτό το μισθό, όταν του δίνουνε κάποια χρήματα δελεάζεται..... Δεν ξέρω.

Έλλειψη παιδείας, έλλειψη αρχών σε επίπεδο οικογένειας πολλές φορές, όλα αυτά είναι ... σύνολο πραγμάτων....- Ε, και δεν υπάρχει ηθική. Δηλαδή, να σου πω ένα παράδειγμα, γιατί να μην υπάρχει επιμόρφωση όλων των δημοσίων υπαλλήλων; Να τους δώσουν κίνητρα και παράλληλα να τους κάνουν και εκπαίδευση. Εγώ έκανα μάθημα σε 45 άτομα στον ΟΑΕΔ και ήταν άτομα πολύ καλά, τα οποία ήταν ξεχασμένα από τον Θεό. Πτυχιούχοι όλοι, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, νομικοί... Όλοι ήταν σε υπηρεσίες, οι οποίες σιχαίνονταν την ψυχή τους γιατί έπρεπε να βάλουν σφραγίδες, να κολλάνε μπλοκάκια και οι άλλοι 45, που ήταν εκπαιδευτικοί γιατί στην εκπαίδευση είναι πιο ζωντανά τα πράγματα. Τα λέω μαύρα τώρα έτσι;... Δεύτερο επίπεδο : επιστημονικό. Όσο πιο πολλά προσόντα έχεις στο δημόσιο τομέα -αυτό είναι εμπειρίες μου έτσι; δεν είμαι απόλυτη - βλέπω ότι υπάρχει ένας ρατσισμός. Δηλαδή, το ότι θα έρθει κάποιος με διδακτορικό, με άποψη, δεν είναι αποδεκτός γιατί μπορεί το στέλεχος, το οποίο είναι εκεί να είναι απόφοιτος μόνο Πανεπιστημίου για παράδειγμα ε, θα τον δει ρατσιστικά τον άλλον. Ή να μην είναι καν Πανεπιστημίου. Οι διαχειριστές του Υπουργείου Εργασίας των «Κοινοτικών Πρωτοβουλιών», ο πιο αξιόλογος είναι ένας, ο οποίος έχει και πτυχίο. Και αυτοί διαμορφώνουν πολιτική μέσω της διαχείρισης" (υπεύθυνη ΚΕΚ).⁴⁷

⁴⁷ Και ένας εκπαιδευτής σημειώνει ""Και το άλλο τραγικό είναι πώς λειτουργούν αυτές οι επιχειρήσεις. Το ξέρετε ότι οι καταρτίσεις στις ελληνικές επιχειρήσεις κατάλογος το 80% είναι μαϊμούδες; .. Δε γίνεται τίποτα. Είναι τραγικό, πήγα να κάνω μάθημα και δεν

Έτσι, οι «δομές» αυτές, σε εθνικό επίπεδο, εχθροί και φίλοι ταυτόχρονα του κοινωνικού κράτους, καθώς η λειτουργία τους και ο τρόπος λειτουργίας τους καθορίζεται από την δομική αντίφαση, που τις συνδέει με μια σχέση ανταγωνισμού και αλληλεγγύης με το κοινωνικό κράτος - από τη μια έχουν ανάγκη την ύπαρξη του κοινωνικού κράτους σε συμβολικό επίπεδο και από την άλλη οι όροι παραγωγής και αναπαραγωγής τους προϋποθέτουν την απόσυρση του κοινωνικού κράτους ή έστω την δυσλειτουργία του - εμπλέκονται σε μια αντικειμενική συλλογική εργασία διαμόρφωσης ενός νέου χώρου κοινωνικής πολιτικής.

"συχνά νιώθω πως είμαι κάπου στη Πρόνοια, σαν να καλύπτω το ελλιπές κοινωνικό κράτος, και το οποίο συχνά με αγνοεί, όταν δε μου δημιουργεί προβλήματα στη συνεργασία εξ' αιτίας της δυσλειτουργίας του" (υπεύθυνος προγραμμάτων ΚΕΚ).

Αυτός ο νέος χώρος, ελάχιστα κωδικοποιημένος, καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο, χαρακτηρίζεται από έντονες συνεχείς αλλαγές, που προκύπτουν κατά ένα μέρος, τόσο από τις συνεχείς μετατοπίσεις, που απορρέουν με τη σειρά τους από την αλλαγή των όρων πρόσβασης στις

βρήκα κόσμο. Μου φέρανε τη μία μέρα, καταρχήν είχα δύο μέρες, και επειδή έβαλα τις φωνές, μου φέρανε με τρόπο - μετά μιλώντας μαζί τους γιατί μου ανοιχτήκανε - μόνο αυτή τη φορά ερχόντουσαν. Είναι τραγικό το τι γίνεται. Δηλαδή υπάρχει μία ευθύνη σε όλα τα επίπεδα. Εγώ δεν είμαι υπέρ να πούμε ότι για όλα φταίει το κράτος, φταίει πάρα πολύ σε μεγάλο βαθμό, αλλά φταίει και αυτοί, που συμβάλλουν σε αυτό που λέμε κοινωνία".

οικονομικές πηγές αναπαραγωγής τους, δηλαδή τα κοινοτικά προγράμματα, έστω και αν όλες αυτές οι δομές δεν δημιουργήθηκαν και δεν συνδέουν την αναπαραγωγή τους με αυτά (καθώς αλλάζουν οι ομάδες στόχοι, οι δυνατότητες και οι όροι υποβολής και υλοποίησης των προγραμμάτων) όσο και από τη συνεχή ανάδυση νέων "δομών", που απορρέουν από τη συνεχή διεύρυνση των μηχανισμών της πολιτικής της αποκέντρωσης. Αυτές οι δομές, συνένοχοι ανταγωνιστές, συνδέονται μεταξύ τους μ' ένα συνεργατικό ανταγωνισμό, πράγμα που φαίνεται από το γεγονός, πως η συνεχής επίκληση της προσδοκώμενης δικτύωσης τους και της μέτρησης της αποτελεσματικότητάς τους, συνεχώς αναβάλλεται. Όλα τείνουν να δείξουν πως η αναβλητικότητα αυτή εξηγείται από το γεγονός πως το κέρδος, που θα προέκυπτε από την ενεργοποίηση μηχανισμών υλοποίησης αυτών των δύο στόχων (λ.χ. θα τους επέτρεπε να χαράξουν ατομικές και συλλογικές στρατηγικές αναπαραγωγής), δεν είναι σίγουρο ότι θα ήταν μεγαλύτερο από το κόστος, που θα προέκυπτε από τη συλλογική αναγνώριση μιας πιθανής διαπίστωσης της αλληλοκάλυψης λειτουργιών και της μέτριας αποτελεσματικότητάς τους.

"Θα πρέπει με πολύ πιο ορθολογικό τρόπο να γίνεται η αξιοποίηση όλων αυτών των κονδυλίων και να υπάρχουν συνδυασμοί των ενεργειών για να μπορέσουμε να έχουμε όσο γίνεται καλύτερα αποτελέσματα, αλλιώς διασπώνται και οι λειτουργίες και το ανθρώπινο δυναμικό τελικά καταναλώνεται σε πάρα πολλές δραστηριότητες, χωρίς όμως να έχουν καλά αποτελέσματα. .. Πόσο συνειδητά συμμετέχει κανείς σε ένα πρόγραμμα. Αυτά διαφέρουν, όπως ξέρετε, τα πρόσωπα

παίζουν πάρα πολύ μεγάλη σημασία, το πως θα προχωρήσει το πρόγραμμα, η τοπική εφαρμογή σε μια περιοχή, έχει να κάνει πάρα πολύ με το πρόσωπο που το έχει αναλάβει. Ο ρόλος του συντονισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικός, όταν έχεις να συντονίσεις φορείς διαφορετικών - αν θέλετε - προελεύσεων και νοοτροπιών, δεν είναι πάρα πολύ εύκολος πάντα. Όσο περισσότεροι είναι οι εταίροι και μάλιστα, όταν είναι και διασκορπισμένοι σε μεγάλη απόσταση μεταξύ τους, είναι λίγο δύσκολα τα θέματα του συντονισμού (υπεύθυνη προγραμμάτων ΚΕΚ Τ.Α.). "Εάν δεν υπάρχουν τα κοινοτικά προγράμματα δεν θα γίνεται τίποτα. Τουλάχιστον τώρα υπάρχει μία μορφή «απασχόλησης» των ανέργων. Δηλαδή, τους τρεις μήνες, που είναι στο πρόγραμμα κατάρτισης, θα έχουν την ασφάλεια, μαθαίνουν πράγματα - γιατί εγώ πριν το καυτηρίασα για το πώς μπαίνουν - όταν βγαίνουν, άμα δείτε αξιολογήσεις, θα πουν ότι μάθαμε πολλά πράγματα, τώρα έχουμε μία πιθανότητα να βρούμε δουλειά, ελπίζουνε, είναι πάρα πολλοί θετικοί ως αποτέλεσμα. Άλλο πώς μπαίνουν άλλο πώς βγαίνουν. Πάρα πολλοί ξεκινάνε μπρος τις διασυνδέσεις, παίρνουν πληροφορίες, γνωρίζουν τους εκπαιδευτές τους... Δεν θα έπρεπε όμως τόσα χρήματα να έχουν 90% αποτελεσματικότητα αντί 50; Δεν θα έπρεπε το 12% απασχόλησης να είναι 50 για παράδειγμα;" (υπεύθυνη ΚΕΚ).

Ταυτόχρονα προσδοκώμενος προς επίτευξη στόχος και προς αποφυγή ρίσκο, η παρατεταμένη έλλειψη δικτύωσης και η μη ουσιαστική, ορθολογική και αυστηρή αποτίμηση της αποτελεσματικότητας αναπαράγουν μια λειτουργική ασάφεια, η οποία επιτρέπει στους μεν τη διατήρηση των πιθανοτήτων ανάπτυξής τους, στους δε την βιωσιμότητα, σε άλλους την συμβολική και οικονομική τους καταξίωση. Τα διάφορα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής με τοπική κατεύθυνση αποτελούν χώρους μιας τοπικής συναίνεσης, παρ' όλο που οι διάφοροι φορείς, που μετέχουν σε διάφορες ενέργειες, υπηρετούν πολύ διαφορετικά συμφέροντα.

Πράγματι, όλα δείχνουν πως κανείς δεν επιζητεί πραγματικά την αξιολόγηση, ως ειδική διαχείριση υποθέσεων και ατόμων και ως ιδιαίτερη, όπως και κάθε γραφειοκρατία, τεχνική νομιμοποίησης αυτής της διαχείρισης, κανένας δεν επιθυμεί στην πραγματικότητα να ενεργοποιηθεί μια πολιτική αποτίμησης, δηλαδή ένας σαφής έλεγχος της αποτελεσματικότητας της δράσης κάθε οργάνωσης επανένταξης. Τα σωματεία, λ.χ. θέλουν να αποκτήσουν μόνο τα μέσα για την δράσή τους, προκειμένου να δειωτιστούν, το κράτος ικανοποιείται και μόνο από το γεγονός, πως ένα πρόγραμμα υλοποιήθηκε, κανένας εκπρόσωπος του, κανένας δημόσιος υπάλληλός του δεν θέλει να εμπλακεί - ούτε έχει την εξουσία για αυτό - σε μια σύγκρουση με εταίρους, που υλοποιούν τα προγράμματα, με κίνδυνο να υποσκάψει την έξωθεν καλή μαρτυρία μιας κυβέρνησης, που "προσπαθεί", ο δήμος, που θεωρητικά θα μπορούσε και θα είχε συμφέρον στην αξιολόγηση, αφ' ενός δεν ξέρει πώς και αφετέρου προτιμά μια ποιοτική αποτίμηση, καθώς το άμεσο κέρδος συνίσταται στο να δείξει στους πολίτες του ότι κινητοποιείται και κινητοποιεί. Από την άλλη

μεριά, μια αυστηρή αποτίμηση θα άλλαζε τα κριτήρια με τα οποία "δίνονται τα χρήματα και με βάση τα οποία κάποιος τα λαμβάνει".

Κοντολογίς, τα προγράμματα καθορίζονται από τρεις αλληλοεξαρτώμενους τύπους συναινέσεων : α. συναίνεση στους στόχους, καθώς κάθε φορέας έχει διαφορετικά κίνητρα β. συναίνεση στην αναγκαιότητα των προγραμμάτων, δεδομένου ότι υπάρχουν διαφορετικά οφέλη σε σχέση με κάθε εταίρο (άλλοι επιδιώκουν να δείξουν ότι κινητοποιούν, άλλοι επιζητούν τους αναγκαίους για την ύπαρξη τους πόρους, άλλοι για το κύρος, άλλοι για νομιμοποίηση, και άλλοι για όλους αυτούς τους λόγους κλπ) γ. συναίνεση στη μη αξιολόγηση, καθώς με αυτόν τον τρόπο αποφεύγεται η σύγκρουση και ο έλεγχος του ενός πάνω στον άλλο⁴⁸.

"Ναι, γιατί π.χ. η δικτύωση, το networking κ.λ.π. το λέω γιατί μας έχει απασχολήσει κατά καιρούς, όταν πρωτοεμφανίστηκε στα κείμενα και αρχίσαμε να συζητάμε, κάναμε πλάκα γιατί λέγαμε τώρα τι εννοούν να δικτυωθούμε; Και μετά άρχισε και γινόταν το σλόγκαν «δικτυωθείτε γιατί χανόμαστε». Γιατί άμα δεν εμφανιζόσουν δικτυωμένα, ήσουν... Και αυτό έχει πάρει διαστάσεις πλέον θεσμικές... Πρέπει να σας πω, ότι η χρηματοδότηση η πολύ μικρή, που έχει ξεκινήσει για το σύνολο των μη κυβερνητικών οργανώσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έχει μία προϋπόθεση, να είναι δίκτυο. Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις. Είπε η Κοινότητα «Θα δώσω το

0,02% του budget στις μη κυβερνητικές οργανώσεις, αλλά με μια προϋπόθεση, αν είναι όλοι δικτυωμένοι». Οπότε έχουμε ένα κακόμοιρο δίκτυο καταπολέμησης της φτώχειας, όπου κουτσοί-στραβοί όλοι στον Άγιο Παντελεήμονα είμαστε εκεί πέρα μέσα...Εμείς πήγαμε πολύ συνειδητά, διότι έπρεπε να είμαστε και εμείς σε ένα δίκτυο, έχουμε αναζητήσει τα δίκτυα για να δικτυωθούμε, αλλά είναι περίπου, εντάξει καταλάβετε, τώρα λέω τα διάφορα (προβλήματα). Άρα η δικτύωση εντάξει, έχει σκοπιμότητες σαν κατεύθυνση, οι οποίες είναι προφανείς. Από την ώρα που έχει σκοπιμότητες, είναι εξωγενής, είναι κατά κάποιο τρόπο κατευθυνόμενη, είναι προφανές ότι οι φορείς και τα σχήματα και οι συλλογικότητες κ.λ.π. προφανώς δικτυωνόντουσαν μέσα στο κίνημα π.χ., αναζητούσαν οργανικούς δεσμούς ή συλλογικότητες ή οι φορείς μεταξύ τους, στην Τοπική Αυτοδιοίκηση έχουμε μια παράδοση συνεργασιών, ας πούμε το Πνευματικό Κέντρο κάνει είτε ήταν δικά του, είτε όχι, αλλά αυτή η δικτύωση τώρα είναι, οι φορείς, που καλούνται να δικτυωθούν είτε δεν έχουν κάνει ρητούς, είτε δεν έχουν ακόμα βρει, είτε δεν έχουν τους υποκειμενικούς λόγους για τους οποίους θα δικτυώνονταν. Και παρ' όλα αυτά έχει πολύ μεγάλη δύναμη αυτή η κατεύθυνση, που έρχεται τα δίκτυα, τα θεματικά δίκτυα. Όλες οι οργανώσεις, που δουλεύουν για τους

⁴⁸ Η ασάφεια στην αναγκαιότητα, στον τρόπο και στη λογική της αξιολόγησης των υπηρεσιών των οργανισμών αυτών, εμφανίζεται και στην περίπτωση των "Δομών", που μελετήσαμε.

άστεγους, να φτιάξουν ένα ενιαίο, την ας πούμε, οι οποίοι οργανώθηκαν τελείως, πήρανε χρηματοδότηση και βρεθήκανε. Αυτό δρομολόγησε κάποιες διεργασίες, οι οποίες δεν είναι αμελητέες και είναι σημαντικές. Ό,τι ανέδειξε χώρους, τους έδωσε μια νέα ταυτότητα, επεξεργάστηκαν στόχους, έγιναν ρητά κάποια πράγματα, που ήταν εμπειρικά και βιωματικά. Νομίζω ότι η αδυναμία να δικτυωθούν οι φορείς μεταξύ τους σε ό,τι αφορά π.χ. το συγκεκριμένο κομμάτι, έχει να κάνει και με το ότι ο καθένας μας είναι σε μια αμχανία για το ρόλο του μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο. Δεν αντιλαμβάνεται ακριβώς τι έρχεται να συμπληρώσει, που πρέπει να συνεργαστεί, ποιον υποκαθιστά ενδεχομένως, ποιος είναι ο ζωτικός του χώρος, που πρέπει να τον διεκδικήσει έναντι άλλων, άρα μπαίνουν στοιχεία ανταγωνισμού, ανταγωνιστικότητας κλπ. Οπότε είμαστε, νομίζω, σε μια φάση, που το στίγμά της είναι παιδιά, όλοι χορεύουμε, όλοι τώρα θα χορέψουμε, αλλά κάποιοι ακόμα δεν ξέρουν το χορό, δεν ξέρουν τα βήματα και επομένως αυτό έχει και ένα πάτημα (...). "Νομίζω ότι αν δεν δούμε - και αυτή είναι μια επεξεργασία, που έχουμε κάνει, ότι σε πολλές περιπτώσεις τα δίκτυα δεν θα έπρεπε να είναι απροβλημάτιστα, η πρόθεση δηλαδή να δικτυωθούμε, και όλα τα υποκείμενα ως προς το ότι μπορεί να μεταφέρουμε μέσα εκεί conflicts. Πάμε και με συγκρούσεις. Με σύγκρουση συμφερόντων, απόψεων, προθέσεων, στοχεύσεων κλπ. Εγώ, όταν άρχισα να επεξεργάζομαι τέτοιες σκέψεις και μέσα από

τα διαβάσματα κ.λ.π., άκουσα για τα learning nets works, ας πούμε. Ήρθε η απάντηση, τσακ. Γιατί ναι, βέβαια, προφανώς δεν θα πάμε, δεν θα απαλλοτριώσουμε την ταυτότητά μας ο καθένας, θα κρατήσουμε τον διακριτό μας ρόλο και την αρμοδιότητά μας, αλλά θα πάμε σε ένα δίκτυο, στο οποίο θα λέμε διαφορετικά πράγματα, θα μεταφέρουμε συγκρούσεις, αλλά θα μάθουμε από αυτό, μέσα από την συνύπαρξη, το οποίο είναι η συνύπαρξη με τελικό στόχο τι; Τη συνοχή, το consensus, που αναζητάμε, έτσι δεν είναι; Γιατί νομίζω η δικτύωση έχει ένα μίνιμουμ, ας πούμε, το οποίο είναι κάποιο consensus" (υπεύθυνος προγραμμάτων ΜΚΟ).

Κοντολογίς, αν όλοι οι παράγοντες, που εμπλέκονται σε αυτούς τους μηχανισμούς, συμφωνούν, ως προς το ότι είναι δύσκολος ο επιστημονικός απολογισμός των πολιτικών τακτικών, που ενεργοποιούν οι εν λόγω μηχανισμοί, επί τη βάση ενός επιστημονικού σχεδίου, δύσκολα ομολογούν ότι την ίδια στιγμή ο απολογισμός αυτός είναι και ανεπιθύμητος. Η δύναμη των συγκεκριμένων μηχανισμών έγκειται στο γεγονός ότι προσπαθούν ακριβώς να θεσπίσουν τους θεσμούς εκείνους στους οποίους ο καθένας από τους εμπλεκόμενους κερδίζει από ένα σύστημα, που δημιουργεί την πίστη σε μια συναίνεση, που ξεπερνά τις αντιθέσεις μεταξύ των επιμέρους συμφερόντων⁴⁹...

⁴⁹ Οι τελευταίες προσπάθειες ανάπτυξης τρόπων απολογισμού και αξιολόγησης των εν λόγω πολιτικών, μοιάζουν, στην Ελλάδα όπως και αλλού, να μην έχουν αποτέλεσμα δεδομένου ότι οι πολιτικές τακτικές, που εφαρμόζουν οι συγκεκριμένοι μηχανισμοί συγγενεύουν με ελιγμούς, που θέλουν να διακηρύσσουν νόμους, οι οποίοι υπόσχονται την επίλυση ή την μείωση των προβλημάτων, ακόμη και αν όλα δείχνουν πως δεν θα μπορέσουν να τα επιλύσουν

Έτσι, σε αυτό τον ρευστό χώρο, η χωρίς ουσιαστική παρά μόνο τυπική αξιολόγηση και δικτύωση ενεργειών έχει ως αποτέλεσμα να μην παρέχεται μια θεμελίωση στη νέα υπό διαμόρφωση γραφειοκρατία, να μην δημιουργούνται οι προϋποθέσεις δημιουργίας ενός πνεύματος *σώματος* εργαζομένων στους κόλπους των θεσμών διαχείρισης των λεγόμενων "αποκλεισμένων" πληθυσμών. Μόνο οι προϋποθέσεις μορφολογικής και εν μέρει θεσμικής ανάπτυξης του χώρου φαίνεται να πληρώνονται.

Παρ' όλα αυτά, ο χώρος αυτός, στο οποίο εντάσσονται άτομα με διαφορετικά κοινωνικά εκπαιδευτικά και τελικά ταξικά χαρακτηριστικά, ανάλογα με τη δομή, φαίνεται να παίρνει μια πρώτη μορφή και να δομείται με τρεις βασικές διασταυρούμενες, στατιστικά μιλώντας, άρα αλληλεξαρτώμενες, κοινωνιολογικά μιλώντας, ιεραρχικές αρχές διαφοροποίησης : αυτή που αντιπαραθέτει τις «δομές» στη βάση της σχέσης απόστασής τους με το κράτος, αυτή που αντιπαραθέτει τις κυρίαρχες με τις κυριαρχούμενες δομές, στη βάση των όρων δυνατότητάς τους να διασφαλίσουν την αναπαραγωγή τους και να συμβάλλουν στη χάραξη πολιτικών και η τρίτη, αυτή που αντιπαραθέτει τις δομές, που προσανατολίζονται περισσότερο στην προοπτική μιας οικονομικο-τεχνοκρατικής διαχείρισης των πληθυσμών, στις δομές που υιοθετούν μια περισσότερο κοινωνικά στοχευόμενη διαχείριση της κοινωνικής και εργασιακής ανασφάλειας.

«Η διαστρωμάτωση που υπάρχει στο χώρο των Δομών παροχής επαγγελματικής κατάρτισης, όπου κυριαρχούν τρεις λογικές - του καρχαρία, του κυπρίνου και της πεταλούδας, δημιουργεί και έντονες εσωτερικές αντιπαραθέσεις και

ζήτηση πολιτικών από την πολιτεία για την επίλυσή τους. Τα εθνικής εμβέλειας, που είναι τα περισσότερα ιδιωτικά, τα μέσα που επιδιώκουν να γίνουν εθνικά και έχουν μπει σ' ένα ανταγωνισμό χωρίς δεοντολογία, όπως λένε και τα της ΤΑ, πιο καλά με την έννοια πως λογοδοτούν στους δημότες τους, αλλά που δεν έχουν ούτε στελέχη ούτε καλή οργάνωση. Όλα χωρίς πιστοποίηση, αφού το Υπουργείο Παιδείας αντιστέκεται. Τα μεγάλα ιδιωτικά ΚΕΚ πιέζουν για πλήρη απελευθέρωση της αγοράς, τα αυτοδιοικούμενα που δεν λειτουργούν και με ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια, αλλά με πελατειακά τόσο στους σχεδιασμούς όσο και στην επιλογή των στελεχών - ανεπαρκών, ως επί το πλείστον, πιέζουν και απαιτούν προστατευτισμό και όλα συμφωνούν και περισσότερο οι επωφελούμενοι από τις υπηρεσίες των ΚΕΚ - άνεργοι, περιθωριοποιημένοι, κοινωνικά επανεντάξιμοι -, πως το μόνο που απομένει στο τέλος της ιστορίας είναι η ανακύκλωση και η διάχυση τεχνογνωσίας και μεθοδολογιών εκπαίδευσης ενηλίκων σε ένα κλειστό και αενάως αυτοτροφοδοτούμενο πλέγμα «ειδικών», που κι αυτοί μένουν, στο τέλος της γραφής, ανικανοποίητοι από την αναποτελεσματικότητα - μακρόπνοα - της δουλειάς τους. Όταν οι οικονομικές πολιτικές γεννούν ανεργία, οι ψευδαισθήσεις για το ότι ένα Υπουργείο, μονοδιάστατα, μπορεί να βρει λύσεις, ολοένα και λιγοστεύουν. Η ίδια αίσθηση δυσφορίας κατατρέχει και τα περισσότερα στελέχη, που χειρίζονται και διαχειρίζονται τα επιχειρησιακά

προγράμματα του 3^{ου} ΚΤΣ, των Υπουργείων και έχουν κάποια μακρά εμπειρία σ' αυτά τα θέματα και τιμιότητα να ψελλίσουν πικρές αλήθειες» (στέλεχος του Υπουργείου Εργασίας)⁵⁰.

⁵⁰ Χαρακτηριστικό του γεγονότος της κυριαρχίας των ιδιωτών στη νέα αυτή αγορά και του συνεχώς πιο περιορισμένου ρόλου των δημόσιων και κοινωνικών φορέων φαίνεται στη περίπτωση της επαγγελματικής κατάρτισης της οποίας ο ρόλος και θεσμοθετήθηκε και παγιώθηκε ως αναγκαίος για την εφαρμογή προγραμμάτων κατάρτισης στο πλαίσιο των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης σταδιακά. «Έτσι, το 1999 από τα 262 ΚΕΚ το 56,5% ήταν ιδιωτικά και εκτελούσαν το 71,69% των 802 προγραμμάτων κατάρτισης ανέργων του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Το 8,0% των ΚΕΚ ήταν δημόσια και απορροφούσαν το 4,2% των προγραμμάτων, το 22,19% ήταν ΚΕΚ της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των Συνεταιρισμών και αντλούσαν το 11, 855 των προγραμμάτων, το 7,3% των ΚΕΚ ανήκαν σε ΑΕΙ-ΤΕΙ με 3,24% των προγραμμάτων και το 6,1% ήταν ΚΕΚ των Κοινωνικών Φορέων και απορροφούσαν το 8,98% των προγραμμάτων» (Κ. Δημουλάς, *Κράτος Πρόνοιας και Επαγγελματική κατάρτιση*, ό.π., σ. 138-149). Να προσθέσουμε εδώ όπως παρατηρεί ένα στέλεχος του Υπουργείου Εργασίας πως «η μεθοδευμένη, εδώ και 3 χρόνια σαλαμοποίηση του ΟΑΕΔ, η αποδυνάμωση και απαξίωση των υπηρεσιών του, η σύσταση και λειτουργία, μέσα από εξαιρετικές προσδοκίες των ΚΤΑ, η δυσλειτουργία στην κάλυψη του πλάνου σ' όλη την επικράτεια με τα ΚΤΑ, άνοιξε το δρόμο στα Ιδιωτικά Γραφεία Συμβούλων Εργασίας και Εταιρειών Προσωρινής Απασχόλησης, που προσφέρουν πιο ευέλικτη και ταχύτερη «εξυπηρέτηση» στους άνεργους και δρουν συμπληρωματικά και υποβοηθητικά στις γιγαντοδομές του ΟΑΕΔ» (βλ. Νόμος 3144/8.05.03, Κοινωνικός διάλογος για την προώθηση της Απασχόλησης και την Κοινωνική Προστασία). Αξίζει να παρατηρηθεί ακόμη πως μεταξύ της Εθνικής Επιτροπής Απασχόλησης (η οποία, με 2ετή θητεία αποτελείται από τις πολιτικές ηγεσίες των συναρμόδιων Υπουργείων, εκπροσώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης, των κοινωνικών εταίρων, ΣΕΒ, ΓΣΕΕ, ΓΣΕΒΕΕ, ΠΑΣΕΓΕΣ και εκπρόσωπο της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία, έχει ως σκοπό την προώθηση του Κοινωνικού Διαλόγου για την διαμόρφωση πολιτικών, που αποσκοπούν στην αύξηση της απασχόλησης και στην αντιμετώπιση της ανεργίας, τη γνωμοδότηση για την διαμόρφωση, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Απασχόληση (ΕΣΔΑ) και γενικώς για τις πολιτικές σε εργασιακά θέματα και για θέματα εργατικού δικαίου) και της Εθνικής Επιτροπής Κοινωνικής Προστασίας (η οποία συντίθεται από τους ίδιους εκπροσώπους - Θεσμούς, πλην του τελευταίου της προηγούμενης Επιτροπής, και στοχεύει στην προώθηση του Κοινωνικού Διαλόγου για την καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού, την ανάπτυξη Δικτύου για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ενσωμάτωση και αναλαμβάνει τη γνωμοδότηση για την διαμόρφωση, παρακολούθηση και αξιολόγηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση) υπάρχει κοινότητα αντίληψης, στόχευσης και πρακτικής, ευρωπαϊκού επιπέδου, τόσο ως προς τα ΕΣΔΑ, όσο και ως

Βέβαια, οι αρχές αυτές ακόμα και αν είναι κατάλληλες για να διαφοροποιήσει κάποιος το χώρο αυτόν, δεν πρέπει να το ξεχνάμε, στην παρούσα κατάσταση ανάπτυξής του, δεν έχουν ακόμα αποκρυσταλλωθεί και αποτελούν αντικείμενο των ίδιων των αγώνων, που καθορίζουν την δομή και τη δυναμική του χώρου αυτού⁵¹.

Είναι ενδεικτική η συζήτηση μεταξύ υπευθύνων προγραμμάτων διαφόρων δομών στήριξης και προώθησης της απασχόλησης. "Νομίζω μία διαφοροποίηση έχει ήδη ενσωματωθεί μέσα στον σχεδιασμό και αφορά στο κράτος, αφορά τα επίπεδα οργάνωσης και θεσμικής αναφοράς, αυτό νομίζω ότι είναι. Δεν λέω ότι αυτό θα έπρεπε να είναι, νομίζω όμως ότι διαφαίνεται σε όλα τα κείμενα. Και από τη σύνθεση, τις εταιρικές και απ' όλες τις αναφορές.

προς την ίδρυση και λειτουργία των Ιδιωτικών Γραφείων Συμβούλων και των εταιρειών Προσωρινής Απασχόλησης.

⁵¹ Αξίζει να σημειωθεί πως οι Εθνικές Δομές που έχουν συσταθεί για την παρακολούθηση και πιστοποίηση των ΚΕΚ, όπως το ΕΚΕΠΙΣ είναι ανεπαρκείς. Η νομιμοποιητική τους διάσταση, που βασίζεται κυρίως στην εργασία πιστοποίησης των ΚΕΚ είναι ανοχύρωτη. Για παράδειγμα «δεν είναι σε θέση να σχεδιάσουν και εφαρμόσουν συστήματα διασφάλισης ποιότητας για την κατάρτιση των ανέργων και εργαζομένων και δεξιοτήτων που είναι το ζητούμενο για να είναι σε θέση οι τελευταίοι να διεκδικήσουν κάποια θέση στην αγορά εργασίας με ένα τυπικό χαρτί, ανακυκλώνουν τις ευκολίες τους, εστιάζουν μόνο στην επαναπιστοποίηση των δομών κατάρτισης, και μάλιστα με μια τιμωρητική- κατασταλτική λογική, πολιτικές που μόνο στηρίζονται και δικαιολογούν την ύπαρξη του ΕΚΕΠΙΣ, κοντόφθαλμα και χωρίς πρόνοια για το μέλλον... Έντονος προβληματισμός υπάρχει για το μέλλον τους μετά το 2006, που τελειώνει το 3^ο ΚΠΣ καθώς είναι παντελής η εξάρτησή τους από τα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα. Δυσφορία. Πολλά από αυτά είναι με το ένα πόδι στη φυλακή, λόγω δανεισμών. Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο ζητούν απελευθέρωση της αγοράς (θεματικών πεδίων) - τα ιδιωτικά -και το σύστημα τους το αρνείται. Παράλληλα, ποιότητα στην κατάρτιση (πιστοποίηση προγραμμάτων και δεξιοτήτων) που είναι ανέτοιμο το ΕΚΕΠΙΣ να τους την παράσχει και Νόμο για την επαγγελματική κατάρτιση (βασίζεται μόνο σε υπουργικές αποφάσεις)» (σύμβουλος Υπουργείου Εργασίας).

Έχουμε λοιπόν κεντρικές, κρατικές πολιτικές. Έχουμε ένα δεύτερο επίπεδο, που είναι ο ευρύτερος τομέας και θα έλεγα ότι είναι η Τοπική Αυτοδιοίκηση, οι περιφερειακές πολιτικές, δηλαδή δεύτερο επίπεδο οργάνωσης της κράτους. Και από εκεί και πέρα έχουμε τον υπόλοιπο χώρο, που εκεί κατά τη γνώμη μου, επιχειρείται τώρα να γίνει ένας εξορθολογισμός αυτού του μωσαϊκού, ας το πούμε ο ευρύτερος κοινωνικός χώρος, μέσα στον οποίο υπεισέρχονται δομές με αρκετά προβληματικούς όρους(...). Κοινωνικές δομές, κοινωνικού χαρακτήρα, μη κυβερνητικές, που θέτει πάρα πολλά ζητήματα. Τι είναι μη κυβερνητικές, όπου πράγματι έχουμε υιοθετήσει αυτό τον όρο. Καταρχήν είναι μια διαφοροποίηση ως προς το αν άμεσα χαράζουν ή υπάγουν τις πολιτικές τους σε κεντρικό κυβερνητικό επίπεδο. Είναι λοιπόν διακριτές από το ότι δεν καθορίζονται οι πολιτικές τους από τις κυβερνητικές πολιτικές, αλλά αυτό παίρνει πολύ νερό. Είναι ένα μεγάλο ζήτημα που τυχαίνει να ξέρω και να παρακολουθώ έξω από αυτή την δουλειά. Πάντως έχει θεωρηθεί αυτονόητο και δεν είναι. Αυτή είναι μια πρώτη κατηγοριοποίηση, που έχει φανεί ότι παρακολουθεί μέχρι στιγμής την δουλειά μας. Τώρα κάθε ένα από αυτά τα επίπεδα, αν μου επιτρέπετε, τα φαντάζομαι σε επίπεδα και ιεραρχικά σε σχέση με την διαπραγματευτική δύναμη, που έχουν να κατευθύνουν, να καθορίζουν πράγματα, το κράτος προφανώς ανοίγει το παιγνίδι, αυτό προσπαθούσαμε και έχουμε λίγο συζητήσει και νομίζω ότι έχει αναδειχθεί, να

δούμε τι βαθμούς ελευθερίας έχει, αυτό που λέμε, ο υπόλοιπος κοινωνικός χώρος, ο οποίος διατυπώνει και προθέσεις να είναι κοντά σε αυτό που λέμε τους επωφελούμενους ή αντιστοιχεί προς την κοινωνία των πολιτών, δηλαδή συνδιαμορφώνει και χαράζει κοινωνική πολιτική, αλλά μέσα σε ένα επίπεδο, σε ένα πλαίσιο που έχει καθορισμούς είτε από το περιφερειακό επίπεδο, είτε από το κεντρικό επίπεδο και με μια άλλη διαδικασία, που είναι το ζήτημα της χρηματοδότηση και των πόρων. Φαντάζομαι υπεισέρχεται και στους βαθμούς ελευθερίας, βιωσιμότητας, στα μέσα που έχει κλπ. Αυτά ως προς τον πειραματικό αναστοχασμό". Απλά σε αυτά που είπε ο προηγούμενος ομιλητής, λείπει κάτι. Δηλαδή που λέμε δομές και μιλάς για τις κρατικές και σε ένα δεύτερο επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης περιφερειακές πολιτικές και μετά πας στον κοινωνικό χώρο, που είναι ίσως μη κυβερνητικές οργανώσεις, η κοινωνία των πολιτών και αφήνεις τον άλλο χώρο, που επίσης επηρεάζει πολύ σημαντικά τις πολιτικές, που είναι οι ιδιωτικές δομές. Δηλαδή θα έβλεπα στον ιδιωτικό τομέα τον κοινωνικό χώρο, δεν μπορώ τώρα να τον προδιαγράψω, έτσι τον λέω ας πούμε, που έχει άλλες προθέσεις και άλλα κίνητρα να συμπληρώνει, να αναλαμβάνει μάλλον το κομμάτι, που αφήνει το κεντρικό κράτος στην παροχή, στο σχεδιασμό κοινωνικών πολιτικών. Αυτό έχω έτσι στους προβληματισμούς μου τελευταία. Νομίζω το έχω ξαναθέσει και φαίνεται αυτό, παρακολουθείται από διάφορα πράγματα.

Από το ποιοι είναι επιλέξιμοι, που πάνε οι δαπάνες". Και ο προηγούμενος ομιλητής προσθέτει : "Είναι προφανές, ότι έχω μια σοβαρή αντίρρηση κατά πόσον θα έπρεπε να υπάρχει περιθώριο, ο ιδιωτικός, ο καθαρός ιδιωτικός τομέας να είναι ένα υποκείμενο άσκησης και χάραξης κλπ. σοβαρής κοινωνικής πολιτικής. Αν αναδείκνυα τον ιδιωτικό τομέα και του χαριζόμουνα και πάρα πολύ γιατί θα ήταν (οργανωμένος), εν πάσει περιπτώσει από εκεί πρέπει να ξεδιπλώσεις και άλλα, με τι μέσα, με τι όρους κλπ., γιατί σε ένα συσχετισμό δύναμης παίζουμε όλοι. Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, ο κοινωνικός χώρος, ας πούμε πασχίζει, υποφέρει. Και ξέρουν όλοι ότι το κάνει στα όρια της βιωσιμότητάς του, της επιβίωσης, έχει πολύ εθελοντισμό, έχει πολύ οραματισμό, έχει πολύ βολонταρισμό, πολλά έχει. Γι' αυτό το κάνουν". Ένας τρίτος ομιλητής προσθέτει: "Είναι σίγουρο το ότι οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, για παράδειγμα, αν δεν έχουν ενοχοποιηθεί, τουλάχιστον σε κάθε περίπτωση συμμετέχουν σε ένα σύστημα με σκοπό τη βιωσιμότητα. Γνωρίζουμε την δράση πολλών μη κυβερνητικών οργανώσεων. Δυστυχώς ή ευτυχώς, δεν έχουν όλες τους ίδιους πόρους. Δεν είναι σε εμάς να αποφασίσουμε στο που θα πάει το παιγνίδι, δυστυχώς. Το πρόβλημα όμως είναι το ότι πρέπει να τους συμπεριλάβουμε, νομίζω κατά τη γνώμη μου, αλλά σαν ξεχωριστό τομέα. Γιατί το κέρδος είναι διαφορετικό. Όταν μιλάει για βιωσιμότητα ένας φορέας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή ένας φορέας του Υπουργείου για

παράδειγμα, δεν είναι οι ίδιοι όροι με όταν μιλάει μια ιδιωτική επιχείρηση για βιωσιμότητα". Ένας τέταρτος ομιλητής προσθέτει επίσης "Ούτε και «ο κακός, ο καλός και ο άσχημος». Ο ιδιωτικός τομέας όχι, δεν είναι ο άσχημος, αλλά δεν έχει την ανάγκη να μας δώσει το καλύτερο παράδειγμα κοινωνικής πολιτικής. Γιατί έχουμε δει παραδείγματα και σε άλλα κράτη, αλλά και στο δικό μας το βλέπουμε σιγά-σιγά, να προωθούνται οι ιδιωτικοί τομείς, ως μοναδικοί τελικοί αποδέκτες προγραμμάτων. Άρα, δεν είναι ο πελάτης, ο οποίος θα διαλέξει το καλύτερο. Και όταν μάλιστα ο τρόπος με τον οποίο καθοδηγείται ο πελάτης εκεί δεν είναι στην πραγματικότητα, δεν έχει καμία σχέση με την επιθυμία του και τις προσδοκίες του, δηλαδή είναι συστημένος από ένα συγκεκριμένο κρατικό φορέα, αυτό αλλάζει πολύ τα πράγματα. Αυτό είναι μια ποιοτική διαφοροποίηση"⁵².

⁵² Το γεγονός πως οι αρχές της διαφοροποίησης, που προτείνουμε εδώ, αποτελούν διακύβευμα των αγώνων, που διέπουν το νέο χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής και τους οποίους διενεργούν οι φορείς των οργανώσεων με βάση τη σχέση τους με το σύστημα των εργαλείων αναπαραγωγής, που τους προσφέρει ο υπό διαμόρφωση αυτός χώρος, διαφαίνεται και από τον εξής διάλογο. "Άρα αν αυτός είναι ο κεντρικός στόχος των δομών, η ένταξη στην αγορά εργασίας, τα υπόλοιπα τα οποία συζητάμε και που, κατά τη γνώμη μου, διαφοροποιούν τις δομές μεταξύ τους, είναι αν θέλετε τα μέσα, είναι οι διαδικασίες, που επιλέγουμε; Δηλαδή πως εξυπηρετεί ο καθένας τον στόχο τον κεντρικό, που είναι η ένταξη στην αγορά εργασίας. Θα γίνει με έναν προσανατολισμό στον εργοδότη; Δηλαδή θα αναπτύξω ιδιαίτερες σχέσεις με επιχειρήσεις, θα εντοπίσω πολύ γρήγορα κενές θέσεις εργασίας και θα προσπαθώ να βρω ανέργους, που ταιριάζουν στο προφίλ, που ζητάει ο επιχειρηματίας; Θα γίνει γιατί δουλεύω με μια ευπαθή ομάδα και για να μπορέσουν αυτοί οι άνθρωποι τελικά να φτάσουν στον στόχο, που είναι η ένταξη στην αγορά εργασίας; Θα πρέπει να τους προσφέρω κοινωνική εργασία, να τους συνοδεύσω σε υπηρεσίες υγείας, σε χίλια-δύο, να τους περάσω από προκατάρτιση γλώσσας. Και πιστεύω ότι αν έχουμε κάτι τέτοιο, αν συμφωνήσετε δηλαδή με αυτό το σχήμα στόχων, ίσως αυτό να μας βοηθήσει λίγο να ξεκαθαρίσουμε και τις έννοιες, γιατί και χθες έγινε

Μέσα σε αυτόν τον χώρο, "αποκλεισμός", "επανάταξη", "ευαλότητα" εμφανίζονται ως εφεύρεση απασχολήσεων (εκπαιδευτών, υπεύθυνων υποδοχής, εργασιακών συμβούλων, υπεύθυνων συμβουλευτικής, συντονιστών, εκπαιδευτών των εκπαιδευτών, υπεύθυνων προγραμμάτων, γραμματειών κ.α), που συνδέονται με τον πολλαπλασιασμό των ελάχιστα κωδικοποιημένων δομών διαχείρισης της επανάταξης. Όλα τείνουν να δείξουν, πως οι κάτοχοι αυτών των θέσεων, διαθέτουν διαθέσεις που τις απόκτησαν στο οικογενειακό και στο σχολικό πλαίσιο, τις οποίες συχνά ενεργοποιούν μέσα σε μια κατάσταση όπου, συχνά, ως ενσωματωμένοι-αποκλεισμένοι του πανεπιστημιακού συστήματος, αναλαμβάνουν να διαχειρισθούν τους αποκλεισμένους από το σχολικό σύστημα. Αυτό που διαφαίνεται συχνά, και κυρίως στο επίπεδο των μικρομεσαίων στελεχών των "δομών" και από την πλευρά των υπό διαχείριση πληθυσμών στο επίπεδο κυρίως των ανέργων, είναι συγγένειες ύφους ζωής και τρόπων ύπαρξης μεταξύ αυτών των δύο κατηγοριών, σε σημείο που δεν είναι αδύνατον να περάσει ο ένας από τη μια θέση στην άλλη.

πολλή συζήτηση σε αυτό" (υπεύθυνος προγραμμάτων ΚΕΚ). "Για μένα ο προσανατολισμός σε εργοδότη ή σε ομάδα-στόχο είναι χαρακτηριστικό, δείχνει στρατηγική και θεωρώ ότι είναι σημείο διαφοροποίησης. Αλλά τα μέσα, οι διαδικασίες και όλα αυτά δεν θεωρώ ότι είναι σημεία διαφοροποίησης για καμία δομή, γιατί; Γιατί θεωρώ ότι ο στόχος, δεδομένου ότι εξελίσσεται στο πλαίσιο μιας στρατηγικής, γιατί και ο στόχος μπορεί να εξελίσσεται και να αλλάζει, και μας το έχει δείξει η πράξη αυτό, πολλές δομές που είτε διευρύνουν, είτε συρρικνώνουν, είτε και τροποποιούν, και μαγκιά τους και το κάνουν γιατί αξιολογούν και το τι κάνουν, είναι λογικό να αλλάζουν. Αλλά θεωρώ ότι οι υπηρεσίες, τα μέσα και όλο το υπόλοιπο κομμάτι, το οποίο μας ενδιαφέρει μεν για το έργο, αλλά στη συγκεκριμένη φάση δεν θεωρώ ότι είναι σημείο διαφοροποίησης, γιατί είναι απλά τα μέσα, η μεθοδολογία για να πετύχεις τους στόχους. Οπότε αλλάζοντας ο στόχος, απλά αλλάζεις μεθοδολογία. Άρα, σε ακολουθεί η μεθοδολογία. Είναι το «εργαλείο». Δεν το υποτιμώ. Ίσα-ίσα, που είμαι υπέρμαχος των μεθοδολογιών" (υπεύθυνος προγραμμάτων ΚΕΚ).

"καταρχήν πρέπει να ξέρουμε ότι δεν έχουμε καμία θεσμοθέτηση κανενός επιπέδου εκπαιδευτικού, επαγγελματικού κλπ., για το σύμβουλο. Ο σύμβουλος και η σύμβουλος, μάλιστα, με πολλά επίθετα μπροστά, είναι ένα καινούριο πράγμα. Εμείς δεχόμαστε κατά μέσο όρο γύρω στα 10 με 15 βιογραφικά το μήνα, από άνεργες νέες επιστημόνισσες, οι οποίες έχοντας ένα πτυχίο κατά βάση κοινωνικών - τα ΦΠΨ έχουν σαρώσει ας πούμε, εντάξει, ξέραμε από παλιά ποια πτυχία βγάζουν ανεπάγγελτους κλπ. - , οι οποίες ζητάνε δουλειά στον τομέα της συμβουλευτικής, με όλα τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού και του επαγγελματικού αποκλεισμού, που έχουν οι ίδιες. Γιατί μία σύμβουλος, που θέλει ... στα 25 της, παίρνει ένα πτυχίο και είναι 32 και ζητάει σήμερα δουλειά και έχει δουλέψει εδώ και εκεί κάνοντας άλλες δουλειές και θέλει να γίνει σύμβουλος, μόνο από τακτ δεν της λέμε ότι «Δεν μπορείς να δουλεύεις για κοινωνική ένταξη». Δηλαδή απλώς κουβεντιάσουμε υποστηρικτικά μαζί της. Έχει όλα τα σημάδια της ανεργίας και του ανθρώπου, που δεν έχει μπει μέσα σε ένα οργανωμένο πλαίσιο. Έχουμε πράγματι μια αγορά εργασίας, από τη μεριά εννοώ τώρα των στελεχών - και δεν θα το ταυτίσω μόνο με τους συμβούλους, αλλά και πολλών άλλων, ενός επιστημονικού, όπως είπατε πριν πολύ σωστά - συμφωνώ - προλεταριάτου, που λέμε και εμείς και γελάμε, το

οποίο αναζητά χώρους για να στεγάσει την ανεργία του, και αυτό είναι ένα ζήτημα, ότι δεν έχουμε πραγματικά επαγγελματίες, δεν έχουμε μια παράδοση μέσα σε αυτή την δουλειά. Η παράδοση, που έρχεται από τις υπηρεσίες του παλιού κράτους πρόνοιας, και κάνουν δηλαδή μπαμ αυτοί οι άνθρωποι, που έχουν δουλέψει καμιά 15αρια - 20αρια χρόνια στην κοινωνική πρόνοια, είναι μια πολύ διακριτή ομάδα από τα σύγχρονα ρεύματα, κύματα, στρώματα, που μπαίνουν σε αυτό το χώρο" (υπεύθυνος προγραμμάτων ΚΕΚ).

Έτσι, μπορούμε, πράγματι, όπως το προαναφέραμε, να θέσουμε το ερώτημα αναφορικά με την ενεργοποίηση ποικίλων δομών στήριξης και επανένταξης αυτών των πληθυσμών, και σχετικά με το αν είναι οι "ομάδες - στόχος", που έχουν ανάγκη τους υπεύθυνους επανένταξης ή οι υπεύθυνοι επανένταξης έχουν ανάγκη τις "ομάδες - στόχων".

Το κράτος μέσω των ΚΤΑ, που δεν έχει τη δυνατότητα καθ' οιονδήποτε τρόπο να προσελκύσει, να προσεγγίσει και να φέρει στις υπηρεσίες του στον κόσμο, μας λέει λοιπόν : «Φέρτε τους εσείς. Αν έχετε ένα ρυθμό δηλαδή το μεγάλο μας είναι η προσέλκυση, είμαστε κυνηγοί κεφαλών. Είναι όσους περισσότερο βρούμε και από εκεί θα κριθούμε. Έχω εγώ πρόσβαση σε μια συλλογικότητα μεταναστριών γυναικών. Δεν μπορεί να τις βρει το Υπουργείο, έχουν περάσει, δεν έχουν πράσινη κάρτα. Έρχονται σ' εμένα και η δουλειά μου, για

αρκετές ώρες, θα είναι να τις πείσω να πάνε πίσω στον ΟΑΕΔ για να ξαναξεκινήσει η αλυσίδα παραγωγής, που σας περιέγραφα πριν. Να εγγραφούν στα μητρώα ανέργων, να πάρουν την κάρτα, που χρειάζεται, να την κάνουν παραπομπή σε εμένα για να ξαναέρθει σ' εμένα. Και αυτό γιατί το κάνει; Για να κλείσει, να μπορέσει να ... Άρα, στην ουσία δουλεύουμε σαν ένα αμφίδρομο σύστημα, όπου και εμείς επειδή είμαστε πιο κοντά στη βάση - οι φορείς -, ερχόμαστε κοντά στον επωφελούμενο, τον αναδεικνύουμε σε επωφελούμενο, που μπορεί να μην είναι, δημιουργούμε τις ανάγκες για τις υπηρεσίες του κράτους και τις κάνουμε ρητές και συνειδητές, τον στέλνουμε στον ΟΑΕΔ και από μια άλλη πόρτα μας τον ξαναστέλνει ο ΟΑΕΔ. Μάλιστα, μας λέει ότι «Φέρτε και τον ίδιο». Ευτυχώς, γιατί φανταστείτε να τον ψάχναμε εμείς δεκαπέντε χρόνια" (σύμβουλος ΚΕΚ)⁵³.

Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο, οι περισσότεροι από αυτούς τους νέου τύπου «κοινωνικούς λειτουργούς», με την ευρεία έννοια του όρου, οφείλουν συχνά να δικαιολογήσουν την ύπαρξή τους, όχι μόνο στους ίδιους τους εαυτούς και τους θεσμούς που τους προσλαμβάνουν, αλλά και στις ίδιες τις ομάδες στόχους. Από το γεγονός αυτό, απορρέουν διάφορες

⁵³ Στην ίδια λογική, συμπληρώνει ένας στέλεχος μιας ημικρατικής δομής: "Όλα τα άλλα παρέχονται συνοδευτικά, υποστηρικτικά προς την επίτευξη του στόχου αυτού, που είναι η ένταξη στην αγορά εργασίας. Και αν θέλετε όλες μας οι δομές και η λειτουργία μας αξιολογούνται με βάση αυτό. Λειτουργούμε πια στο πλαίσιο ολοκληρωμένων παρεμβάσεων, που είναι το σύστημα, που περιέγραψε η Χ, όπου βάζει σε κεντρικό ρόλο, σε ρόλο - κλειδί τον ΟΑΕΔ και από εκεί και γύρω μια σειρά παρεχόμενων υπηρεσιών, που αξιολογούνται με γνώμονα τον επωφελούμενο. Δηλαδή αυτό είναι το πλαίσιο λειτουργίας μας τώρα και από εδώ και πέρα έτσι δείχνει ότι θα είναι".

μορφές υπερεπενδύσεων και καινοτομιών, οι οποίες είναι τις περισσότερες φορές εφήμερες και χωρίς άλλη στόχευση, παρά τον ίδιο τους τον εαυτό και σε αυτή τη περίπτωση όχι σε σχέση με το αντικείμενο της απασχόλησης τους.

Κοντολογίς, η αλληλοκάλυψη δομών και υπηρεσιών, το ασαφές εργασιακό πλαίσιο, οι ασαφείς προσδοκίες⁵⁴, ο ασαφής πληθυσμός-στόχος, η σχέση με την θέση, που επικαθορίζεται από μια ανεκπλήρωτη επένδυση σε μια θέση δημόσιου τομέα και με τα προνόμια, που αυτή παρέχει σε επίπεδο όρων εργασίας, δημιουργούν ασαφή αποτελέσματα και τους όρους επεξεργασίας μιας σειράς στρατηγικών, που οδηγούν συχνά τον υπεύθυνο της επανένταξης στο να χρησιμοποιεί την θέση του ποικιλότροπα για ίδιον όφελος ("παραγοντισμός", τρόπος ανέλιξης στην τοπική κοινωνία, περιοδική, έστω επαγγελματική αποκατάσταση, επί πληρωμή απόκτηση εμπειρίας, κλπ). Προερχόμενοι όλο και περισσότερο, όσο περνά ο χρόνος, από μια γενιά, η οποία νιώθει προδομένη από το Κράτος, καθώς έχει προδοθεί η πίστή της στην δυνατότητα κοινωνικής ανέλιξής της από το εκπαιδευτικό σύστημα και το Κράτος, που το νομιμοποιούσε, όλο και περισσότερο οι νέοι αυτοί επαγγελματίες, χωρίς επάγγελμα εισέρχονται χωρίς πίστη σε αυτόν το νέο χώρο, που έχει ανάγκη από μια ειδική πίστη στην αναγκαιότητα των στοχοθεσιών του, για να υπάρξει. Πράγματι, πολλοί θεωρούν λ.χ. την απόκτηση μιας θέσης μέσα σε αυτόν το νέο χώρο, ως "κατάληξη" συνεχών ανεπιτυχών προσπαθειών ανεύρεσης μιας θέσης

⁵⁴ Ορισμένοι στις δομές προσπαθούν να μην αυξάνουν τις προσδοκίες για να μην ακυρώσουν στη συνέχεια την διαδικασία ένταξης, εν αντιθέσει με άλλους, που στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν την αναγκαία πίστη του κοινού στις υπηρεσίες τους, χωρίς να το θέλουν (δεν μιλώ για αυτούς που το κάνουν συνειδητά, οι κυνικοί) αυξάνουν δυσανάλογα τις προσδοκίες.

στο "Δημόσιο". Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, που εκπροσωπούνται από αυτήν την υποψήφια, πριν 4 χρόνια, για μια θέση εργασιακού συμβούλου σε μια περιφερειακή δομή, η οποία, απόφοιτη κοινωνιολογίας, 37 ετών, μέχρι τώρα αναπληρώτρια καθηγήτρια, μήνες απλήρωτη χωρίς μισθό και αδυνατώντας να δώσει στον ΑΣΕΠ, πρέπει πρώτα "να κάνει ΣΕΛΕΤΕ", σημείωνε, όταν ερωτήθηκε για το πώς βλέπει το μέλλον της σε αυτό τον οργανισμό, που ενδεχομένως να προσληφθεί: «αφού εξαρτάται από το Κράτος.. με επιφυλακτικότητα, εγώ είμαι διαλυμένη από το Κράτος». Κοντολογίς, η έλλειψη πίστης, τουλάχιστον σε αυτούς, που προέρχονται από σχετικά ενδεή, οικονομικά και πολιτισμικά, κοινωνικά στρώματα, στο νέο χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής, παράγει μείζονα αποτελέσματα στην ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών. Εξ' άλλου, για να χρησιμοποιήσουμε ακόμα ένα δείκτη όλων αυτών των χαρακτηριστικών πολλών από τους κατέχοντες αυτές τις θέσεις εργασίας, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε το γεγονός, όπως σημειώνει ένας εργασιακός σύμβουλος", πως εθελοντισμός δεν υπάρχει. Αν υπήρχε θα μπορούσαμε να έχουμε μια αυτονομία από τη χρηματοδότηση. Μόνο κάποιοι φοιτητές και απόφοιτοι των κοινωνικών επιστημών έρχονται για να βελτιώσουνε το βιογραφικό τους, αλλά και αυτοί είναι λίγοι».

Δεν αρκεί όμως να περιορισθούμε στα χαρακτηριστικά των εργαζομένων σε αυτούς τους οργανισμούς. Θα πρέπει να αναφερθούμε περισσότερο στην πλευρά των αντικειμενικών δομών, μέσα στις οποίες εργάζονται αυτοί οι εργαζόμενοι, για να συλλάβουμε και άλλες πλευρές του τρόπου λειτουργίας των οργανισμών αυτών, καθώς και των αποτελεσμάτων τους.

Καθώς λοιπόν, πολλές κατηγορίες εργαζομένων στις "δομές" αυτές εξαρτούν το εργασιακό τους πια μέλλον από τα ίδια τα προγράμματα, σε πολλές περιπτώσεις η μόνη πηγή ενέργειας για ορισμένους οργανισμούς στήριξης («η αναγκαιότητα για να επιζήσουμε μας έκανε να κάνουμε κοινωνικά προγράμματα», όπως σημειώνει ένα στέλεχος μιας ΜΚΟ), κατανοούμε, πως η κατάσταση των δομών επηρεάζεται στην πρακτική της εξέλιξη από όλους τους παράγοντες, που καθορίζουν την δυναμική, την εξέλιξη, και τον έλεγχο των προγραμμάτων (π.χ. ροή απολύσεων ή προσλήψεων, ανάλογα με την επιδότηση του προγράμματος, η τμηματική και συχνά καθυστερημένη χρηματοδότηση, η μια διασφαλισμένη αναπαραγωγή των τρεχόντων προγραμμάτων κ.λ.π). Το άμεσο αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος είναι η παραγωγή καταστρεπτικών αποτελεσμάτων, τόσο στην δομή του εργασιακού καθεστώτος των εργαζομένων σε αυτές τις δομές, όσο και στο επίπεδο της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών : η εγκαθίδρυση αγοραίων επαγγελματικών σχέσεων μεταξύ εργαζομένων και της διοίκησης από την οποία αξιώνουν την "μονιμότητά τους", η οποία συμβάλλει συχνά με τη σειρά της στην επιβολή ενός πατερναλιστικού τρόπου κυριαρχίας εντός των "δομών", η κατάληξη σε ατομικού τύπου στρατηγικές επιβίωσης, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα την ακύρωση της αλληλεγγύης, μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων μιας δομής, την αναγκαστική αναζήτηση διπλών απασχολήσεων, προκειμένου να καλυφθεί το διάστημα κατά το οποίο ορισμένοι εργαζόμενοι μένουν απλήρωτοι (και άρα, συχνά, τη μεταφορά των παράπλευρων απασχολήσεων στο εσωτερικό των ίδιων των οργανισμών), όλα αυτά που τελικά απορρέουν και εξαρτώνται από την

αδυναμία ελέγχου του μέλλοντός τους και οδηγούν σε αλλοίωση της ποιότητας της εργασίας τους και στην εργασιακή και ατομική αλλοτρίωση.

Έτσι, μια σειρά από εγκαθιδρυμένα χαρακτηριστικά των θέσεων και των πρακτικών τους λειτουργιών οφείλεται σε αυτή τη μη πλήρωση των κοινωνικών και οικονομικών όρων, που θα επέτρεπαν την αποστασιοποίηση από την άμεση αναγκαιότητα μέσα στην οποία βρίσκονται πολλοί εργαζόμενοι αυτών των "δομών" (όπως, η ροπή για μεγαλύτερη δημοσιογραφική κάλυψη της ίδιας της παρουσίας της δομής, εις βάρος της ίδιας της προβολής της ποιότητας των αποτελεσμάτων της εργασίας τους, προκειμένου να ενισχυθεί η νομιμοποίηση της δομής "και άρα να μειωθεί, τουλάχιστον θεωρητικά, ο κίνδυνος της παύσης των εργασιών της, η εκλεκτική συγγένεια, που νιώθουν με όλους τους παράγοντες δημιουργίας "ευάλωτων ομάδων" και επισημοποίησης της κατηγοριοποίησής τους (πολιτικούς, κοινωνικούς μηχανικούς κλπ.)⁵⁵.

Γενικότερα, η διαφοροποίηση των προσεγγίσεων, οι μεταβολές των τρόπων οργάνωσης, των "ομάδων στόχων" - "πελατών", που αντικαθιστούν την αναγνώριση των αναγκών των "χρηστών", η συνθετότητα των πολιτικών εταίρων, ο πολλαπλασιασμός των κλιμακίων

⁵⁵ "Οι περισσότεροι τρώνε το χρόνο τους κατά την περίοδο της υλοποίησης του προγράμματος, στην αναζήτηση ενός άλλου. Λόγω του ετεροχρονισμού πληρωμής και υλοποίησης μόνο οι μεγάλες δομές έχουν την ικανότητα για μια 'τυπικά' σωστή υλοποίηση, μόνο οι μεγάλοι φορείς, που υλοποιούν πολλά κάτι κάνουν. Μην ισοπεδώνουμε λοιπόν υπάρχουν λιγότερο και περισσότερο καλοί. Αλλά όλα τα καθορίζει το χρήμα" (υπεύθυνος ΚΕΚ). Να προσθέσουμε ακόμα, πως η ανακύκλωση διαφορετικών χρηματοδοτήσεων από διαφορετικά προγράμματα για τις ανάγκες της λειτουργίας των "δομών" μέσα από την οποία η ομάδα - στόχος μετατρέπεται σε 'ομάδα - όμηρο' παράγει επίσης δυσλειτουργίες.

διαχείρισης (επιτροπές, παρατηρητήρια, συμβούλια, οργανώσεις), τα οποία συμβάλλουν ακόμα στη γραφειοκρατικοποίηση των δράσεων, ο ασταθής και ανασφαλής τρόπος χρηματοδότησής τους, το γεγονός πως η ηθική και η αυτονομία αυτών των νέων φορέων κοινωνικής εργασίας αμφισβητούνται εξ αρχής από τις νέες μορφές management, οι οποίες βασίζονται σε κριτήρια αποδοτικότητας και απορρόφησης κονδυλίων, καθορίζουν την αστάθεια όλων αυτών των δομών και δράσεων σε μια περίοδο, όπου η αστάθεια και η επισφαλής εργασία αυξάνει.

Επίσης, ένα άλλο χαρακτηριστικό του τρόπου λειτουργίας, που παρατηρείται κυρίως στις κρατικές "δομές" είναι ένα είδος χρήσης των κρατικών λειτουργιών. Δεν υπάρχει μόνο αναντιστοιχία μέσων και στόχων, αλλά επίσης έλλειψη, δηλαδή διαθέσεων, τρόπων ύπαρξης και δράσης των κρατικών λειτουργιών. Δηλαδή, οι καταστάσεις, μέσα στις οποίες καλούνται να δράσουν πολλοί δημόσιοι υπάλληλοι, στο πλαίσιο του νέου χώρου άσκησης κοινωνικής πολιτικής, είναι αναντίστοιχες με τον τρόπο γραφειοκρατικής διαχείρισης μέσα στον οποίο είχαν διαμορφωθεί. Παρατηρείται, σε ορισμένες κατηγορίες αυτών των εργαζομένων, μια συνεχής αναντιστοιχία μεταξύ γραφειοκρατικών, νοητικών, εργασιακών νορμών και της πραγματικότητας αυτών των ανθρώπων, που αποτελούν το αντικείμενο της εργασίας τους. Έτσι, συχνά παρατηρείται, πολλοί φορείς υποστήριξης και επανένταξης να υποχρεώνονται σε συμβιβασμούς, σε προσαρμογές των διατάξεων των κανονισμών, φτάνοντας στο σημείο καμιά φορά, που να τους ανατρέπουν⁵⁶. Πράγματι, η διακηρυγμένη

⁵⁶ Ακόμα και αυτά τα στελέχη που τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά τους ωθούν να αναστοχαστούν ή να προσπαθήσουν να "αλλάξουν πράγματα", διαπιστώνουν συχνά στην πράξη το μάταιο της προσπάθειας, τους, καθώς η διαχειριστική λογική της υλοποίησης

αναποτελεσματικότητα και κρίση, που παρατηρείται στη διαχείριση αυτών των πληθυσμών σε πολλούς τύπους "δομών" είναι συχνά μια κρίση ενός τύπου έξεως, τόσο σε επίπεδο "διαχειριστών" όσο και "χρηστών", που αντιστοιχεί σε έναν τύπο κράτους, σε έναν τύπο γραφειοκρατικής διαχείρισης πληθυσμών. Με δυο λόγια πρόκειται για μια κρίση προσαρμογής μεταξύ, από τη μια μεριά, ορισμένων θέσεων και κυρίως νέων θέσεων και της έξης των φορέων, που παραδοσιακά κατέχουν αυτές τις θέσεις και από την άλλη της έξης των "χρηστών" των υπηρεσιών που παρέχονται από αυτούς τους φορείς. Η κρίση, που γεννά όμως αυτή η προσπάθεια προσαρμογής, έχει μείζονα αποτελέσματα, καθώς συμβάλλει στην αλλαγή της σχέσης, που διατηρούν οι ομάδες, που αποτελούν αντικείμενο αυτών των διαχειρίσεων με αυτό, που ονομάζεται δημόσια υπηρεσία και γενικότερα υπηρεσία κοινωνικής ωφέλειας και προστασίας⁵⁷.

είναι τόσο επίπονη, δυσλειτουργική, πολλές φορές με απρόοπτα προβλήματα, που δημιουργεί η κακή οργάνωση και η ισχνή κωδικοποίηση του χώρου, "που δεν μένει χρόνος", όπως σημειώνει ένα στέλεχος μιας τοπικής αναπτυξιακής εταιρείας.

⁵⁷ Αντίστοιχα προβλήματα παρατηρούνται και αλλού. Χαρακτηριστικά ανάλογα συμπεράσματα απορρέουν από τη μελέτη πάνω στην δυνατότητα γενίκευσης και την ωφελιμότητα των εταιρικών σχέσεων στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς η ίδια η λογική της αποτελεσματικής υλοποίησης τους οφείλει να αντιμετωπίσει τους όρους αλλαγής αυτής της κοινωνικής σχέσης (βλ. Σ. Πομπόλης, Κ. Δημούλας, Εταιρικές σχέσεις στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού, στο Κ. Κασιμάτη, επιμ. *Κοινωνικός αποκλεισμός. Η ελληνική εμπειρία*, Gutenberg, 1998, σ. 151-189). Παρόμοια προβλήματα θα μπορούσαν να διαπιστωθούν στον χώρο της λεγόμενης εθελοντικής εργασίας, όπου αυτό το συνεχές από την απλή εθελοντική προσφορά των ατόμων μέχρι την εθελοντική εργασία στα πλαίσια του δημόσιου τομέα, περνώντας από τις ΜΚΟ (Ο. Στασινοπούλου, Σύγχρονες τάσεις στην Κοινωνική Πρόνοια. Ο ρόλος του Εθελοντισμού, Εκλογή, αρ. 106, 1995, σ. 265-276) αναδιαμορφώνεται τείνοντας σ' ένα είδος επαγγελματοποίησης της. Πολλές μάλιστα μορφές νέου εθελοντισμού, που επιτρέπουν τα διάφορα προγράμματα υποκρύπτουν στρατηγικές επαγγελματικής ενσωμάτωσης κατά το ελληνικό «ας μπω και δεν βγαίνω». Όπως σημειώνει μια υπεύθυνη ΚΕΚ "Λοιπόν, γιατί σκεφτόμουνα, πως υπάρχουν στελέχη, όπως εγώ, που θα πήγαιναν άνετα εθελοντικά ένα δίωρο την εβδομάδα να προσφέρουν κάτι, έχουμε 50 άτομα σε όλη την Ελλάδα. Είναι πάρα πολύ λίγα. Δεν έρχονται. Το κίνητρο είναι το

Πρόκειται πράγματι, για μια διαδικασία που συμβάλλει, μακροπρόθεσμα, στην ενδυνάμωση μιας νέας δημόσια τάξης πραγμάτων παρ' όλο, που στο παρόν συγκείμενο παρατηρείται μια ταλάντευση ακόμα, μεταξύ του νέου και του παλαιού.

"Να απορροφήσει η Ελλάδα χρήματα για το κομμάτι των ανθρώπινων πόρων, αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι όλα αυτά, που έγιναν ως τώρα, πήγαν χαμένα γιατί μπορεί να μην εξυπηρετήθηκε ο στόχος της απασχόλησης και πόσο μάλλον σε τέτοιες ομάδες, σκληρούς πυρήνες αποκλεισμένων ομάδων, όπως είναι οι κρατούμενοι ή οι πρώην κρατούμενοι, εδώ δεν μπόρεσε να εξυπηρετηθεί ο στόχος αυτός για τους ανέργους γενικότερα, για τα προγράμματα κατάρτισης ανέργων ευρύτερα, πόσο μάλλον για αποκλεισμένες ομάδες, πέρα από τις δυσκολίες της ίδιας αγοράς εργασίας και την ανεργία, υπάρχουν πρόσθετες δυσκολίες, δεν θα μπορούσε δηλαδή κανείς να περιμένει αποτελεσματικότητα, δείκτες αποτελεσματικότητας σοβαρότερους σε αυτά τα προγράμματα

χρήμα. Θεωρούν ότι... είχα και 10 ήταν 60, τα οποία φύγανε γιατί λένε εμείς νομίζαμε ότι στην αρχή θα έρθουμε εθελοντικά και μετά θα μας πληρώσετε. Νομίζανε ότι τους κάναμε πλάκα, να δούμε α, πόσο ευαισθητοποιημένοι είναι σε θέματα γυναικών και νέων και μετά λέει τι δεν θα μας πληρώσετε; Δηλαδή περιμένουν ότι θα υπάρχει προσφορά από εμάς. 50 άτομα σε όλη την Ελλάδα είναι πάρα πολύ λίγα και άμα δεις το επίπεδο των συμβούλων των εθελοντών όλα είναι υψηλά στελέχη, δεν είναι χαμηλά. Πηγαίνουν άτομα, που μπορεί να έχουν πολιτικές βλέψεις, να είναι δημοτικοί σύμβουλοι για παράδειγμα, που είναι σε Πανεπιστήμια, που είναι λίγο πιο..., που μπορούν να συμμετέχουν και αφιλοκεδώς, το κάνουν και για την επιστημονικότητα, πολλές φορές, δηλαδή να πάρουν εμπειρία ας πούμε από τους ανέργους. Έχω άτομα, τα οποία σου λένε, θα βοηθήσω επιστημονικά το έργο μου μετά από δύο ώρες το μήνα γιατί θα το δουλέψω και έχω και τέτοιους τύπους που έρχονται. Ε, μπορεί να είναι κάποιοι διευθυντές....., σε εκείνο το επίπεδο".

από ότι σε άλλα, που είχαν και...ναι, παρόλα αυτά, αυτά τα προγράμματα εξυπηρετήσαν από πολλές απόψεις, πρώτον, άνθρωποι, ομάδες πληθυσμού, είτε μετανάστες, είτε παλιννοστούντες, μεγάλα ρεύματα ανθρώπων, πολυπληθείς ομάδες, είτε αυτοί που έχουμε να κάνουμε εμείς, αποφυλακισμένοι, είτε χρήστες ουσιών κ.λ.π., υπήρχε η δυνατότητα να έρθουν σε επαφή, πρώτον με την πολιτεία, όχι ότι δεν έρχονταν ως τότε, αλλά η επαφή ήταν καθαρά προνοιακού τύπου, μέσα από τα προγράμματα αυτά, υπήρχε η δυνατότητα, έστω ελλειπτική να έρθουν σε επαφή με φορείς της πολιτείας, που τους πρόσφεραν πέρα από την προνοιακή καθαρά έτσι στήριξη τους, πρόσφεραν και μια δυνατότητα να κάνουν κάτι οι ίδιοι, να αξιοποιήσουν αυτά που τους δίνονταν, αυτή την κατάρτιση που τους δίνονταν, δεύτερον, έρχονταν ξανά σε επαφή με νέου τύπου εκπαιδευτική διαδικασία ή πρώτη φορά σε επαφή ή σε κάποιες περιπτώσεις ξαναέρχονταν σε επαφή με μια διαδικασία εκπαίδευσης, πράγμα πολύ σημαντικό για αυτές τις ομάδες, γιατί έχουν αποκοπεί από τις διαδικασίες εκπαίδευσης, άρα τους ανοίγονταν δρόμοι μέσα από αυτή τη στοιχειώδη εκπαιδευτική διαδικασία, ίσως να δουν και να διερευνήσουν δυνατότητες, να αξιοποιήσουν και άλλους δρόμους.

Βέβαια όλες αυτές οι διαδικασίες, που περιγράψαμε είναι πολυσύνθετες εξαιτίας του γεγονότος ότι είναι αμφίσημες⁵⁸. Έτσι, βρίσκουμε την διαδικασία εφεύρεσης μιας νέας διαχείρισης πληθυσμών, η οποία παραμένει σε ένα μέρος ακόμα εντός του γνωστού κρατικού τύπου, εξαιτίας του φαινομένου της αλλοδοξίας, δηλαδή της καθυστέρησης της αντίληψης των φορέων, οι οποίοι πιστεύουν ακόμα ότι πρόκειται για το ίδιο τύπου κράτους, που γνωρίζανε, συμβάλλοντας εν μέρει στην διαιώνισή του. Οι βασικοί θεσμοί παραμένουν τυπικά ίδιοι, αλλά οι τρόποι διαχείρισης είναι διαφορετικοί⁵⁹..

Τέλος, η διακηρυγμένη αναποτελεσματικότητα και η κρίση, που παρατηρείται στην διαχείριση αυτών των πληθυσμών, είναι επίσης και το προϊόν της αντιδιαστολής της τυπικής φορμαλιστικής ορθολογικότητας των προγραμμάτων σε αντιδιαστολή με την πρακτική ορθολογικότητα των διαφόρων ευπαθών ομάδων της ελληνικής κοινωνίας και του κρατικοδιοικητικού πεδίου, που έχει αναλάβει την εκπόνηση και κατά ένα μέρος την υλοποίησή τους. Δεδομένου πως οι οικονομικές και πολιτικές διαθέσεις και πρακτικές ενός κοινωνικού υποκειμένου δεν μπορούν, όπως αναφέραμε παραπάνω, να κατανοηθούν χωρίς αναφορά στην οικονομική

⁵⁸ Για να δώσουμε μια εικόνα της αμφίσημης αυτής κατάστασης μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι συχνά ο εργασιακός σύμβουλος άλλοτε θεωρείται ένα είδος κοινωνικού λειτουργού και άλλοτε ένα είδος μάνατζερ. Είναι σημαντικό να έχουμε συνείδηση, πως αυτή η ονομαστική ταύτιση κρύβει πραγματικές αλλαγές και να συλλάβουμε την ασάφεια στο επίπεδο της κατανόησης, που συχνά αναδύεται, προκειμένου να κατανοήσουμε τα αποτελέσματα σε επίπεδο λειτουργιών των 'δομών'.

⁵⁹ Μια σειρά από μηχανισμοί συμβάλλουν στην δημιουργία αυτού του φαινομένου καθυστέρησης, παράδειγμα οι συνδικαλιστικοί φορείς, που διαιωνίζουν τις ψευδαισθήσεις, κάποιοι γραφειοκράτες, που συμβάλλουν στην παραγνώριση της αντιστοιχίας, μεταξύ της ονομαστικής και πραγματικής αξίας και νοηματοδότησης αυτών των νέων θέσεων.

και κοινωνική κατάσταση, που δομεί κάθε εμπειρία, μέσω της μεσολάβησης της υποκειμενικής αντίληψης του ατομικού και συλλογικού του μέλλοντος, πως οι διαφοροποιήσεις μπροστά στην «ορθολογική», «εκσυγχρονισμένη» διαχείριση της «ευπάθειάς» του, οι άνισοι ρυθμοί της αλλαγής των οικονομικών στάσεων, που η διαχείριση αυτή προϋποθέτει και προωθεί, είναι κυρίαρχα οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες, πως, τέλος, η διαχείριση αυτή προϋποθέτει μια σχέση με τον κόσμο, που μπορεί κανείς να συλλάβει την αρχή της, κατ' αρχάς, μέσα από τη σχέση με το χρόνο, που προωθεί (υπολογισμός, πρόβλεψη, ελαστικότητα, κ.ά.) και η οποία είναι άνισα κατανοημένη, οι πρακτικές δυσπροσαρμογής, που παρατηρούνται ('δυσλειτουργίας' από την οπτική των φορέων υλοποίησής της, 'μεταβατική' περίοδος από την οπτική των φορέων, που την εκπονούν), αναδύουν την ένταση της διάστασης, μεταξύ παραδοσιακών σχέσεων με τον κόσμο (διαστάσεις της οποίας αναδύονται μέσα από τη σχέση με την "ευπαθή" του κατάσταση, την εργασία, το κράτος, τις κοινωνικές του υπηρεσίες, κ.α., που διατηρούν τα υπό θεώρηση υποκείμενα) και τις απαιτήσεις της εκσυγχρονισμένης και εκσυγχρονιστικής διαχείρισης των αντίστοιχων καταστάσεων.⁶⁰

Αυτές οι "δυσλειτουργίες", οι "αντιφάσεις" είναι, εν μέρει επίσης, δεν πρέπει να το ξεχνάμε, το προϊόν των συγκρούσεων, που απορρέουν από τις αντιφάσεις μεταξύ εθνικού και κοινοτικού πλαισίου, από τις αντιθέσεις

⁶⁰Γι' αυτό, όπως είπαμε παραπάνω, η μελέτη της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων αυτών θα οδηγήσει και στην εξέταση, μεταξύ άλλων, της συμβολής τους στην αλλαγή της σχέσης των ευπαθών ομάδων με την ίδια την έννοια της «ευπάθειας», με το κράτος και με το χρόνο, και συνεπώς την εξέταση της συμβολής τους στην κοινωνική γέννηση, μέσα από τις νέες μορφές κοινωνικοποίησης στην κοινωνική και

μεταξύ εθνικών κανονισμών και υπερεθνικών κανονικοποιήσεων, από τις διαφορές διαδικασιών, νορμών, που ανατρέπουν τις λιγότερο ή περισσότερο στερεοτυπικές σχέσεις μεταξύ επιχειρήσεων, οικονομικών τομέων και ατόμων. Μπροστά σε μια τέτοια κατάσταση, ποικίλες στρατηγικές (απαξίωσης του διεθνικού, άμυνας παλαιών μορφών κανονικοποίησης ή ακόμη επένδυσης σε νέες διαστάσεις οργάνωσης...) εμφανίζονται και οι οποίες επαναμεταφράζονται μέσα στον πολιτικό χώρο συχνά ως αντιφατικές τοποθετήσεις, συμβάλλοντας στην αποσύνθεση/ανασύνθεση των εθνικών κρατικών μορφών. Πράγματι, είναι γνωστό, πως ο μετασχηματισμός των μονοπολιστικών λειτουργιών του Κράτους εξαρτάται και από τις στρατηγικές των γραφειοκρατών. Οι εθνικές, υπερεθνικές ή διεθνείς γραφειοκρατικές θέσεις δεν έχουν ούτε τις ίδιες οροθετήσεις, ούτε τα ίδια περιεχόμενα ή υπευθυνότητες. Με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά και τοποθετήσεις, λόγω διαφορετικών θέσεων σε διαφορετικούς κοινωνικούς χώρους, που παρέχουν διαφορετικά οικονομικά και συμβολικά οφέλη, οι εθνικοί και υπερεθνικοί γραφειοκράτες εμπλέκονται σε μια ιεραρχία, που δεν έχει συνέχεια⁶¹ και σε συναλλαγές δομημένες από κυριαρχία και διασταυρούμενες συμβολικές βίες⁶².

οικονομική ζωή, που προωθούν, νέων βιωμάτων της «ευπάθειας», άρα της κοινωνικής τους ύπαρξης και του λόγου ύπαρξής τους.

⁶¹ Η ασυνεχής αυτή ιεραρχία υπερκαθορισμένη από το υπερεθνικό παράγει τροχιές, που αναδομούν την κρατική γραφειοκρατία

⁶² Θα έπρεπε κάποιος να μπορούσε να περιγράψει, μέσω μιας εθνογραφικής μελέτης, τη σχέση υποτέλειας (συμπεριφορές, παραστάσεις κλπ.), που εκδηλώνονται, όταν κάποιος από την Κοινότητα έρχεται να επιτηρήσει ένα έργο - πρόγραμμα ή να συζητήσει με υπεύθυνο Υπουργείου για τους άξονες δράσης νέων κοινοτικών προγραμμάτων και να αναλύσει τις δύο σχέσεις, που κυριαρχούν, η μία από την πλευρά των 'εκσυγχρονιστών', σχέση υποτέλειας, η άλλη, από την πλευρά των παραδοσιοκρατιών, σχέση

"Το έχω δει σε αυτούς, που έρχονται από το Βέλγιο, Θεοποιούν την Κοινότητα.... Τρέλα, τρέλα μεγάλη. Λένε Ευρώπη, ας πούμε, και μπορεί να κλαίνε από νοσταλγία. Υπάρχουν και αυτοί, που λένε «έλα μωρέ τώρα;», είναι αυτοί, οι οποίοι κουράστηκαν. Υπάρχουν δύο απόψεις και πάλι. Αυτές είναι απόψεις, δεν έχω μεγάλη εμπειρία έτσι; Είναι άτομα τα οποία κουράστηκαν να τους φέρνουν μοντέλα τα οποία δεν είναι εφαρμόσιμα στην Ελλάδα και να καλούνται να τα φτιάξουν εδώ. Ένα αυτό. Το δεύτερο είναι αυτοί, οι οποίοι δεν καταλαβαίνουν πώς λειτουργεί αυτό, που λέγεται Ευρώπη. Έχουν άγνοια τελείως, οπότε βγάζουν αρνητισμό, το καυτηριάζουν τελείως. Δεν γνωρίζουν, να πάνε να πιγούν. Δεν έχουν κριτική να πουν έχεις δέκα καλά, τρία άσχημα να υπάρχει μία κριτική, ας πούμε, σε όλα αυτά δεν είναι όλα .."
(υπεύθυνος ΚΕΚ).

Οι αντιθέσεις μεταξύ εθνικού και υπερεθνικού επιπέδου, προϊόν ποικίλλων πηγών έντασης, έχουν πολιτικές επιδράσεις όχι μόνο σε πολιτικό μακροεπίπεδο, αλλά και στο επίπεδο της εφαρμογής πολιτικών. Δηλαδή οι αντιθέσεις, που δημιουργούνται από τις διαφορές του τρόπου λειτουργίας των δυο γραφειοκρατικών συστημάτων και των όρων ύπαρξης των στελεχών τους (διαφορετικές έξεις και σχέσεις με το χρόνο και το

αμφισβήτησης, η οποία όμως μέσα από τη "λοιδορία", που συχνά εκφράζει για τους εκπροσώπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως όσων είναι ελληνικής καταγωγής (χαρακτηριζόμενοι συχνά ως 'ηλίθιοι', 'αφ' υψηλού' κλπ) προδίδει την κυριαρχία, που υφίστανται, καθώς τα μεσαία και ανώτερα στελέχη του δημοσίου, τα οποία εμπλέκονται στους δημόσιους διαγωνισμούς των κοινοτικών προγραμμάτων, βρίσκουν ένα τρόπο να

μέλλον, κλπ) δεν παράγει μόνο διαφορετικές πρακτικές, που οδηγούν σε συγκρούσεις οι οποίες, υπερκαθορισμένες από τη συμβολική κυριαρχία του υπερεθνικού⁶³, επιτρέπουν μια από-ανασύνθεση των πολιτικοκρατικών συστημάτων, επιβάλλοντας μια νέα πολιτική κυριαρχία, αλλά επηρεάζει και την πρακτική υλοποίησης των πολιτικών, μέσω των δομικών συμβιβασμών, που απαιτούνται μεταξύ υποδειγμάτων και πρακτικής τους εφαρμογής, τόσο στο επίπεδο του "υλοποιητή" όσο και του αντικειμένου της υλοποίησης, μέσα στο οποίο επενδύεται ο υπεύθυνος της υλοποίησης.

αναβαθμιστούν υλικά και συμβολικά, μέσω της διαπλοκής και της εξάρτησης, που δημιουργείται από την διαδικασία επιλογής των προγραμμάτων.

⁶³Τα διαζεύγματα, που δομούν συμβολικά το χώρο αυτό, όπως επιτελικός/εκτελεστικός, θεωρητικός/ τεχνικός, μεγάλο/μικρό, και μια σειρά άλλων ομόλογων αντιθέσεων, αποτελούν αναπαραστάσεις, οι οποίες παρ' όλο που είναι το προϊόν της εφαρμογής ενός ίδιου σχήματος αντίληψης και ενός κοινού συστήματος ταξινόμησης, δεν παύει να είναι το αντικείμενο κοινωνικών ανταγωνιστικών χρήσεων.

4. Οι «πρωτόγονες μορφές ταξινόμησης» της νέας κοινωνικής πολιτικής⁶⁴

Όλα φαίνεται να δείχνουν πως εδώ, όπως και αλλού, οι εν λόγω πολιτικές στρατηγικές κοινωνικής και εργασιακής επανένταξης, που εισάγονται από τους «ειδήμονες», συμβάλλουν στη μη ακύρωση, αν όχι στην επιδείνωση, αυτού το οποίο επιδιώκουν να καταπολεμήσουν, δηλαδή αυτού, που η εν λόγω πολιτική ονομάζει «ευαλότητα» και η οποία αποτελεί, τρόπον τινά, για να αναφερθούμε στον C. de Montlibert, «την ονομασία, η οποία συγκεντρώνει τις επιπτώσεις των διεργασιών ανισότητας, περιορισμού, κατακερματισμού των θεσμών και εξοστρακισμού από τον επαγγελματικό κόσμο σε μια και την αυτή τάξη κοινωνικών θέσεων»⁶⁵. Όλα φαίνεται να δείχνουν, πως οι θεσμοί που πλαισιώνουν και ελέγχουν αυτές τις κατηγορίες πληθυσμών και κυρίως αυτοί, που διαχειρίζονται τις διάφορες κατηγορίες "νέων", έχουν ως *αντικειμενική*, αν κρίνει κανείς τη συστηματική, μερική αποτελεσματικότητά τους, με βάση τον επίσημο στόχο, λειτουργία να τις κάνουν να παραμένουν και να υπομένουν, είναι, με άλλα λόγια, **θεσμοί αναμονής**. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, πως στόχος αντικειμενικός των θεσμών αυτών είναι να αποφευχθούν οι κοινωνικές εκρήξεις, καθώς το κόστος αυτών των θεσμών επιτρέπει τη διαχείριση καταστάσεων, με το λιγότερο δυνατό

⁶⁴ Οι παρατηρήσεις, που ακολουθούν είναι προϊόν της πρόθεσης να υπερτονισθούν ορισμένες από τις πιο ακραίες και παραδειγματικές αντικειμενικές λειτουργίες των 'δομών', ώστε να λειτουργήσουν ως μέτρο σύγκρισης και διαφοροποίησης των υπολοίπων.

⁶⁵ C. de Montlibert, *La violence du chômage*, PUS, 1989

κόστος, χωρίς το οποίο οι καταστάσεις θα ήταν εκρηκτικές και πολυέξοδες κοινωνικά και οικονομικά;

Δεν θα υπήρχε καλύτερος τρόπος να εξετάσει κάποιος την υπόθεση αυτή από το να επιχειρήσει να αντικειμενοποιήσει τις συμβολικές μορφές αυτού του νέου συστήματος κοινωνικής πολιτικής, που έχει αρχίσει να καθιερώνεται και ιδιαίτερα να αναφερθεί στις κατηγορίες σκέψης και αποτίμησης, που ενεργοποιούνται μέσα στις πρακτικές των δρώντων, που στελεχώνουν τις "δομές".

Ας επανέλθουμε στην έννοια της "ευαλότητας". Η έννοια αυτή είναι μια πολύ ασαφής έννοια, έννοια μωσαϊκό, όπου πλέκονται χωρίς διαχωρισμούς, η παραβατικότητα, οι επιπτώσεις της φυλάκισης, η ενδοοικογενειακή βία, η βία ενάντια στα παιδιά, η ανεργία, η φτώχεια, τα νοητικά προβλήματα, τα διαζύγια, οι μονογονεϊκές οικογένειες, τα ΑΜΕΑ, η εξάρτηση από ουσίες, και όποια άλλη μορφή "δυσπροσαρμογής".

Συχνά η «ευαλότητα» επιχειρείται να εξηγηθεί μέσω της ανικανότητας προσαρμογής με αποτέλεσμα να οδηγεί σε μια παλινδρόμηση προς ένα ακαθόριστο άπειρο, αφού η ίδια η έννοια της δυσπροσαρμογής είναι, επίσης, μια έννοια τουλάχιστον ασαφής. Παράλληλα, οι λεγόμενες ευάλωτες ομάδες, έχοντας προβλήματα ένταξης και "προσαρμογής", είναι επίσης ομάδες, που περιθωριοποιούνται εξ αιτίας μιας σειράς λόγων, οι οποίοι για τους νέους δρώντες, που αναλαμβάνουν τη στήριξή τους και την (επ)ένταξη τους, έχουν να κάνουν είτε με την ψυχολογία, είτε με την ηθική τους, είτε καμιά φορά και με τη βιολογία (γενετικά χαρακτηριστικά). Σε κάθε περίπτωση, όπως είναι εύκολο κάποιος να το διαπιστώσει, σπανίως

οι αιτίες που αντιμετωπίζονται, χαρακτηρίζονται ως ουσιαστικά κοινωνικές, παρά τη συχνή ρητορική αναφορά σε κοινωνικές περιπτώσεις. Μια αποτίμηση των συνεπειών θα μας έπειθε.

Στην περίπτωση αυτή επιβεβαιώνεται, πως όταν το αντικείμενο μιας κοινωνικής πρακτικής είναι ασαφώς καθορισμένο, οι πιο στερεοτυπικές κρίσεις ριζώνουν και αποκτούν σημασία. Αυτές οι κοινωνικές κρίσεις, που ενεργοποιούν οι διάφοροι ατομικοί φορείς της επανένταξης και της στήριξης πάνω στις διάφορες ομάδες, στους τρόπους σκέψης και δράσής τους - κρίσεις πάνω στους κοινωνικούς όρους διαβίωσης τους κ.λ.π., - δεν εκφωνούνται ρητά, αλλά πάντα εκφράζονται μέσα σε μια ημιλόγια γλώσσα, όπου ενδυναμώνονται και 'επιβεβαιώνονται' από τα χωρίς συνοχή και λογική δάνεια από τις διάφορες "θεωρίες". Και μέσω των αλληπάλληλων μετασχηματισμών τους, μέσα στην επαγγελματική πρακτική, αναπτύσσονται μια σειρά από ημιλόγιες θεωρίες της «ευαλότητας», οι οποίες, συγχέοντας απόψεις που καθορίζονται από κοινωνικές καταστάσεις και προσεγγίσεις καταστάσεων, είναι περισσότερο 'κατάλληλες' για τις ανάγκες της πράξης, παρά για τις ανάγκες μιας επιστημονικής προσέγγισης⁶⁶.

"Οι προδιαγραφές για κάποιον, που κάνει στήριξη, ήταν καταρχήν με την δουλειά που καλούνταν να κάνει κάθε συνεργάτης έπρεπε να έχει και το αντίστοιχο πτυχίο, πτυχίο πανεπιστημιακής εκπαίδευσης συν εμπειρία, είτε

⁶⁶ Ν.Παναγιωτόπουλος, *Οι απόκληροι*, Καρδαμίτσα, 1998

εκπαιδευτική, είτε συμβουλευτική αν ήταν η δουλειά του συμβουλευτική - και προσμετρώνταν αυτά τα πράγματα και γίνονταν η επιλογή, είναι ζήτημα τώρα το αν μπορεί κανείς να θέσει έτσι θεωρητικά μοντέλα και προδιαγραφές για το τι θα κάνει ο κάθε επιστήμονας, αν μπορεί να παρέμβει δηλαδή ο φορέας υλοποίησης στην δουλειά του άλλου, ειδικά όταν είναι δουλειά, που έχει να κάνει με θέματα τέτοια, δηλαδή θέματα συμβουλευτικής, θέματα ψυχολογίας, θέματα ψυχολογικής στήριξης κλπ, αυτό που μπορεί να πει κανείς ως ειδική κατεύθυνση είναι ότι η δουλειά της στήριξης δεν είχε σκοπό να κάνει σε καμία περίπτωση θεραπευτική αγωγή, δεν έκανε θεραπεία, δηλαδή όταν και αν καταγράφονταν περιπτώσεις σε ατομικό επίπεδο πια, που έχρηζαν θεραπείας ψυχιατρικής, είτε χρήσης ουσιών, ούτε θα μπορούσε ούτε ήταν προδιαγραφή του προγράμματος να κάνει τέτοια πράγματα, αυτό που γινόταν ήταν μια προσπάθεια παραπομπής σε ειδικούς, συνεργασία με φορείς και αντίστοιχα είχαν τομείς ειδικότητας τέτοιους και παραπομπές, άρα περισσότερο η δουλειά της στήριξης, μπορώ να πω, ότι ήταν διπλή κινητοποίηση των ανθρώπων, που μετείχαν σε αυτές τις ομάδες, όσον αφορά να αντιμετωπίσουν προβλήματα δικά τους και παραπομπή ή συμβουλή για παραπομπή, η παραπομπή προφανώς και δεν ήταν υποχρεωτική (...). Ναι υπήρχαν διαφορές στα μοντέλα, που ο καθένας χρησιμοποιούσε. Δεν μπορώ να θυμηθώ διαφορές, μπορώ να θυμηθώ άνθρωπο, ο οποίος δούλευε πάνω στο μοντέλο του

μπιχεβιορισμού καθαρά και άνθρωπο, ο οποίος δούλευε πάνω σε άλλο μοντέλο ας πούμε, έβλεπες την διαφορά στην προσέγγιση, έβλεπες την διαφορά στον τρόπο, που προσπαθούσε να διαχειριστεί το πρόβλημα, δεν μπορούσες να παρέμβεις, δεν ήταν η δουλειά σου να παρέμβεις και δεν είχες και τη δυνατότητα να παρέμβεις, με την έννοια ότι μερικές φορές η προσωπική αυτή διαχείριση μπορούσε, να ο άλλος είχε και τη δυνατότητα αν θες και το background επιστημονικό - και άλλα πράγματα δηλαδή, ο ένας είχε κάνει ας πούμε τι να σου πω κοινωνική ψυχολογία, ψυχιατρική, ας πούμε, είχε τέτοιες εμπειρίες, μπορούσε να δουλέψει και λίγο παραπάνω με τον άλλον σε ατομικό επίπεδο, όχι βαθιά, αλλά πάντως, εκεί δεν επιτρεπόταν να παρέμβεις, δεν είχες ούτε την δυνατότητα με την έννοια ότι δεν είσαι και πανεπιστήμονος, δεν ξέρεις όλη την γκάμα των ειδικοτήτων, αλλά δεν επιτρεπόταν, κι αν θέλεις, καμιά φορά ήταν και, δούλευε και το απόρρητο εκεί και δεν ήταν και το αντικείμενο, απλά μπορούσε να γίνει μια διαπίστωση ότι ο συγκεκριμένος άνθρωπος ας πούμε καλό θα ήταν να παραπεμφθεί εκεί, εν πάση περιπτώσει, να γίνει μια προσπάθεια να προσανατολιστεί κάπου και εκεί αυτή η προσπάθεια γινόταν, τώρα σε κάποιες περιπτώσεις κάπου αφορούσε σε άλλες δεν είχε κάποιο αποτέλεσμα, ήταν και μικρός ο χρόνος υλοποίησης των προγραμμάτων. Η στήριξη κράτησε καθ' όλη την διάρκεια υλοποίησης των

προγραμμάτων, που ήταν 6 μήνες, αλλά η στήριξη δεν ήταν σε καθημερινή βάση" (εργασιακή σύμβουλος).

Έτσι, οι ομάδες, που δεν τολμούμε πια να τις ονομάζουμε «φτωχές», αλλά «ευάλωτες», γίνονται αντικείμενο μιας παραγωγής εικόνων τόσο πιο πολυάριθμων και αποτελεσματικών όσο λιγότερα γνωρίζουμε γι' αυτές. Αυτοί οι στερεοτυπικοί τρόποι σκέψης, όπως σημειώνει ο C. de Montlibert, οδηγούν να αντιλαμβανόμαστε τις ευάλωτες ομάδες, ως μια ομογενοποιημένη ομάδα, να τους αποδώσουμε μια "πρωτόγονη λογική και νοοτροπία" ή μια "ειδική ψυχολογική φύση"⁶⁷ και να θέλουμε να

⁶⁷ Αν πάρουμε για παράδειγμα το παράδειγμα της διαχείρισης των διαφόρων "ειδικών μορφών οικογένειας", που χαρακτηρίζονται ως ευάλωτες, η πιο συχνή απάντηση, όπως έχουμε δείξει αλλού, που διέπει τις παρεμβάσεις εμφορείται από μια παρα-ψυχαναλυτική προσέγγιση. Παρ' όλα αυτά η ψυχολογικοποίηση δεν είναι αυτονόητη. Η κοινωνιολογία οφείλει, αν έχει μια ωφελιμότητα, να κατανοήσει τους λόγους αυτής της ψυχολογικοποίησης, να συλλάβει της μεταβολές της, να αναλύσει τους καταναγκασμούς και τους καθορισμούς, που απορρέουν από την ενεργοποίησή τους, αλλά επίσης να αντικειμενικοποιήσει τις προϋδεάσεις, τις προκαταλήψεις πάνω στις οποίες στηρίζονται οι ταξινομήσεις, οι λόγοι και, γενικότερα, τα ψυχολογικοποιημένα σχήματα σκέψης, που χρησιμοποιούν οι (νέοι) κοινωνικοί λειτουργοί μέσα στην επαγγελματική τους πρακτική. Σ' ένα χώρο, που οι γνώσεις περιορίζονται από τη δομή των κατατμημένων καταρτίσεων των υπευθύνων και όπου η θεωρία της πρακτικής είναι άγνωστη, επιβιώνουν συμβατικές κοινωνικές χρήσεις, επανερμηνευμένες από τη ρητορική ημιλόγιων λόγων. Βέβαια αυτές οι πρακτικές δεν προχωρούν χωρίς να βρουν αντιστάσεις. Συχνά, π.χ. βρίσκουμε 'μανάδες' 'δύσκολες', που "δεν προσαρμόζονται εύκολα στο πρόγραμμα". Και βέβαια αυτές οι δυσκολίες, όταν ανακύπτουν είναι γιατί αυτή η ψυχολογικοποίηση ζητά από τα μέλη των 'ευάλωτων', των μη προνομιούχων ομάδων, να πουν αυτό που δεν ξέρουν να κάνουν και να κάνουν αυτό που δεν ξέρουν να πουν. Αυτή η ψυχολογικοποίηση έχει, σήμερα πλέον, ξεχάσει την καταγωγή της, σε σημείο που να επενδύεται με το χαρακτήρα του αυτονόητου. Με το γεγονός, πως έχει να αντιμετωπίσει τρόπους σκέψης και δράσης κοινωνικών ομάδων, που δεν την αποδέχονται αμέσως, πως ο τρόπος ενεργοποίησής της ποικίλει, με βάση τον προσωπικό χαρακτήρα των φορέων, που την ενεργοποιούν και με βάση τις οργανωτικές δομές, καταδεικνύει ότι πρόκειται για μια κοινωνική αυθαιρεσία, βλ. ΝΤΤαναγιωτόπουλος, "Οι ανύπαντρες μητέρες. Η κατασκευή ενός "κοινού τύπου" και τα διακυβεύματά του" (μαζί με την Μ. Βιδάλη), *Ελληνική Κοινωνία*.

ενσωματώσουμε, το οποίο χαρακτηριστικό τους σ' ένα πορτρέτο, που να επιβεβαιώνει την αρχική ερμηνεία.

" Δεν έχεις να κάνεις με ανθρώπους, που είναι ψυχολογικά άρρωστοι, δηλαδή είναι τραγικό αυτό που γίνεται... Εάν ας πούμε θα πάρω ψυχολόγο για ψυχολογική στήριξη οι άνεργοι ρωτούν μόλις είδαν ψυχολογική στήριξη, γιατί το κάνουν και κάποιοι δικοί μας εδώ πέρα, λένε, δεν έχουμε ανάγκη από ψυχολογική στήριξη, δουλίτσα θέλουμε...".(Υπεύθυνη προγραμμάτων).

Ανάγοντας σε κοινωνικές αιτίες τις ατομικές ιστορίες, τις οποίες οι νέου τύπου "κοινωνικοί λειτουργοί" τις γνωρίζουν συνήθως εξατομικευμένα, επιτρέπεται μια πολιτική διαχείριση αυτών των καταστάσεων κοινωνικής ένδειας και δυσφορίας. Πρόκειται για μια διαχείριση, στην οποία συμβάλλουν, τόσο οι ίδιες οι "ευάλωτες" κατηγορίες, πάντα έτοιμοι να αισθανθούν στιγματισμένοι και ανίκανοι να επεξεργασθούν ένα σχέδιο ένταξης, που τους ζητείται, όσο και οι 'υποστηρικτές' σύμβουλοι, οι οποίοι εκφράζουν συχνά έντονες εσωτερικές πιέσεις, όπως όλοι αυτοί, οι οποίοι σε σχέση με τον άλλον, οφείλουν να βρουν ένα συμβιβασμό μεταξύ των οργανωτικών λογικών και των συναισθηματικών λογικών⁶⁸.

Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Κοινωνίας της Ακαδημίας Αθηνών, τόμος 5, σ. 181 - 207.

⁶⁸ Ο τρόπος υλοποίησης των προγραμμάτων, ανά μέτρο, και δράση οδηγεί σ' έναν εξαιρετικά σύνθετο και κατατμημένο καταμερισμό εργασίας, με τρόπο ώστε «η ομάδα στόχος» να γίνεται αντικείμενο μεμονωμένης και τμηματικής επεξεργασίας, η οποία να μην διέπεται από μια συνεκτική λογική ερμηνείας. Έτσι, επιβάλλονται επ' αυτής ειδικές μεμονωμένες λογικές, οι οποίες δεν λαμβάνουν υπ' όψη τις προηγούμενες « π.χ. η έρευνα

"Επί της ουσίας η στήριξη χρησίμευε σ' ένα πράγμα, αποκαθιστούσε βέβαια - επαφής ας πούμε, καθαρά ανθρώπινη επαφή, τέτοιου είδους - είναι παράγοντες υλοποίησης του προγράμματος και από την άλλη μπορούσε, ως ένα σημείο, πάντα με ερωτηματικό και σε εισαγωγικά, να διαγνώσει ίσως κάποια σοβαρά προβλήματα για να μπορείς να ξέρεις μετά αν αυτός ο άνθρωπος μπορεί να προωθηθεί σε

επί του υπό μελέτη πληθυσμού, που συχνά διενεργείται, στην αρχή δεν γνωρίζει τους όρους επιλογής του πληθυσμού και δεν επικοινωνούν, όπως θα έπρεπε τα αποτελέσματά τους στους υποστηρικτές - εμπυχωτές, οι οποίοι με τη σειρά τους, δεν ενημερώνουν τα αποτελέσματα της εργασίας τους στους καταρτιστές, που δεν γνωρίζουν τι καταρτίζουν, ποιους και πώς, ενώ όσοι διαχέουν τα αποτελέσματα του συνολικού προγράμματος δεν στοχεύουν παρά στην ανανέωση του προγράμματος. Όπως σημειώνει μια εργασιακή σύμβουλος "τα αποτελέσματα είναι πάρα πολύ περιορισμένα και αν κάποιος από αυτούς είναι το ώριμο άτομο θα απορροφήσει αμέσως αυτά που του έχεις πει και θα τα δουλέψει, αυτό το άτομο είναι κερδισμένο και αυτό δεν συμβαίνει μόνο στα παιδιά, συμβαίνει στο σεμινάριο του επαγγελματικού προσανατολισμού, που είχα παρακολουθήσει εγώ, το παρακολουθήσαμε αρκετά άτομα, κάποια άτομα ήταν ήδη στο χώρο ή συγκεκριμένα ήθελαν να μάθουν για τον επαγγελματικό προσανατολισμό, αυτά τα άτομα και το χρησιμοποίησαν, τα άλλα άτομα που απλώς βρέθηκαν εκεί για μια εκπαίδευση, δεν πληρωνόμασταν, οπότε δεν ήταν για τα χρήματα, είτε για να φύγουν από το συγκεκριμένο χώρο της δουλειάς, αυτά τα άτομα και τώρα δεν κάνουν επαγγελματικό προσανατολισμό, δεν το αγαπούν δηλαδή, και τώρα δεν ξέρουν να το κάνουν. Το ότι δεν έχει αξιολογηθεί κατάλληλα, έχουμε την πεπατημένη, προχωράμε, είμαστε όλοι ευχαριστημένοι, όλοι πληρωνόμαστε, ευχαριστημένοι όλοι και δεν κοιτάμε αν πραγματικά ο στόχος, που είχαμε, πραγματοποιείται, ξεχνάμε να κοιτάξουμε το στόχο, η καθημερινότητα μάς κάνει να ξεχνάμε το στόχο και απλώς κάποια στιγμή κάποιοι τεχνοκράτες βάζουν τα νούμερα κάτω και βλέπουν ότι δεν ταιριάζουν, και δεν τους βγαίνουν καλά, και από εκεί και πέρα άρα δεν δουλεύουν έτσι, σε κάποια φάση μπορούν να πουν «ναι κλείνουμε τα προγράμματα», άλλο λάθος μεγάλο πάλι, το να κλείσουν τα προγράμματα. (..)Γιατί τα προγράμματα από τη στιγμή, που υπάρχουν, που γίνεται μια κατάρτιση, δεν είναι λάθος, απλώς δεν είναι όλη η διαδικασία σωστή, χρειάζεται μεγαλύτερη οργάνωση, μεγαλύτερη προσπάθεια και μεγαλύτερη έμφαση στις ανάγκες αυτών, τους οποίους καταρτίζουμε, και να είμαστε ρεαλιστικοί γιατί σε κάποια φάση εγώ είδα κατάρτιση Τσιγγάνων στη μηχανολογία, και εντελώς έξω από τη νοοτροπία των συγκεκριμένων ανθρώπων, εγώ πιστεύω ότι ούτε ένας από αυτούς..."

μια δουλειά ή όχι, είχε και αυτό το ρόλο, δηλαδή, έχοντας, ας πούμε, καταγραφές ή reports από τους ανθρώπους, που ασχολούνταν μαζί τους σε τέτοιο επίπεδο μπορούσες, είχες και τη γνώμη τους για το αν αυτός ο άνθρωπος πραγματικά έχει το ενδιαφέρον, αλλά και την δυνατότητα να κρατήσει μια δουλειά (..). Αυτό που προσπαθούσα εγώ να αποφύγω ή να καταγράψω ήταν να μην ταυτιστεί ο εκπαιδευτής ή ο συνεργάτης με το πρόβλημα, πιστεύω όμως ότι οι άνθρωποι που ήταν επαγγελματίες στο χώρο, προσπαθούσαμε να επιλέγουμε επαγγελματίες, ανθρώπους που όχι μόνο είχαν τα πτυχία, αλλά και που είχαν ασχοληθεί με τέτοιες ομάδες στο μέτρο του δυνατού, είχαν εμπλοκή με τέτοιου είδους προβλήματα, μέσα από συνεργασία με φορείς αντίστοιχους, άρα επαγγελματικά ήξεραν ότι πρέπει να αποφύγουν να ταυτιστούν με το πρόβλημα, άρα εκείνο που μου λες ότι τους θεωρούσαν θύματα κ.λ.π. και το μόνο που προσπαθούν να κάνουν είναι να τους παρηγορήσουν, να τους λένε δεν φταίτε εσείς φταίνε όλοι οι άλλοι, αυτό προσπαθούσαμε, νομίζω ότι ε, το είχαμε αποφύγει ως ένα βαθμό, βέβαια υπήρχαν περιπτώσεις ανθρώπων, που η εμπλοκή τους με τέτοιες ομάδες και τέτοια φορτία, που κουβαλούσαν τέτοιες ομάδες μπορεί να δημιούργησαν όχι ταύτιση, αλλά να δημιούργησαν στην αρχή μια συγκινησιακή κατάσταση τέτοια, που δεν μπορούσαν να διαχειριστούν πάρα πολύ αποτελεσματικά ίσως το πρόβλημα, δεν μπορούσαν να πάρουν την απόσταση, αλλά

αυτό δεν έγινε σε μεγάλη κλίμακα ούτε δημιούργησε και προβλήματα, πάντα όμως υπήρχε το εξής σε όλους τους συνεργάτες, ότι η γνώση, η επίγνωση ότι η δουλειά, που εκαλούντο να κάνουν, ήταν δουλειά για - συμπληρωματική μιας οποιασδήποτε άλλης δουλειάς, που είχαν και για ένα πολύ μικρό και συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, άρα δεν αναλάμβαναν και πολύ καλά την ευθύνη να μπουν πολύ πιο βαθιά μέσα σ' αυτά τα προβλήματα, κανένας δεν θα έμπαινε από τη στιγμή, που ήξερε ότι κάποια στιγμή υποχρεωτικά αυτή η σχέση θα διακόπτονταν βίαια με τη λήξη του προγράμματος".

Η χρήση συχνά ενός μείγματος "ψυχολογουσών" αναλύσεων και «κοινωνιολογούντων» κρίσεων⁶⁹, ενδυναμώνεται όλο και περισσότερο, κατά κάποιο τρόπο, από τις πολιτικές αποφάσεις, οι οποίες μετασχημάτισαν τη σφαίρα της κοινωνικής εργασίας, αυτές δηλαδή οι οποίες επέτρεψαν το πέρασμα σε μια λογική ενός Κράτους, που υποστηρίζει τη λογική της "απόσυρσης του κράτους" από τομείς της ευθύνης του. Πράγματι, η εξατομικευμένη λογική και διαφοροποιητική λογική, που υπέθαλπε ο φαβοριτισμός περνά έξω από το κράτος και γενικεύεται.

⁶⁹ Υπό την άποψη αυτή, πρέπει να αναρωτηθούμε τι οφείλει η εξέλιξη αυτών των πρακτικών και αυτών των δομών στην δόμηση και εγκαθίδρυση της κυριαρχίας των ψυχολόγων, καθώς και στην απαξίωση της κοινωνιολογίας. Πιο γενικά, θα πρέπει να αναρωτηθούμε πάνω στις αλλαγές του "ήθους των υπευθύνων της επανένταξης, και να μετρήσουμε τις επιδράσεις αυτών των αλλαγών πάνω στις "πρακτικές της επανένταξης".

"Τα τελευταία κάποια χρόνια είναι προφανές ότι έχουμε μια μετατόπιση από αυτό που λέγαμε το παλαιότερο μοντέλο, που αυτές οι δομές είχαν συλληφθεί και λειτουργούσαν, μέσα σε ένα τυπικά χαώδες πλαίσιο. Είχαμε ως το πούμε -πρόχειρα το λέω, δεν ξέρω αν είναι ακριβές - το margin. Είχαμε μια αγορά εργασίας και μια σύλληψη, που έλεγε ότι κάποιες δομές, τότε ήταν κυρίως του ΟΑΕΔ τα γραφεία ευρέσεως, οι Επιθεωρήσεις Εργασίας και κάποιες άλλες δομές, οι οποίες κάνανε το margin. Έβρισκαν τους ανέργους και τους προωθούσαν στην αγορά εργασίας. Άρα όλο το πλαίσιο της δουλειάς τους ήταν προδιαγεγραμμένο από αυτή την σύζευξη ζήτησης και αγοράς εργασίας. Τα τελευταία χρόνια είναι προφανές και από τα κοινοτικά κείμενα και από τα ελληνικά κείμενα τα αντίστοιχα ότι έχουμε μετατοπιστεί σε αυτό, διότι πια βούιξε και ο τόπος ότι δεν είναι ότι χάθηκε, κάπου είναι η θέση και κάπου είναι οι άνεργοι και κάπου πρέπει ενδιάμεσα να κάνεις το margin. Έχουμε την είσοδο του κόσμου προς την απασχολησιμότητα. Και η μετατόπιση των πολιτικών και άρα από εκεί και πέρα και των χρηματοδοτήσεων, αλλά και των στοχεύσεων πάει σε εκείνες τις δομές, άτυπες στην αρχή, πιο τυποποιημένες -και αυτή είναι η πρόθεση - οι οποίες τι κάνουν; Γί αυτό και κάποια στιγμή βρήκε και χώρο το empowerment, που είναι η αντίστοιχη ενδυνάμωση, ήταν εξαιρετικά πρωτοποριακές ιδέες, όταν εμείς δουλεύαμε με αυτές πριν 7 χρόνια, μας λέγανε «Ποιο empowerment, τι είναι αυτά»; Ότι υιοθετείται

ακόμη και από τα κείμενα του Υπουργείου, εάν δείτε στο ΚΠΣ, και λένε ιστορίες, εντέλει αυτό που λέμε ενδυνάμωση του άνεργου, είναι γιατί το συνδέει με το employment... Δεύτερη μετατόπιση. Έχουμε ανάδειξη και κυριαρχία της εξατομικευμένης δουλειάς. Ξέρετε όλοι, δεν θέλω να κάνω τώρα εγώ όλη αυτή την κουβέντα εδώ, που λέει πάντως ότι έχουμε μια αγορά εργασίας, η οποία χαρακτηρίζεται από μια μεγάλη ρευστότητα -να μην υπεισέλθω, όλοι τα ξέρουμε -, και τι κάνουμε; Φέρνουμε με κάθε τρόπο σε καλύτερη θέση τους άνεργους και τις άνεργες, προκειμένου να βρουν το χώρο τους δυναμικά. Εξ ου και τεχνικές αναζήτησης εργασίας. Εξ ου και άρση των ψυχολογικών προβλημάτων. Δηλαδή άρση όλων εκείνων των εμποδίων, που δυσχεραίνουν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Και από εκεί και πέρα έχουμε τα ΚΕΚ, που θα τους δώσουν επιμόρφωση. Προσπαθώ να εκσυγχρονίσω τους τομείς κατάρτισης, και άρα να ανταποκρίνομαι στις νέες ανάγκες και πάω να βάλω το σύστημα να λειτουργήσει. Και μέσα σε αυτό βρήκε χώρο και η κοινωνική ένταξη, γιατί πραγματικά φάνηκε ή εν πάση περιπτώσει άρχισε να διαφαίνεται ότι ο άνεργος έχει και άλλα χαρακτηριστικά. Γιατί δεν μπορείς να δουλέψεις μόνο με μία. Γιατί να σας πω ένα παράδειγμα, οι άστεγοι, που δουλεύει ξέρω ένας φορέας, συνήθως και άνεργοι είναι, κάτω από το όριο φτώχειας είναι και ενδεχομένως και μετανάστες είναι. Έχουν πολλαπλές ταυτότητες. Φαίνεται λοιπόν ότι το

σύστημα ξεκόλλησε από εκείνη τη μονοσήμαντη προσέγγιση
"(υπεύθυνος ΚΕΚ).

Υπό αυτή την έννοια, τα διάφορα μέτρα και τεχνικές, που απορρέουν από αυτά, τείνουν να εγκαθιδρύσουν μια νέα κοινωνική εμπλαίσωση των νέων ομάδων, χωρίς "κεφάλαια". Για παράδειγμα, και για να ακολουθήσουμε τις αναλύσεις του G. Mauger⁷⁰, το φημισμένο πια σεμινάριο τείνει να θεσπίσει το νέο ρόλο του "αιώνια σεμιναριούχου" (ούτε μαθητής ούτε εργαζόμενος), την υπομονή, την αναμονή, (την καρτερικότητα και τελικά την υποταγή) αντικαθιστώντας τη γυμνή συνείδηση της έλλειψης μέλλοντος με τη συνείδηση ενός διαφοροποιημένου μέλλοντος, δημιουργώντας, όταν λ.χ αφορά τους νέους "το νέο σε μόνιμη κατάσταση αναζήτησης", τον αιώνια νέο, αφού τελικά βρίσκεται σε μεταβατική περίοδο, εγγενές χαρακτηριστικό του ορισμού « της νεολαίας». Οι ρητές στοχεύσεις επανένταξης στην αγορά εργασίας, μέσω των σεμιναρίων, δημιουργούν την ψευδαίσθηση ("ψευδο - κατάρτισης) και/ή τους όρους της ανοχής του αποκλεισμού : ούτε άνεργος, ούτε μισθωτός, αλλά "σχεδόν απασχόλησιμος".

Οι περισσότερες νέες "μεθοδολογίες", που προωθούνται μέσω των "νέων ειδικών", επιχειρούν να μάθουν στους "εντασσόμενους" να επεξεργάζονται ένα "πρότζεκτ". Το "πρότζεκτ", όπως σημειώνει επίσης G. Mauger, είναι το "αγιασμένο" πλέον εργαλείο της εγχάραξης της "επιχειρηματικής έξης". Η "σχέση με το πρότζεκτ" μετασχηματίζεται σε αρχή ταξινόμησης. Η σχέση αυτή εκφράζει την ένταξη στις θεσμικές

επιταγές, το βαθμό αυτονομίας, το κίνητρο, την ικανότητα κινητοποίησης και τους δισταγμούς σε σχέση με τους προτασόμενους σκοπούς. Υπό μια έννοια θα μπορούσαμε να πούμε, πως καθ' ένας υποψήφιος καλείται να γίνει ένας "κατασκευαστής της ταυτότητάς του" και να υιοθετήσει ένα "υπαρξισμό του ενδεούς"⁷¹.

"Δουλειά μου ήταν να δω το πώς αισθάνεται, αν κανείς σκέφτεται αρνητικά πηγαίνοντας για δουλειά «δεν πρόκειται να με πάρουν», πως αυτό θα επιδρά, και βγαίνει και στη συμπεριφορά του και το μεταδίδει και στον άλλον, κάναμε κάποιες ασκήσεις για το πώς έρχονται σε επαφή με τον εργοδότη, τηλεφωνικά πρώτα και μετά προσωπικά. Ναι, τους δίνεις κάποια βήματα και από εκεί και πέρα πρέπει και οι ίδιοι να θέλουν να το δοκιμάσουν πρώτα απ' όλα να τους πείσεις να το δοκιμάσουν, και όταν θα σου έρθουν πίσω απογοητευμένοι, πράγμα το οποίο το θίγαμε, δεν είναι η πρώτη φορά, βιογραφικό δεν θα το γράψετε μια φορά το δίνετε και τελειώσατε θα έχετε αντίγραφα, αντίτυπα, θα το δίνετε, φτάνοντας όμως και αναζητώντας εργασία και

⁷⁰ Για μία κατατοπιστική πληροφόρηση γύρω από το ζήτημα αυτό βλ. Actes de la Recherche en Sciences Sociales no. 114, 115, πάνω στις νέες μορφές κυριαρχίας, στο χώρο εργασίας.

⁷¹ Serge Ebersold : "De l' enfermement à la normalisation, Le savoir être handicapé", *Regards Sociologiques*, Université de Sciences Humaines de Strasbourg, no 3, 1992, σ. 37-54, J - P. Garnier, *Des barbares dans la cite*, Flammarion, 1996, Νίκος Παναγιωτόπουλος Τα Ιδρύματα Αγωγής Ανηλίκων», στο συλλογικό δίτομο έργο *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα. Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο*, Ε.Κ.Κ.Ε., 1996, τόμος Α', σ. 407-420..

δίνοντας μια φορά βιογραφικό, δύο φορές είναι αναμενόμενο να πέσει το παιδί, να πει «τώρα τι κάνω σιγά» και πρέπει να υπάρχει ένας χώρος να γυρίζει πίσω και να τον ενθαρρύνεις.... Ναι, κοιτάξτε, πολλοί δεν θα βρουν δουλειά, όπως και στις τεχνικές, όταν κάναμε το μάθημα τούς το έλεγα, αυτή τη στιγμή υπάρχει ένα ποσοστό ανεργίας, ένα 10% και αυτό σημαίνει ότι κάποιοι δεν θα βρουν δουλειά και δεν θα βρουν δουλειά κάποιοι που έχουν λιγότερα προσόντα, αλλά τα προσόντα δεν είναι απαραίτητο πάντα να είναι τα τυπικά, δηλαδή ένα παιδί με περιορισμένα τυπικά προσόντα, έχοντας τη δύναμη μέσα του και την πίστη ότι κάτι θα καταφέρει ότι θα μπορέσει να το παλέψει, ότι θα μάθει κάτι άλλο, όταν μπαίνει δηλαδή σε μια διαδικασία, που θα δυναμώσει τον εαυτό του, πιστεύω ότι έχει περισσότερες πιθανότητες από ό,τι έχει ο άλλος, ο οποίος έχει αφεθεί και λέει ότι δεν γίνεται πλέον τίποτα, αυτός που θα το παλέψει πιστεύω ότι έχει περισσότερες δυνατότητες, γιατί σ' αυτό το στάδιο δουλεύουμε και εμείς αυτήν τη στιγμή, δεν δουλεύουμε στο στάδιο να προτείνουμε κάποια πολιτική απασχόλησης, εκεί θα ήταν άλλος ο ρόλος μας, αλλά αυτήν τη στιγμή αναγκαστικά διαχειριζόμαστε αυτό που υπάρχει(..). Ναι, πιστεύω ότι απλώς σε κάποιους, οι οποίοι έχουν περισσότερη δύναμη, θα θελήσουν να αποκτήσουν περισσότερη δύναμη, τους δίνεις ένα εφόδιο παραπάνω για να διεκδικήσουν κάποια πράγματα, μήπως και καταφέρουν και ξεπεράσουν

αυτό το 10% ποσοστό της ανεργίας και δεν είναι μόνο, αυτή η ενδυνάμωση δεν είναι μόνο για την δουλειά τους, είναι ένας τρόπος, που θα αντιμετωπίσουν και άλλα ζητήματα πέρα από τη δουλειά. Προσωπικά, οι κρίσεις που υπάρχουν στη ζωή μας είναι αρκετές γιατί και η ανεργία είναι μια κρίση, εξαρτάται πώς θα τη διαχειριστείς, ποιο τρόπο να διεκδικήσουν και όταν το πρωτοξεκίνησα εγώ, για να είμαι ειλικρινής, δεν το περίμενα ότι κάποιος, οι οποίοι έχουν τελειώσει ΤΕΙ, έχουν τελειώσει Πανεπιστήμιο, θα έχουν πρόβλημα να διεκδικήσουν μια δουλειά, μου φάνονταν πραγματικά ότι απευθύνονταν μόνο σε άτομα, τα οποία είχαν τελειώσει το Δημοτικό, που τέλος πάντων... τελικά μου έκανε πολύ μεγάλη εντύπωση, ακόμα και στους σπουδαστές, που έχω στα ΤΕΙ σε κάποια φάση τους κάνω τουλάχιστον το βιογραφικό, είναι τεχνικές, που τις αγνοούν, δεν ξέρουν πώς να γράψουν ένα βιογραφικό, δεν ξέρουν, πώς να κάνουν μια σωστή επικοινωνία με έναν εργοδότη" (εργασιακή σύμβουλος).

Υπό την άποψη αυτή, η "ένταξη" συχνά εμφανίζεται ως μια μορφή "ηθικής ορθοπεδικής", ένα εργαλείο μετασχηματισμού των έξεων, των ηθικών, κοινωνικών και επαγγελματικών ιδιοτήτων, ως μηχανισμός απόκτησης συμπεριφορικών ιδιοτήτων, που εκφράζουν μια συγγένεια με την κουλτούρα της επιχείρησης, τις ανάγκες της, την ιδεολογία της : δυναμισμός, ικανότητα προσαρμογής, κίνητρο, ανοικτό πνεύμα,

εφευρετικότητα, ελαστικότητα, αίσθηση πρωτοβουλίας, προσαρμοστικότητα, ταχύτητα εκτέλεσης⁷².

"οι τεχνικές ενδυνάμωσης είναι ένα στάδιο, που το κάνεις σε όλη τη διάρκεια του επαγγελματικού προσανατολισμού, να δει ποιες είναι οι αξίες του, ποιες είναι οι δεξιότητές του, να δει τι μπορεί να κάνει, να εντοπίσει, ας πούμε, το ότι απογοητεύεται εύκολα, το ότι ενθουσιάζεται εύκολα, να το εντοπίσει ως χαρακτηριστικό του και να το λαμβάνει υπόψη του και να διενεργεί πράγματα, το οποίο γίνεται συγκεκριμένες μέρες, συγκεκριμένες ώρες σε μια αίθουσα, ενώ είναι μια διαδικασία, η οποία ναι μεν μπορεί να γίνει τρεις μέρες σήμερα, τρεις μέρες μετά από ένα μήνα, να είναι διαρκής η επίδραση και σε τέτοια ποσότητα που να μπορεί να την απορροφά η ομάδα (...). Βασικά βοηθάει να καταλάβει ο πελάτης που έχει απέναντί του πώς επιδρά το περιβάλλον πάνω σε αυτόν τον ίδιο και τι προβλήματα του δημιουργεί, και ποια προβλήματα για εμάς μπορεί να δημιουργεί, να φανταζόμαστε ότι δημιουργεί ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, γιατί το να..... Τι να σκεφτώ, τέλος πάντων, ο καθένας βιώνει διαφορετικά το πρόβλημά του και κάτι το οποίο θεωρεί ο α' πρόβλημα ο β' να μην το θεωρεί. Να έχει άλλες δυνάμεις μέσα του, να χρειάζεται να καλλιεργήσει άλλες δυνάμεις, ή να πιστεύει ότι κάποιες άλλες δυνατότητες,

⁷² Γ. Χάλαρης, Ιδιωτικοποίηση του Κράτους και ανάδυση της επιχείρησης, στο Όρια και σχέσεις Δημόσιου και Ιδιωτικού, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1994, 100-108.

διαφορετικές έχει από τον άλλο, που έχει το ίδιο πρόβλημα (...). Το νόημα ποιο ήταν, η καλύτερη επαφή με τον εαυτό τους ήταν ο αυτοσεβασμός, η αυτορρύθμιση, και η ενίσχυση της αυτοεκτίμησής τους και όλο αυτό το κομμάτι, περνώντας μέσα από τον εαυτό τους να μπορέσουν να το διαχειριστούν και σε σχέση με κάποιους άλλους" (κοινωνική λειτουργός εργαζόμενη σε προγράμματα κοινωνικής επανένταξης).

Κοντολογίς, αυτοί όλοι οι μηχανισμοί, που επιχειρούν να επιβάλλουν, όπως σημειώνει ο S. Ebersold, στους ευάλωτους, την παράσταση "επιχειρηματίας του εαυτού τους", τείνουν να εγχαράξουν μια ελαστική έξη, υπεύθυνη, αυτόνομη, υπάκουη, κοντολογίς, "απασχολήσιμη", δηλαδή προωθούν και διευκολύνουν αλλού μια μεταστροφή της "αντισχολικής κουλτούρας" σε "κουλτούρα επιχείρησης", αλλού του "μη - απασχολήσιμου" σε "απασχολήσιμο" ή ακόμη μια συμβολική νομιμοποίηση της κατηγορίας του "δυσπροσάρμοστου της επιχείρησης". Έτσι, όλα τείνουν να δείξουν πως, παρά τις όποιες αντίστροφες προσπάθειες μπορεί κάποιος να παρατηρήσει μεμονωμένα, οι διάφοροι νέοι μηχανισμοί ένταξης εμφανίζονται σε προέκταση των παραδοσιακών μηχανισμών διαχείρισης και πλαισίωσης.

Αν είναι αλήθεια πως η ορθολογική σκέψη αναζητά λύσεις, ανάλογα με τα προβλήματα που τίθενται, οι κοινωνικές λογικές μπορούν να οδηγήσουν στο αντίστροφο, δηλαδή στην αναζήτηση του προβλήματος σε σχέση με τις λύσεις που διαθέτουν. Διαθέτοντας ως λύση την

"επανάταξη", κινητοποιώντας τις ψυχολογικές και κοινωνικές διαθέσιμες αρμοδιότητες, μπορούμε να αναζητήσουμε το αντίστοιχο πρόβλημα: τις δυσπροσάρμοστες έξεις με στόχο να τις μετατρέψουμε. Η "επανάταξη", η μάχη ενάντια στον "αποκλεισμό" εμφανίζεται ως μια "υπηρεσία", της οποίας η "πώληση" υποθέτει τους παραγωγούς της πίστης στην αξία (πολιτική, ηθική, φιλοσοφική) της προσφερόμενης υπηρεσίας⁷³. Όλες αυτές οι διαδικασίες συμβάλλουν, όπως παρατηρεί επίσης, ο S. Ebersold, στον επαναπροσδιορισμό του υπό ένταξη ατόμου, δημιουργώντας σταδιακά μια εικόνα "ανωμαλίας". Από τον άνεργο μέχρι τον παραβάτη οι "ευάλωτοι" μετασχηματίζονται σε "μη προσαρμοσμένα άτομα" και συναφή με την έννοια "της αναπηρίας". Αποστρέφοντας την προσοχή από της στρατηγικές του νεοφιλελεύθερου management, από τη σχολική μαζικοποίηση και τις επιδράσεις πάνω στην απασχόληση, που αυτά γεννούν, οι διαδικασίες και οι τεχνικές αυτές εστιάζουν την προσοχή πάνω στα "θύματά" τους και στις ελλείψεις τους. Έτσι, για να μεταφέρουμε σε αυτό το επίπεδο και αντικείμενο τις αναλύσεις του Πιερ Μπουρντιέ, θα μπορούσαμε να πούμε, πως η οργάνωση της κοινωνικής διαχείρισης της μη - απασχόλησης προς την κατεύθυνση της επαναπροσαρμογής ανατρέπει το σχήμά του χωρίς απασχόληση ατόμου (και συνεπαγωγικά όλων των ευάλωτων ομάδων, που δεν απασχολούνται) : δεν είναι πια άνεργος στα

⁷³ Καταλαβαίνουμε καλύτερα τώρα γιατί η ίδια η ασάφεια της "επανάταξης", της "μάχης ενάντια στον αποκλεισμό", των διαθέσιμων και αποκτημένων αρμοδιοτήτων, των ενεργοποιημένων πρακτικών, των προσδοκώμενων αποτελεσμάτων, επιτρέπει επίσης να κατανοήσουμε τους ασταμάτητους αγώνες και συγκρούσεις γύρω από τον ορισμό των κριτηρίων "αποτίμησης" των φορέων επανάταξης: στη μέτρηση των ποσοστών επανάταξης αντιπαράθεται, όλο και περισσότερο, πιο έντονα και δυναμικά, "η σημασία της κοινωνικής και ψυχολογικής υποστήριξης", των σεμιναρίων κατάρτισης, που επιτρέπουν την απόκτηση της ικανότητας να "φτιαχτεί ένα πρότζεκτ", την "υπευθυνολογία του ατόμου", και όλα αυτά είναι τόσο δύσκολο να μετρηθούν.

όρια της απασχόλησης, αλλά ένας "δυσπροσάρμοστος", ακόμη και "κοινωνικά ανάπηρος". Η έλλειψη κατάρτισης, οι δυσκολίες επαγγελματικής ενσωμάτωσης ταυτίζονται με τις "ανικανότητες" συνώνυμες της "μη - απασχολησιμότητας": τα χωρίς απασχόληση και εργασία άτομα αρχίζουν να γίνονται αντιληπτοί ως "αιτίες της ανεργίας τους", της "μη - απασχολησιμότητας τους", ως η "αιτία" της μη - απασχόλησής τους. Σε κάθε περίπτωση οι πολιτικές αυτές και οι τεχνικές, που προωθούν, προετοιμάζουν τους όρους για το μετασχηματισμό αυτό. Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο οι «υπεύθυνοι της επανένταξης», αδυνατώντας από τη μια μεριά να επανεντάξουν πραγματικά και από την άλλη να διαχειριστούν αποτελεσματικά την αναγκαιότητα της αναπαραγωγής της θέσης τους, τείνουν, χωρίς να το γνωρίζουν και να το θέλουν, να μετατραπούν σε 'μετασχηματιστές' αυτού του γλιστρήματος και αυτής της διεργασίας⁷⁴.

Κοντολογίς, οι "δομές" συμβουλευτικής και προώθησης στην απασχόληση συμβάλλουν, χωρίς να το θέλουν και να το γνωρίζουν, μέσω των ταξινομήσεων, που προωθούν, παράγουν και αναπαράγουν, την κατασκευή και το στιγματισμό των "πληθυσμών με πρόβλημα". Οι "δομές" προορισμένες να πλαισιώνουν τους "αποκλεισμένους" του σχολικού συστήματος και της αγοράς εργασίας και τους οποίους ταξινομούν ως "εντάξιμους" ή "μη εντάξιμους", τείνουν να καθιερώσουν με τη σειρά τους κοινωνικές διαφορές, τις οποίες τις ισχυροποιούν και τις μετατρέπουν σε

⁷⁴ Νίκος Παναγιωτόπουλος. "Οι ανύπαντρες μητέρες. Η κατασκευή ενός "κοινού τύπου" και τα διακυβεύματα του" (μαζί με την Μ. Βιδάλη), *Ελληνικής Κοινωνία. Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμος 5, σ. 181 - 207

"διαφορές φύσης" (οι "μη απασχολήσιμοι" γίνονται αντιληπτοί ως οι "νέοι ανάπηροι", οι άνεργοι τείνουν να ταυτίζονται με τους "αναπήρους", κ.ο.κ.). Έτσι, με τη συνδρομή των διαφόρων πολιτικών λόγων, οι οποίοι, διακηρύσσοντας πως η παραδοσιακή ισότητα ευκαιριών, αντικαθίσταται από μια μορφή ισότητας των δικαιωμάτων, δηλαδή "την δυνατότητα να διαθέτουν τα άτομα πηγές ενέργειας και μέσα, που να διασφαλίζουν μια ισότητα στη μεταχείριση", συμβάλλουν στη νομιμοποίηση της αναπαραγωγής των ανισοτήτων με πιο ήπιο τρόπο, οι "δομές" αυτές τείνουν να μετασχηματιστούν σε δομές κοινωνικού ελέγχου, που ενεργοποιούν μηχανισμούς στιγματισμού, οι οποίοι ισχυροποιούν την απαξίωση των ατόμων χωρίς απασχόληση, και, κατ' επέκταση, επιτρέπουν στη βάση των 'κρίσεων', που νομιμοποιούν, την ανάπτυξη μιας δράσης, η οποία συνδυάζει την φιλανθρωπία και, τελικά, την επιτήρηση⁷⁵.

⁷⁵ Γ. Νικολόπουλος, Εγκληματολογικοί προβληματισμοί γύρω από την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, στο *Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21 αιώνα, Αφιέρωμα στη μνήμη του Ηλία Δασκαλάκη*, ΕΚΚΕ, 2000, σ. 521 - 531. Αξίζει να προσθέσουμε πως, όπως μας έλεγε ένας σύμβουλος "Υπάρχει ολόκληρο δίκτυο καταρτιζομένων, οι οποίοι πάνε από κατάρτιση σε κατάρτιση και από πρόγραμμα σε πρόγραμμα, όλοι οι ίδιοι και οι ίδιοι είναι στα προγράμματά μας τους στέλνουν οι ίδιοι και οι ίδιοι. Αυτοί οι παραβάτες πλέον γνωρίζουν το παιχνίδι και το παίζουν για τη χρηματοδότηση. Σου λένε "κύρια κάνουμε κύκλο και να αρχίσουμε να μιλάμε"». Και μία άλλη υπεύθυνη προγραμμάτων συμπληρώνει "Και αν σκεφτείς ότι ένα μικρό ποσοστό από τα 3.000 άτομα, όπως έχουμε εμείς, και να δεις ότι αυτοί οι οποίοι χρησιμοποιούνται είναι οι 100, οι οποίοι ανακυκλώνονται γιατί όλα είναι να μπεις στο κύκλωμα". Ας αναφέρουμε επίσης την περίπτωση της μετανάστευσης, κατηγορία ευάλωτων πληθυσμών, η οποία πρώτη φορά στην ιστορία αντιμετωπίζεται ως παράβαση, καθώς είναι η πρώτη φορά, που οι μετανάστες, τουλάχιστον σ' ένα βαθμό, πάνε ενάντια στο οικονομικό κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης. Η μετανάστευση τείνει να αποτελέσει πια μια ειδική παράβαση, μάλιστα τόσο σημαντική, που προκαλεί μέχρι και πολέμους, προκειμένου να αποφευχθεί, γεννά βίαιες συγκρούσεις μεταξύ χωρών, για να διασφαλισθούν τα σύνορα, προκειμένου να εξασφαλισθεί η λογική της ανάπτυξης των αγορών (π.χ. ο έλεγχος των συνόρων στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης χρηματοδοτείται από τις χώρες της Δύσης). Είναι αναγκαία εδώ μια εμβόλιμη παρατήρηση. Είναι αναγκαίο να αναλύσουμε την διαδικασία και στη χώρα μας κατασκευής και θεσμοποίησης του νόμιμου ορισμού του

Προπαγανδίζοντας τις επιχειρηματικές αρχές και καλώντας τον ενεργό πληθυσμό να αυτοπροσδιορισθεί, ως οικονομικός πρωταγωνιστής, συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξη μιας κοινωνίας, η οποία αυτοπροσδιορίζεται ως επιχείρηση, οι αντικειμενικές λειτουργίες των "δομών" εμφανίζονται να παίζουν το ρόλο ενός επιπλέον μηχανισμού υποστήριξης της προσπάθειας εγκαθίδρυσης του "πνεύματος της επιχείρησης" σε δομές παράδειγμα της εκσυγχρονιστικής διαδικασίας της κοινωνίας, και μετασχηματισμού του κράτους πρόνοιας σε "κράτος-στρατήγημα".

5. Η ετερονομία του ελληνικού πεδίου της κοινωνικής επιστήμης

Οι στρατηγικές νομιμοποίησης, που ενεργοποίησαν και ενεργοποιούν οι νέες κατηγορίες «ειδημόνων» και εργαζομένων στο νέο αυτό υπό διαμόρφωση χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής, δεν θα μπορούσαν να ευδοκιμήσουν, το υπαινιχθήκαμε ήδη στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας, χωρίς και την αντικειμενική συμβολή, που επέφεραν τα αποτελέσματα της περιορισμένης αυτονομίας των Κοινωνικών Επιστημών στην Ελλάδα. Χωρίς να υπεισέλθουμε πάλι σε λεπτομέρειες πρέπει να

μετανάστη, μέσα από το σύστημα δυνάμεων, μεταξύ πεδίων, που το έχουν ως αντικείμενο μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο αυτής της πολιτικής για τη μετανάστευση και βέβαια να δούμε ότι αυτός, που μετασχηματίζεται από ξένος σε μετανάστη, έχει να κάνει όχι τόσο με το επίπεδο μόρφωσης και την διάρκεια παραμονής του σε μια χώρα, όσο με τις σχέσεις δύναμης μεταξύ των δύο, αποστολής και υποδοχής. A. Sayad, *Gouts et profits de l'immigration. Les presupposes politiques d'un debat economique, Actes de la recherche en sciences sociales*, no 61, 1986, σ. 79-82

σημειώσουμε, πως η πολύμορφη συμμετοχή κοινωνικών επιστημόνων σε διάφορες φάσεις της σύλληψης και της υλοποίησης των διαφόρων προγραμμάτων (ως εμπειρογνώμονες στις επιτροπές έγκρισης των προγραμμάτων, ως ερευνητές στις διάφορες έρευνες και μελέτες, που απαιτούνταν σε αυτά τα προγράμματα, ως εκπαιδευτές, ως εισηγητές, ως αξιολογητές, κλπ), μεταφράστηκε και χρησιμοποιήθηκε όλη την εξεταζόμενη περίοδο ως δείκτης επιστημονικής εγκυρότητας και αυστηρότητας των ίδιων αυτών των προγραμμάτων.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 μέχρι σήμερα, πληρούνται οι όροι της αντικειμενικής και υποκειμενικής αποδοχής αυτής της συμμετοχής. Από τη μια μεριά, γενικεύεται σταδιακά ο περιορισμός των χρηματοδοτικών δυνατοτήτων της κοινωνικής και όχι μόνο έρευνας, γεγονός, που ωθεί ατομικούς και συλλογικούς ερευνητικούς φορείς να επιχειρήσουν να αναζητήσουν ένα μέρος των κοινωνικών και οικονομικών δυνατοτήτων της ερευνητικής τους δραστηριότητας στο πλαίσιο της υλοποίησης των προγραμμάτων, και από την άλλη μεριά, οι πιο οικονομικά και πολιτισμικά ενδεείς κοινωνικοί επιστήμονες από αυτούς, που μαζικά άρχισαν να εισέρχονται στον ευρύτερο ακαδημαϊκό χώρο στις αρχές της δεκαετίας του '80, αντιμετωπίζοντας τη γενίκευση και την υλική απαξίωση του επιστημονικού επαγγέλματος με διαθέσεις, που δεν είχαν δομηθεί σε αποκρυσταλλωμένα και αυτόνομα επιστημονικά περιβάλλοντα, βρήκαν εντός του πλαισίου των προγραμμάτων ένα μέρος των όρων αναπαραγωγής της οικονομικής και κοινωνικής αξίας του ονομαστικού τους επαγγελματικού και κοινωνικού τους τίτλου.

Ταυτόχρονα όμως, οι προϋποθέσεις της συμμετοχής αυτής ενδυναμώθηκαν, την ίδια περίοδο, από μια σειρά ευρύτερων και σχετικά αυτόνομων μηχανισμών, που είχαν ως αντικειμενική λειτουργία τον έλεγχο των προσανατολισμών της γνώσης, κυρίως μέσω των ποικίλλων καταναγκασμών, που επιβλήθηκαν στον τρόπο παραγωγής της, αλλά και στους τρόπους αξιολόγησης της παραγωγής της. Οι μηχανισμοί αυτοί δεν αντιμετώπισαν δυσκολίες στην υλοποίηση των προσδοκώμενων στόχων τους, εξαιτίας της περιορισμένης ανάπτυξης της κοινωνικής επιστήμης στη χώρα μας.

Πράγματι, αν η προηγούμενη διεθνής εμπειρία μας καταδεικνύει, πως οι εξωγενείς δυνάμεις ασκούνται τόσο περισσότερο δραστικά στο πεδίο της κοινωνικής επιστήμης όσο πιο αδύναμη είναι ενδογενώς η κοινωνική επιστήμη, όσο δηλαδή, πιο περιορισμένη είναι η αυτονομία του πεδίου της, δηλαδή, με απλά λόγια όσο λιγότερο ελέγχει το ίδιο το πεδίο τους όρους και τα μέσα παραγωγής, διάχυσης και αξιολόγησης του έργου του, από την άλλη μεριά, σήμερα, είναι επίσης φανερό, πως οι προσπάθειες περιορισμού της αυτονομίας του πεδίου μας παίρνουν νέες μορφές και χαρακτηρίζονται από μια ειδική ένταση. Ειδικότερα για ειδικότητες της κοινωνικής επιστήμης, που έχουν να κάνουν με τη μελέτη των λεγόμενων «κοινωνικών προβλημάτων» θα μπορούσε κανείς να ξεχωρίσει τέσσερα επίπεδα, που αντιστοιχούν σε τέσσερις συστηματικές, αλληλεξαρτούμενες κοινωνικές εργασίες, που ενεργοποιήθηκαν και ενεργοποιούνται ακόμα σήμερα με στόχο την επιβολή ετερόνομων πρακτικών στο εσωτερικό της κοινωνικής επιστήμης. Πρώτη διαδικασία, είναι αυτή που παράγει τις συνομαδώσεις ειδικών εμπειρογνομόνων και κοινωνικών επιστημόνων. Οι

γνωστικές διεργασίες, που επιβάλλονται στους κοινωνικούς επιστήμονες, προϊόντα των όρων αυτής της συνεργασίας έχουν μείζονα καταστρεπτικά αποτελέσματα. Ενδεικτικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την γνωστική διεργασία, που περιγράψαμε αναλυτικά παραπάνω, αυτής της ταύτισης του επιστημονικού αντικειμένου με το κοινωνικό πρόβλημα, ταύτισης που μέσα από τη γνωστή διαδικασία του μετασχηματισμού του αλημιστή σε χημικό, ο κοινωνικός επιστήμονας, με την καλή συνείδηση του κοινωνικού μηχανικού, μετατρέπεται από υποκείμενο της γνώσης σε αντικείμενο του αντικειμένου του. Η δεύτερη διαδικασία αντιστοιχεί στην θέληση των υπευθύνων, που παράγουν τη ζήτηση της κοινωνικής επιστήμης - των χρηματοδοτών της δηλαδή, είτε άμεσα, είτε μέσω των εκπροσώπων τους, είτε μέσω των ειδημόνων, που συνδέονται με αυτούς (διαφημιστές ή σύμβουλοι επικοινωνίας) - να ελέγξουν και να προσανατολίσουν τις έρευνες της κοινωνικής επιστήμης. Αυτός ο τύπος επικυριαρχίας έχει ως αποτέλεσμα να περιορίσει την ιδιαιτερότητα των δημιουργικών δραστηριοτήτων υποχρεώνοντας τις επιστημονικές πρακτικές σε μια επιχειρηματικού τύπου μορφοποίηση. Η τρίτη διαδικασία, η οποία μετασχημάτισε και μετασχηματίζει τις επιστημονικές δραστηριότητες και πρακτικές σχετίζεται με τον πολλαπλασιασμό των ελέγχων, που δημιουργούν οι πολυπληθείς πολιτικο-κρατικοί μεσολαβητές (διοικητικοί διευθυντές, εκπρόσωποι πολιτικών θεσμών κ.λ.π.), όλοι αυτοί οι πραγματικοί διαχειριστές του πολιτισμού, οι οποίοι τείνουν να της ορίσουν τους προσανατολισμούς ή τουλάχιστον να κανονικοποιήσουν τις εντάσεις και τις συγκρούσεις μεταξύ των σχολών σκέψης, φτάνοντας στο σημείο μάλιστα, να παρεμβαίνουν καμιά φορά και στις επιστημονικές συζητήσεις, πράγμα που δεν είναι βέβαια χωρίς αποτέλεσμα στους δημιουργικούς

τρόπους παραγωγής της επιστήμης. Τέλος, πέρα από τις ανωτέρω μορφές ετερονομίας, που η επικυριαρχία του οικονομικού επί του πολιτισμικού επιχειρεί να επιβάλλει στην επιστήμη, η ίδια αυτή επικυριαρχία παίρνει και τη μορφή του νέου ρόλου των μεσολαβητών μεταξύ κοινωνιολογικού παραγωγού και του κοινού του. Πρόκειται για το νέο, τουλάχιστον στο βαθμό έντασης των επιπτώσεων του, μηχανισμό παραγωγής ετερόνομων πρακτικών στο εσωτερικό του επιστημονικού πεδίου, που ενεργοποιούν ορισμένες κατηγορίες δημοσιογράφων, οι οποίοι, κυριαρχούμενοι από τη λογική της αγοράς, κατορθώνουν να επιβάλλουν στο εσωτερικό του πεδίου μας εξωγενή, εν προκειμένω, αγοραία κριτήρια αξιολόγησης και αποτίμησης του επιστημονικού έργου.

Όλοι αυτοί οι μηχανισμοί, ενδυνάμωσαν την ετερονομία του επιστημονικού πεδίου μας και κυρίως αυτό της κοινωνικής επιστήμης. Η ετερονομία αυτή, η οποία αποτελεί πλέον σήμερα ένα συνολικό φαινόμενο και αναμφίβολα επηρεάζει έντονα τους επιστημονικούς παραγωγούς, καθώς τους υποχρεώνει, προκειμένου να χρησιμοποιήσουν τα σύνθετα και πολυέξοδα ερευνητικά μέσα, να υποταχθούν όλο και περισσότερο στους καταναγκασμούς αυτών των μηχανισμών.⁷⁶

Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο δημιουργήθηκαν οι όροι, που επέτρεψαν την ανεμπόδιστη ανάπτυξη των στρατηγικών αναπαραγωγής όλων αυτών των νέων ειδημόνων στο νέο χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής (αυτής της επαγγελματικής κατηγορίας της οποίας, όπως έλεγε ο Πάρσονς, οι γνώσεις και οι αξίες γίνονται μέρος της επίσημης τάξης πραγμάτων και

⁷⁶Νίκος Παναγιωτόπουλος, *Αγορά και Πολιτισμός. Για την αυτονομία της πολιτισμικής παραγωγής*, εκδ Πατάκη, 2003

επιβάλλονται στον καθημερινό κόσμο του πολίτη⁷⁷) και κατ' επέκταση την εγκαθίδρυση των ετερόνομων πρακτικών τους που, περισσότερο ασύνειδα, εισήγαγαν στο χώρο της επιστήμης⁷⁸

Αυτοί όμως οι νέοι σημερινοί μηχανισμοί περιορισμού της αυτονομίας της κοινωνικής επιστήμης στην Ελλάδα, βρήκαν τους όρους δυνατότητάς τους σε ειδικές κοινωνικές συνθήκες, που είχαν ήδη διαμορφώσει το ελληνικό πεδίο των κοινωνικών επιστημών. Χωρίς να μπορούμε να υπεισέλθουμε εδώ σε λεπτομέρειες και να δείξουμε ότι αυτό που φαίνεται να αποτελεί το μεγαλύτερο εμπόδιο στη συγκρότηση μιας πραγματικής επιστημονικής ταυτότητας, δηλαδή ότι έχει να κάνει με συσσωρευμένα φαινόμενα της διαλεκτικής σχέσης, ανάμεσα στις αντικειμενικές δυνατότητες, να επιστρατευθούν τα επιστημονικά μέσα και στις ιστορικά διαμορφωμένες διαθέσεις των ελλήνων επιστημόνων, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι κοινωνικές επιστήμες στην Ελλάδα γνώρισαν μια πρώτη περίοδο τα έτη '75-'85, στην διάρκεια της οποίας είδαν τη γέννηση και τη σχετική τους ανάπτυξη, εξαιτίας ενός κρατικού αιτήματος, που τους επέτρεπε σχετική αυτονομία, όσον αφορά στις οικονομικές δυνάμεις. Η εν λόγω ανάπτυξη κατέστη δυνατή, επίσης, χάρη στην αυτονομία του εκπαιδευτικού συστήματος και του επιστημονικού πεδίου σε σχέση με τις κυρίαρχες οικονομικές και πολιτικές δυνάμεις και χάρη στην ανάπτυξη των κοινωνικών κινημάτων και στην κοινωνική κριτική των εξουσιών. Ωστόσο οι επιστήμες αυτές δεν μπόρεσαν, τη συγκεκριμένη περίοδο, να

⁷⁷ T. Parsons Propoganda and social control, in T Parsons Essays in sociological theory pyre and applied, The free of Glencoe 1949s. 275-309

⁷⁸ G. Lafargue, La double construction de la sosciologie de l'exclusio, Regards sociologiques, , no 23, 20002, s. 59-74

επιτύχουν μια ισχυρή και σταθερή αυτονομία, ανάλογη με την ισχυρή εξάρτησή τους από τα συγκεκριμένα κινήματα, εξ αιτίας μιας ισχυρής εξάρτησης από το κράτος. Η εξάρτηση αυτή είχε, μεταξύ άλλων, ως αποτέλεσμα να ταυτιστεί και να επαναμεταφρασθεί η παρέμβαση και η αναγκαιότητα της κοινωνιολογίας ως "πολιτικοποίηση" του πεδίου της διανόησης και του επιστημονικού πεδίου. Η εισαγωγή πολιτικών υποδειγμάτων στον επιστημονικό χώρο έγινε επιστημονική δόξα, επιστημονικό αυτονόητο. Έτσι, επιτράπηκε συχνά η κυριαρχία των αδυνάτων, σύμφωνα με τους ειδικούς επιστημονικούς κανόνες αποτίμησης του έργου των κοινωνιολόγων και η εγκαθίδρυση της ετερονομίας, δηλαδή της παρέμβασης εξωγενών εξουσιών στο πεδίο των αγώνων, που χαρακτηρίζουν το ειδικό επιστημονικό πεδίο, ακυρώνοντας την πλήρη ανάπτυξη των ορθολογικών συναλλαγών των κοινωνιολογικών ιδεών/κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα⁷⁹. Η περίοδος που ακολούθησε

⁷⁹ Ας θυμηθούμε, λ.χ. όλους εκείνους οι οποίοι στο παρελθόν προσπάθησαν, σε ένα πρώτο χρόνο, να μετατρέψουν τους κάθε λογής, πραγματικούς ή μη, τίτλους "κοινωνικής στράτευσης και μαχητικότητας" σε "επιστημονικό κεφάλαιο" (περιστέλλοντας την επιστημολογία στην ηθική και συμβάλλοντας αποφασιστικά στη νομιμοποίηση της περιφρόνησης, που έδειχναν απέναντι στην επιστήμη, όλοι όσοι, ενώ αγνοούσαν οτιδήποτε γι' αυτήν, ήταν έτοιμοι να θυσιαστούν, προκειμένου να βεβαιώσουν ότι γνωρίζουν καλύτερα από τον καθένα τι αυτή σημαίνει και τι αναζητά) και σε ένα δεύτερο χρόνο, επιδίωξαν, χωρίς μεγάλα εμπόδια, να μετατρέψουν το κοινωνικό τους κεφάλαιο, προϊόν της ένταξής τους στον πνευματικό χώρο, σε επιστημονικό ή λόγιο "κύρος", επιδιόδομενοι πλέον, μέσω μιας χαλαρής φαινομενολογικής ανάλυσης ή μιας χωρίς θεμελίωση "δομικής" ανάλυσης, στη σύλληψη του νέου, του μοντέρνου (ή του μετα-μοντέρνου, μετα-βιομηχανικού κ.ο.κ.), με τρόπο ανάλογο με αυτόν των αστρολογικών προφητειών, που είναι παντού ικανές να χωνεύουν το "γεγονός". Πράγματι, η αποτελεσματικότητα αυτών των μηχανισμών επιτράπηκε, από τη μια μεριά, από το γεγονός πως η ασθενής κωδικοποίηση, που χαρακτηρίζει τον τρόπο οργάνωσης του πεδίου της κοινωνικής επιστήμης αντί να ομογενοποιήσει τους τρόπους προσέγγισης, διευκόλυνε μια σειρά από διαφοροποιήσεις που απέρρεαν από μια έντονη ετερογένεια των συστημάτων διαθέσεων των κοινωνικών επιστημόνων και, από την άλλη, από τα χαρακτηριστικά των αντικειμένων της, αφού η επιστημονική προσέγγισή τους, καθώς αποκάλυπτε την ιστορική αυθαιρεσία, που τα γέννησε και τις κρυφές κοινωνικές σχέσεις

και φτάνει μέχρι σήμερα χαρακτηρίζεται από μια σχεδόν αντίθετη κατάσταση⁸⁰.

Μέσα σ' ένα τέτοιο συνολικό και ιστορικό πλαίσιο, η γενίκευση της ετερονομίας του πεδίου της κοινωνικής επιστήμης σε συνδυασμό με τους εξαιρετικά ασφυκτικούς, πρακτικούς όρους υλοποίησης των προγραμμάτων, που αναφέραμε παραπάνω παρήγαγε μια σειρά αλλοιώσεων

που διαμόρφωσαν τις επιδράσεις τους, συνέβαλε αντικειμενικά στο μετασχηματισμό τους σε πολιτικά διακυβεύματα, τα οποία, με τη σειρά τους, προκάλεσαν αντανakλαστικές τάσεις αντίδρασης και ελέγχου των όρων δημόσιας διατύπωσής τους. Γενικά, το πεδίο των κοινωνικών επιστημών και στη χώρα μας κατέχει μια σχετικά κυριαρχούμενη θέση στο πεδίο της εξουσίας στο σύνολό του και εξακολουθεί να κυριαρχείται, από το πολιτικό πεδίο. Ένας αριθμός μοντέλων, που χρησιμοποιούνται ακόμα μοιάζει να οφείλει περισσότερα στη λογική του πολιτικού πεδίου, παρά του επιστημονικού. Όλα συμβαίνουν ως εάν οι επιστημονικές αρχές να επιζητούν περισσότερο να διασφαλίσουν τη συσπείρωση και το συμβιβασμό μεταξύ των ερευνητών παρά να ενθαρρύνουν την επιστημονική παραγωγή. Στην παρούσα φάση, το πεδίο των κοινωνικών επιστημών κυριαρχείται *grosso modo* από εξωτερικές εξουσίες, οικονομικές, πολιτικές, είτε πρόκειται για όσους υποτάσσουν την παραγωγή τους σε εμπορικούς σκοπούς, θυσιάζοντας στο βωμό της επιτυχίας, όπως οι δοκιμιογράφοι είτε πρόκειται για όλους όσους επωφελούνται από προνομιακούς δεσμούς, τους οποίους συντηρούν με τις έξωθεν εξουσίες (το κράτος, τα κόμματα), για να επιβάλλουν την κυριαρχία τους στο επιστημονικό πεδίο. Οι εσωτερικές στο επιστημονικό πεδίο ιεραρχίες δεν είναι τόσο αποτέλεσμα εσωτερικών συγκρούσεων, που οδηγούν σε νέες σχέσεις δύναμης, κατά την λογική των «επιστημονικών επαναστάσεων» και της αλλαγής των «παραδειγμάτων», όσο παράγωγο έξωθεν επιρροών. Ούτε ωστόσο η εν λόγω διεργασία μπορεί να ερμηνευθεί ως το άμεσο αποτέλεσμα της παρέμβασης των παραγόντων της εξουσίας στους επιστημονικούς παράγοντες, οι οποίοι επιδιώκουν να επιτύχουν εξωτερικά στηρίγματα (με ποικίλες μορφές), για να αυξήσουν τη δύναμή τους κατά τις εσωτερικές συγκρούσεις. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως η ενδυνάμωση της κυριαρχίας εξωτερικών μηχανισμών στο επιστημονικό πεδίο, κυρίως, επιτελείται διαμέσου της παρέμβασης κάποιων ερευνητών, οι επιστημονικές αντιλήψεις των οποίων συγκλίνουν με τις προθέσεις των παραγόντων της εξουσίας απέναντι στην επιστημονική παραγωγή. Κάτι που σημαίνει πως, σε μεγάλο βαθμό, η λήψη μιας επιστημονικής θέσης περιλαμβάνει εξίσου την λήψη μιας θέσης πολιτικής. Επομένως, αναφορικά με την επιστημονική πολιτική, δεν μπορούμε να μιλήσουμε ούτε για άμεση κυριαρχία ούτε για ανοιχτή καταστολή, αλλά για αποτελεσματικές και συγκεκριμένες τεχνικές, που αποβλέπουν διαμέσου της απόκρυψης στο να την ελέγξουν και να την τροποποιήσουν, ενεργώντας πάνω στους δρώντες και στις θέσεις που εκείνοι κατέχουν.

των επιστημονικών αντικειμένων⁸¹ και αλλοτριώσεων των επιστημόνων, που ενεπλάκησαν στην υλοποίηση των προγραμμάτων αυτών. Μια σειρά από αποτελέσματα, δηλαδή, που συνέβαλαν στην ανεμπόδιστη ανάπτυξη των στρατηγικών αναπαραγωγής όλων αυτών των νέων ειδημόνων και εργαζομένων στο νέο χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής, και κατ' επέκταση στην αναπαραγωγή της μερικής αναποτελεσματικότητας αυτών των προγραμμάτων.

" Τι να πω; Εγώ πρώτα απ' όλα, θα γίνω καυστική τώρα, αν βάλουμε ότι έχω συνεργαστεί με πολλούς πανεπιστημιακούς, είναι αμαρτία, δεν κάνουν πρώτα απ' όλα σωστά το έργο τους. Δηλαδή επειδή έχουν πάρα πολύ μεγάλες αμοιβές και επειδή τους ενδιαφέρει το επιστημονικό κομμάτι των πραγμάτων, την κατάρτιση την θεωρούν σαν επιπλέον πόρους, δεν δουλεύουν καν, δεν έρχονται καν στις ώρες τους, τι να πω εγώ εμπειρικά δηλαδή, εγώ όποτε ακούω καθηγητές Πανεπιστημίων φοβάμαι. Την αλήθεια τώρα. Δεν δίνουν σημειώσεις ποτέ, ενώ όλοι οι άλλοι εκπαιδευτές δίνουν σημειώσεις, δεν δίνουν σημειώσεις, δεν δίνουν διαφάνειες, είναι ενημερωμένοι, αλλά δεν δίνουν μέσα στην τάξη, δηλαδή κάνουν μία διάλεξη, ενώ η κατάρτιση δεν μπορεί να είναι μόνο με τη μορφή της διάλεξης, είναι να καλλιεργήσει

⁸⁰Nikos Panayotopoulos, *Le champ sociologique grec et les effets de la domination symbolique internationale*, *Journal anthropologique*, 2005, υπο δημ.

⁸¹ Laurent Thevelot: *L' economie du codage social* στο *Theories economiques et pratiques sociales, Critiques de l' economic politique*, no 23 - 24, Απρίλιος - Σεπτέμβριος, 1983.

ικανότητες και δεξιότητες... Βεβαίως. Εγώ αρχικά, επειδή ήμουνα υπέρ σε αυτό το χώρο έπαιρνα πάρα πολλούς, έλεγα οπωσδήποτε θέλω να τον βάλω να δούμε πώς θα γίνει ε, δεν υπήρχε αποτέλεσμα και τώρα έχουμε πάρα πολύ λίγους. Δηλαδή, τους δικούς μας, να σου δώσω ένα παράδειγμα: ο Κ, δεν θα δεχτεί ποτέ να έρθει, αν δεν ξέρει πού συμμετέχει, γιατί συμμετέχει, δηλαδή εγώ οκτώ χρόνια, που δουλεύω να έχει συμμετέχει δώδεκα ώρες; Δώδεκα ώρες! Γιατί είναι σοβαρός έτσι;" (υπεύθυνα προγραμμάτων ΚΕΚ).

Ως ενδεικτικό παράδειγμα θα μπορούσε κάποιος να αναφέρει τις πολυάριθμες ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες τύπου *facson*, από τις οποίες βρίθουν τα γραφεία των "Δομών " και οι οποίες, χωρίς κανείς να γνωρίζει την ύπαρξη των περισσότερων από αυτές και τα αποτελέσματά τους, εκτός από τους αξιολογητές των προγραμμάτων, δεν έχουν άλλη λειτουργία από τη συνδρομή τους στην τεχνική υλοποίηση, τη συμβολική νομιμοποίηση των προγραμμάτων και των υπευθύνων τους και την οικονομική αναβάθμιση των υπευθύνων των ερευνών. Και όσες από τις έρευνες αυτές⁸² οδηγούνται στην δημοσιοποίησή τους βρίσκουν τους όρους

⁸² Αν οι "ελεύθεροι ερευνητές -σκοπευτές " στην αγορά των προγραμμάτων αποτελούν από τη μια μεριά, την πιο ακραία περίπτωση αυτής της λογικής, καθώς συγκροτούν πιο αγοραία μορφή των ερευνών μαϊμού, από την άλλη μεριά, εξαίρεση, πράγματι, παρουσιάζουν συχνά όσες διενεργούνται από νέους ερευνητές, συχνά υπό αναζήτηση μόνιμης θέσης στην ακαδημαϊκή κοινότητα, οι οποίοι βρίσκουν με την ευκαιρία των ερευνών, που απαιτούν τα διάφορα προγράμματα, να προσθέσουν έργα στο βιογραφικό τους. Και σε αυτή τα περίπτωση όμως, οι διπλοί καταναγκασμοί, από τη μια μεριά οι όροι της υλοποίησης των προγραμμάτων και από την άλλη, οι ειδικές τεχνικές επιστημονικές απαιτήσεις τούς αναγκάζουν στην αναζήτηση ενός εξαιρετικά δύσκολου συμβιβασμού, ο

νομιμοποίησής τους όχι στη βάση των αυστηρών επιστημονικών κριτηρίων αποτίμησης, αλλά στους ετερόνομους μηχανισμούς αξιολόγησης των επιστημονικών έργων, που αναφέραμε παραπάνω και οι οποίοι δεν αναγνωρίζουν τίποτα άλλο, ως επιστημονικά ενδιαφέρον εκτός από ό,τι πηγάζει από έναν αφελή και πρωτόγονο θετικιστικό εμπειρισμό, ο οποίος συχνά συνδέεται με μια αφελή φαινομενολογία, η οποία βρίσκει, με τη σειρά της, τους όρους ανάπτυξής της στην επαναφορά της φιλοσοφίας της συνείδησης στο πεδίο της επιστημονικής πρακτικής⁸³.

οποίος τότε είναι εις βάρος της επιστημονικότητας και τότε εις βάρος της λογικής τού προγράμματος. Σε κάθε περίπτωση, μια αυστηρή ανάλυση αυτού του φαινομένου θα χρειαζόταν μια συσχέτιση μεταξύ των κοινωνικών καταγωγών, των σχολικών καταρτίσεων, των πολιτισμικών ιδιοτήτων, της επαγγελματικής τροχιάς και της θέσης στο επιστημονικό πεδίο των επαγγελματιών των ερευνών αυτών και του είδους της έρευνας, που υλοποιούν στο πλαίσιο αυτών των προγραμμάτων.

⁸³ Και οι δυο αυτοί τύποι ερευνών επενδύονται συχνά με όλες τις παραδοσιακές διακοσμητικές μορφές επιστημονικής σοβαρότητας (τεχνικοί αγγλοσαξονικοί όροι, τεράστιες βιβλιογραφίες κ.λ.π.), που έχουν ως αντικειμενική λειτουργία συχνά την κάλυψη του ελλείμματος υποθέσεων και ουσιαστικών και γόνιμων παρατηρήσεων.

Αντί Επιλόγου

Κοντολογίς, φαίνεται πως η δράση των εν λόγω παραγόντων συμβάλλει τα μάλα στη συγκρότηση της παρούσας πολιτικής. Όλα φαίνεται να δείχνουν, πως στην Ελλάδα, η κοινωνική πολιτική της διαχείρισης των λεγόμενων "ευάλωτων ομάδων" εμφανίζεται ανεπαρκής και αντιφατική, καθώς ακροβατεί μεταξύ αποκέντρωσης και συγκεντρωτισμού. Ωστόσο, σε ένα κοινωνικό πεδίο, όπου η μεν «κοινωνία των πολιτών» είναι πολύ λίγο ανεπτυγμένη, για να εγγυηθεί μια «συλλογική δημοκρατία», το δε κοινωνικό κράτος πολύ αδύναμο και δυσλειτουργικό, για να στηρίξει τις συγκεκριμένες πολιτικές στρατηγικές και να εξασφαλίσει αυτή την εξ αποστάσεως διοίκηση, την οποία απαιτεί η αποκέντρωση, τα προγράμματα, που επεξεργάζονται τα διάφορα πολιτικά κλιμάκια και υλοποιούν οι ποικίλες "Δομές", τις περισσότερες φορές, είναι αναποτελεσματικά και τα όποια αποτελέσματα είναι πολύ μέτρια.

Όμως, δεν είναι δυνατό να συλλάβουμε πλήρως, τόσο τον τρόπο λειτουργίας όσο και τις λειτουργίες των "Δομών" στήριξης και προώθησης στην απασχόληση, χωρίς να κατανοήσουμε, πως η ίδια η ύπαρξη του νέου χώρου άσκησης της κοινωνικής πολιτικής μέσα στον οποίο δρουν οι "δομές" αυτές, αποτελεί στην πραγματικότητα μια δομική παραλλαγή του ευρύτερου μετασχηματισμού του κοινωνικού κράτους. Όλα τείνουν να δείξουν πως, ο μετασχηματισμός του χώρου των θεσμών διαχείρισης και ελέγχου των "ευάλωτων" πληθυσμών, θέτει μια σειρά θεμελιωδών ζητημάτων σχετικά τόσο με τις επιδράσεις ενός πολιτικοοικονομικού συστήματος, που υπερτονίζει την θέση της αγοράς μέσα στους

μηχανισμούς κανονικοποίησης της κοινωνίας, όσο και με τους μετασχηματισμούς του κράτους, ως πολιτικής δομής πάνω στον τρόπο λειτουργίας του χώρου, που διαχειρίζεται.

Η δυσλειτουργία και η αναποτελεσματικότητα του νέου χώρου άσκησης κοινωνικής πολιτικής, που παρατηρείται, αποτελούν δομικά στοιχεία μιας περιόδου κρίσεως, η οποία χαρακτηρίζεται από μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού των λειτουργιών του κράτους. Η κρίση αυτή δεν είναι παρά το αποτέλεσμα της γενίκευσης της αβεβαιότητας και της ανασφάλειας. Νέα πόστα, νέες δομές πόστων, νέα συστήματα διαθέσεων, νέοι πληθυσμοί, που γίνονται αντικείμενο διαχείρισης και όλα αυτά συνδεδεμένα μεταξύ τους, μέσω μιας διαδικασίας αναδόμησης των τρόπων κοινωνικής κανονικοποίησης, η οποία καθορίζεται από τον οικονομικό παράγοντα.

Όλα τείνουν να δείξουν πως αυτό, που τείνουμε όλο και περισσότερο να ονομάζουμε κρίση του (κοινωνικού) Κράτους, δεν είναι μόνο μια κακή προσαρμογή των μέσων και των κρατικών δομών, αλλά επίσης διαθέσεων, τρόπων του "είναι" και "πράττειν" των αντίστοιχων κοινωνικών δρώντων. Δεν υπάρχει μόνο αντιστοιχία μεταξύ των καταστάσεων, που αυτές αναπαριστώνται μέσα στα κείμενα των κρατικών επιτροπών, ειδικών και των καταστάσεων, που αντιμετωπίζονται στην πράξη. Στην πράξη, οι ατομικοί φορείς της υλοποίησης των προγραμμάτων δεν είναι μόνο κακώς πληροφορημένοι και καταρτισμένοι, δεν στερούνται συχνά μόνο τα αναγκαία και κατάλληλα μέσα, για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των καταστάσεων, που διαχειρίζονται, αλλά και επίσης, εμφανίζονται συχνά χωρίς διάθεση και προδιάθεση, που να αντιστοιχούν στις απαιτήσεις των

καταστάσεων αυτών. Αυτό που ονομάζουμε κρίση του Κράτους είναι μια κρίση ενός τύπου έξης, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε ελληνικής γραφειοκρατίας και η οποία αντιστοιχεί σ' ένα συγκεκριμένο τύπο του ελληνικού κράτους.⁸⁴ Η κρίση αυτή επεκτείνεται και στο χώρο άσκησης της κοινωνικής πολιτικής.

Έτσι, έχουμε μια νέα ζήτηση κοινωνικών υπηρεσιών, που δεν είναι συνήθης και το ερώτημα που τίθεται στους λειτουργούς του κράτους με τα περιορισμένα μέσα τους, αλλά και σε όσους δρουν στο νέο χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής είναι μέχρι που μπορούν να φτάσουν στα πλαίσια της θέσης τους, και στα πλαίσια αυτού, που αποτελεί το θεμέλιο ενός τύπου κράτους, που μέχρι τώρα ήξεραν. Οι δρώντες, άλλοι περισσότερο άλλοι λιγότερο, ανάλογα με την κοινωνική τροχιά τους και την θέση τους στον ειδικό αυτό χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής, βιώνουν το πέρασμα από μια φάση οργανική, όπου οι νοητικές δομές αντιστοιχούσαν με τα "πράγματα" σε μια κριτική κατάσταση, όπου υπάρχει αναντιστοιχία μεταξύ αυτών. Απάντηση σε αυτήν την κριτική κατάσταση επιχειρείται να δοθεί μέσω μιας σειράς κρατικών διεργασιών, που συνθέτουν ένα είδος αυτοσχεδιαστικού προγραμματισμού, ο οποίος, τις περισσότερες φορές, δομείται στη βάση των γνωστών κριτηρίων της οικονομιστικής αντιμετώπισης της παραγωγικότητας.

⁸⁴ Το ίδιο παρατηρείται και στο σχολείο, όπου καθηγητές βρίσκονται αντιμέτωποι με καταστάσεις που δεν ανταποκρίνονται πλέον στο γραφειοκρατικό παιδαγωγικό τρόπο διαχείρισης, μέσα στον οποίο και για τον οποίο είχαν οι ίδιοι διαμορφωθεί. Η είσοδος πολλών νέων κατηγοριών "νέων" με δυσκολίες τείνουν να μετατρέψουν συχνά τη λειτουργία των καθηγητών αυτών των μαθητών, δεδομένων των μέσων που διαθέτουν, σε μια λειτουργία κοινωνικού λειτουργού και παιδονόμου.

Με άλλα λόγια, όπως σημειώνει ο R. Lenoir, ο μετασχηματισμός των οικονομικών δομών και οι επιδράσεις τους, πάνω στις μορφές απασχόλησης και τους τρόπους κοινωνικής προστασίας, βρίσκονται στην αρχή της εφεύρεσης νέων πόστων, που αντιστοιχούν σε μια νέα κοινωνική πραγματικότητα. Μέχρι τώρα το ζήτημα της απόσυρσης του κράτους αφορούσε τις υψηλές θέσεις της κρατικής ιεραρχίας, τώρα αφορά και τις μεσαίες και χαμηλές θέσεις. Αυτό που φαίνεται να είναι το ζητούμενο σήμερα στο χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής είναι η εφεύρεση και η εμφάνιση νέων τύπων θέσεων, στις οποίες πρέπει να τοποθετηθούν φορείς, που διαθέτουν μια άλλη έξη από αυτή του "παραδοσιακού" δημόσιου υπάλληλου και κοινωνικού λειτουργού. Κοντολογίς, οι ευρύτεροι μετασχηματισμοί των κρατικών δομών, που παρατηρούνται μέσα από τις συγκρούσεις (και εμφανίζονται ως κρίσεις), μεταξύ ατομικών δρώντων, με διαφορετικές κοινωνικές, πολιτισμικές και γραφειοκρατικές ιδιότητες, δεν μπορούμε να τις αποδώσουμε μόνο σε διαφορές γενεών, αλλά επίσης σε μετασχηματισμούς, που έπληξαν τις κρατικές και κοινωνικές θέσεις στο συνολικό χώρο των κοινωνικών θέσεων⁸⁵.

Έτσι, βρισκόμαστε σε μια περίοδο, που χαρακτηρίζεται από μια συλλογική εργασία εφεύρεσης ενός νέου τρόπου κυριαρχίας, που παραμένει μεν κρατικού τύπου, αλλά είναι μιας άλλης μορφής, καθώς κάτω από την ονομαστική (κρατική) παρέμβαση κρύβονται σημαντικές αλλαγές

⁸⁵ Μέσα σε αυτήν την κρατική κατάσταση η θέση και η λειτουργία των νέων "Δομών" και των λειτουργιών τους καθίστανται σημαντικές. Θα μπορούσε μάλιστα να προωθήσει κάποιος την ιδέα, πως οι νέες αυτές κατηγορίες εργαζομένων στο νέο χώρο άσκησης της κοινωνικής πολιτικής θα μπορούσαν, υπό όρους, να αποτελέσουν έναν από τους προνομιούχους φορείς δημιουργίας μιας νέας καθολικότητας, ενός νέου συστήματος αρχών της κοινωνικής και δημόσιας λειτουργίας.

στον τρόπο υλοποίησης και στη στόχευσή της. Αυτή η εργασία διενεργείται μέσω διάφορων διεργασιών, όπως μέσω των νέων "δομών", που παίζουν ένα σημαντικό αντικειμενικό ρόλο στη συγκρότηση ευρύτατων κύκλων καθιέρωσης, οι οποίοι έχουν ως λειτουργία, την πραγμάτωση της θεμελιώδους διεργασίας κοινωνικής αληθείας, που συνίσταται στο να μετασχηματίζει αυθαίρετες σχέσεις σε νόμιμες σχέσεις, de facto διαφορές σε θεσμικά αναγνωρισμένες διακρίσεις. Οι διεργασίες αυτές, οι οποίες δεν ακολουθούν μια προκαθορισμένη ενορχήστρωση και αναπτύσσονται σε διάφορα επίπεδα και παίρνουν τη μορφή συμπεριφορών με διπλό αμφίσημο νόημα (το βλέπουμε λ.χ., όπως παρατηρήσαμε παραπάνω, όταν εργασιακά ανασφαλείς εργαζόμενοι έχουν ως έργο να επανεντάξουν ανασφαλείς ανέργους), έχουν ως αντικειμενικό αποτέλεσμα την παραγωγή ενός είδους νομιμοποίησης μιας γενικής αγιογράφησης, ενός νέου τρόπου διαχείρισης και ελέγχου της φτώχειας, βασισμένης σε μια πολιτικο-οικονομική κυριαρχία, η οποία θεμελιώνεται στην ιδεολογία της αγοράς.

Αν το κόστος αυτών των διαιρέσεων και της διαχείρισής τους, από την πλευρά των οικονομολόγων, δεν έχει ένα καθαρά οικονομικό όφελος έχει, από την άλλη μεριά, ένα κοινωνικό όφελος, καθώς δεν επιτρέπονται οι κοινωνικές εκρήξεις. Υπάρχει ένα γενικό *aggiornamento* του τρόπου διαχείρισης της φτώχειας και της εμπλαίσίωσής της. Καθώς οι ψυχολόγοι και οι κοινωνιολόγοι καλούνται να μελετήσουν τους ανέργους, την παρέκκλιση, τους ναρκομανείς, κλπ., όλες αυτές τις κατηγορίες, που είναι το άμεσο προϊόν μιας γραφειοκρατίας, η οποία οφείλει να διαχειριστεί τις νέες μορφές οικονομικών δράσεων, που δεν είναι τίποτα άλλο παρά τρόποι

διαχείρισης των κοινωνικών σχέσεων στο οικονομικό πεδίο, δηλαδή στο πεδίο, που καθορίζεται από τις σχέσεις δύναμης μεταξύ κοινωνικών ομάδων⁸⁶, το κράτος μετατρέπεται σε φορέα διαχείρισης των πιο εκρηκτικών επιδράσεων της αγοράς.

Γίνεται έτσι κατανοητό, πως μέσα στο σημερινό αυτό πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων, που προσδιορίζουν την ειδική λογική του χώρου άσκησης κοινωνικής πολιτικής στη χώρα μας, κάθε προσπάθεια επεξεργασίας και ανάπτυξης, ενός ΣΠ των υπηρεσιών στήριξης και προώθησης της απασχόλησης, οφείλει, *επειδή ακριβώς είναι εντελώς απαραίτητη*, να θέσει, πριν από όλα, το ζήτημα των κοινωνικών όρων της ίδιας της δραστηριότητας της κωδικοποίησης των πρακτικών, που θα διενεργήσει, το ζήτημα των κοινωνικών προαπαιτούμενων της στόχευσής του, καθώς και τις κοινωνικές επιδράσεις της κανονιστικής του πρότασης.

⁸⁶ Θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει πως στη χώρα μας, με το οριακό κοινωνικό κράτος και με τα επίπεδα παροχής άτυπης φροντίδας σχετικά ακόμη πολύ υψηλά, τυχόν σταθεροποίηση της αναντιστοιχίας του ρυθμού αναντικατάστασης των άτυπων υπηρεσιών από τις νέες δομές παροχής υπηρεσιών, σε μια περίοδο μάλιστα, όπου οι δυνατότητες άτυπης φροντίδας μειώνονται, λόγω των σημαντικών αλλαγών στον κοινωνικό χώρο - θα έχει σοβαρές επιπτώσεις σε διάφορες κατηγορίες ατόμων με ιδιαίτερες και έντονες ανάγκες και κυρίως σε αυτές τις νέες κατηγορίες πληθυσμού (μετανάστες, παλινοστούντες, πρόσφυγες), που δεν διαθέτουν αυτά τα άτυπα κοινωνικά δίκτυα. Όπως σημειώνει μια υπεύθυνη προγραμμάτων : "Και αναρωτιέμαι κάποιες φορές, που καυτηριάζω όλα αυτά τα κοινοτικά προγράμματα, κάνω αυτοκριτική σαν άνθρωπος και αναρωτιέμαι, αν δεν υπήρχαν όλα αυτά, από τη στιγμή που το κράτος υπολειτουργεί, τι θα γινότανε", και ένας υπεύθυνος ΜΚΟ : "αν δεν υπήρχαν τα κοινοτικά προγράμματα, τη στιγμή όπου το κράτος υπολειτουργεί, τη στιγμή που οι αναπτυξιακές πολιτικές - κατά τη δική μου γνώμη - υπολειτουργούν, τη στιγμή που αναπτυξιακά προγράμματα δεν γίνονται, τη στιγμή που τοπικότητα δεν υπάρχει, δηλαδή αυτό που λέμε αποκέντρωση δεν υπάρχει, είναι μόνο στα χαρτιά, οι λειτουργίες είναι καθαρά υδροκέφαλες. Λοιπόν, τι θα γίνει με όλους αυτούς τους ανθρώπους, που τώρα υπάρχει μία κινητικότητα τουλάχιστον σε τοπικό επίπεδο;".

Αν τα ζητήματα αυτά είναι θέματα, που τίθενται σε ανάλογη περίπτωση, σε κάθε εθνικό συγκείμενο, στη σημερινή ιστορική στιγμή του εθνικού μας σχηματισμού και του νέου υπό διαμόρφωση χώρου άσκησης κοινωνικής πολιτικής, τα ζητήματα αποκτούν μια ιδιαίτερη σημασία, καθώς ένα ΣΠ, ακόμα και σε μορφή πρότασης, δεν θα έρθει να προτείνει μόνο, όπως αλλού, ένα τρόπο διαχείρισης των επιδράσεων ή βελτίωσης, ακόμα και αλλαγής μιας παγιωμένης κατάστασης στον τρόπο διαχείρισης των "ευάλωτων πληθυσμών", αλλά θα αποκτήσει μια κεντρική θέση στο πεδίο των δυνατών αναπαραστάσεων της ίδιας της λογικής αυτής της διαχείρισης. Και σε μια στιγμή όπου το πεδίο αυτό κλείνει όλο και περισσότερο προς όφελος, μιας και μοναδικής θεώρησης, της δυνατής διαχείρισης, σε συνδυασμό με τη συμβολική υπεροχή και καταξίωση, κάθε κωδικοποιημένης και φορμαλιστικά εξορθολογικοποιημένης πρότασης υπολογισμού των πρακτικών, η μη αναστοχαστική σχέση κάθε υπεύθυνου επεξεργασίας ΣΠ με την εργασία του, μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα, η εργασία του να μετατραπεί σε μια καθοριστική συμβολή στη νομιμοποίηση αυτού, που θεωρητικά, θα ήθελε να αποκλείσει.

Η σοβαρότητα και η αναγκαιότητα σήμερα της ιδέας της υλοποίησης ενός ΣΠ, αυτών των υπηρεσιών, η αναγκαία είσοδος τεχνικών διασφάλισης της ποιότητάς τους, μας υποχρεώνει να δημιουργήσουμε, κατ' αρχάς, μια ριζοσπαστική ρήξη με τη λογική των μαγευμένων από την κοινωνική επιτυχία τους, να αναγνωριστούν ως το τελευταίο «must» της μόδας του επιστημονικο-τεχνοκρατικού αριστοκρατισμού, ειδημόνων της «οργάνωσης των υπηρεσιών» ή «του εξορθολογισμού των πρακτικών και της παραγωγής», οι οποίοι, σε μια λογική τού «business as usual»,

αγνοώντας τα ποικίλα επιστημολογικά προβλήματα - τα διάφορα επιστημονικά σφάλματα, που κρύβει η συλλογή κατασκευασμένων από σύνθετες δομικές και λειτουργικές αλληλεξαρτήσεις, που χαρακτηρίζουν την κοινωνική πραγματικότητα «δεδομένων» -, αλλά και τις σύνθετες πολιτικές προκείμενες των στόχων τους, τείνουν να ομογενοποιήσουν τα κοινωνικά γεγονότα, αφού τα κατηγοριοποιήσουν και τα ταξινομήσουν, σύμφωνα με μία και μοναδική (την κυρίαρχη) λογική κατασκευής του κοινωνικού κόσμου.

Δεν θα μπορούσαμε να συνοψίζαμε καλύτερα αυτό, που απορρέει από την ανάλυσή μας, από τον τρόπο με τον οποίο διατυπώνει ο Πιερ Μπουρντιέ την άποψή του, σχετικά με τις πολιτικές, που στοχεύουν να επιδράσουν πάνω σε λεπτά διαφοροποιημένα περιβάλλοντα στη βάση κάποιων μορφοκρατικών και καθολικευτικών μεταρρυθμίσεων, που δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν μεθοδικά την καθεμιά περίπτωση και την ιδιαιτερότητά της, δηλαδή σχετικά με τις πολιτικές αυτές, που καθορίζονται συνηθέστατα από συγκεκριμένες αναπαραστάσεις (πλατφόρμες, προγράμματα ή εκθέσεις επιτροπών, σχέδια δράσης), που πιο πολύ έχουν να κάνουν με τα ειδικά συμφέροντα των δημιουργών τους, παρά με την πραγματική κατάσταση των συστημάτων, που αντιμετωπίζουν. "Θα πρέπει να σταματήσουμε να σκεφτόμαστε με τη λογική του κανόνα και του κανονισμού "τοις πάσι" (omnibus), για όλους και για πάντα, και να αρχίσουμε να ασκούμε μια μορφή ορθολογικής περιπτωσιολογίας, όπου θα συνδυάζουμε το ενδιαφέρον για την κάθε ιδιαίτερη περίπτωση, με τη γνώση των γενικών νόμων της λειτουργίας των πολλαπλών ενεχόμενων μικρο-περιβαλλόντων, καθώς και με τη γνώση των δυνάμεων και των πολύ

ιδιαίτερων συμφερόντων των ανθρώπων εκείνων, από τους οποίους εξαρτάται η επιτυχία του εγχειρήματος. Αν δεν γίνει κάτι τέτοιο, οι καλύτερες προθέσεις του κόσμου κινδυνεύουν να οδηγήσουν σε αποτελέσματα διαμετρικά αντίθετα με τους επιδιωκόμενους στόχους. Όλα αυτά θα προϋπέθεταν πολλή ευφυΐα, μετριοπάθεια, γνώση των καταστάσεων, προσοχή στις λεπτομέρειες και στους "ανθρωπάκους" ..."⁸⁷

⁸⁷ Νίκος Παναγιωτόπουλος,(επιμ) *Για την εκπαίδευση του μέλλοντος. Οι προτάσεις του Πιέρ Μπουρντιέ*,Νήσος, 2004.

Χρηματοδότηση: Ευρωπαϊκό Κοινωνικό
Ταμείο (75%) και Υπουργείο Απασχόλησης
και Κοινωνικής Προστασίας